

A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertóriumma 1802-1991

A Hadtörténelmi Levéltár
katonai igazságügyi szerveinek, iratainak
repertórium
1802-1991

HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁRI KIADVÁNYOK

Sorozatszerkesztő dr. Szijj Jolán

Sine praeteritis futura nulla

Múlt nélkül nincs jövő

A Hadtörténelmi Levéltár
katonai igazságügyi szerveinek, iratainak
repertórium
1802-1991

Paktum Nyomdaipari Társaság

A kötet megjelenését támogatta
a „Múlttal a Jövőért” Alapítvány és
a Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Kollégiuma

Szerkesztette
Farkas Gyöngyi főtanácsos

A hátsó borítón
1789-ből származó köröző levél könyomatos példánya.
HL Personalia 15.d.

Kiadja
© Hadtörténelmi Levéltár
Felelős kiadó *dr. Szijj Jolán* igazgató

ISBN 963 206 634 0
ISSN 1417 9598

Minden jog fenntartva. Sokszorosítás, audiovizuális vagy számítógépes másolatkészítés,
nyilvános előadás, rádió- és televízióadás,
idegen nyelvre fordítás kizárólag a Hadtörténelmi Levéltár hozzájárulásával.

© Paktum Nyomdaipari Társaság
Felelős vezető *Tölgyesi Tibor*

Szerkesztői megjegyzések

Nehéz feladatra vállalkoztam, amikor a Hadtörténelmi Levéltár igazságügyi fondjainak és iratainak szerkesztését elvállaltam. A majd két évszázadot felölelő történeli korszak /1802-1991/ igen mozgalmas volt, és ezt követte a katonai igazságszolgáltatás jogi és szervezeti elemeinek változása is. Ehhez járul még, hogy ezek az iratanyagok különböző rendezettségű szinten állnak jelenleg a kutatók részére. Mindezt a sokféleséget igyekeztünk munkatársaimmal együtt egy egységes szerkezetbe foglalni. Minden nagyobb korszakot egy történeli áttekintés vezet be. Ezt követi a bírósági szervezet felépítéséről készült összefoglaló, majd következnek mindazok a szervek, ahol jogi vagy bírósági ügyeket intéztek, a legmagasabb szinttől haladva lefelé egészen az egyes személyek perirataiig. A korszakot bevezető rész végén feltüntetjük az anyag rendezettségét és a kutatás módját. Az egyes egységek címében közöljük a fondszámot, a fond megnevezését, korát és terjedelmét. Ez utóbbi megadásánál két formát használtunk, az iratfolyómétert és az őrzési egységet. Iratfolyóméterben került feltüntetésre egy-egy szervezeti egység egész mennyisége, valamint az 1 doboz/csomó mennyiségű vagy ennél kevesebb iratok terjedelme. Őrzési egység elnevezést alkalmaztunk a dobozok és csomók helyett abban az esetben, ahol az irat helyét jelenti /pl.: I. 1.k. állagnál a General Commando jogi osztályának 1805. évi iratai a 525.őrzési egységben (csomóban) található/, valamint azokban az esetekben, ahol a fond csak alapszinten rendezett, ezért évenként csak az összmennyiséget tudjuk megadni /pl.: IV. 1. Iudicium Delegatum Militare fondnál 1802. évből 4 csomónyi anyag került levéltári megőrzésre/.

A kronológikusan tagolt fejezetek történelmi háttérét Farkas Gyöngyi és dr. Gál Attila tanulmánya mutatja be. Feltüntetjük a tartalom jegyzékben az egyes fondok iratanyagát rendező és levéltári segédleteit elkészítő levéltárosok neveit.

Rövidítések jegyzéke

Abt.	Abteilung
ált.	általános
BHÖ	A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása
BM	Belügyminisztérium
Btk	Büntető törvénykönyv
é.n.	év nélkül
eln.	elnöki
Hb	hadbírói
Hdt	hadtest
HL	Hadtörténelmi Levéltár
HM	Honvédelmi Minisztérium
Ho	hadosztály
ifm	iratfolyóméter
Ikt.	Iktatás
Kbp	Katonai Büntető Perrendtartás
Kbtbk	Katonai Büntető Törvénykönyv
M.E.	miniszterelnöki
Nbr	Népbíróság
NOT	Népbíróságok Országos Tanácsa
Ny	nyílt
OHB	Országos Honvédelmi Bizottmány
ő.e.	őrzési egység
pag.	pagina
Pk	parancsnok
Pság	parancsnokság
Sz.n.	szám nélkül
Szvn	szabadság vesztési napló
T	titkos
tc.	törvénycikk
Tvr.	törvényerejű rendelet
Ü	ügyészi
VKF	Vezérkari Főnökség
zlj	zászlóalj

I. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS /XVIII. század-1867/

A katonai igazságszolgáltatás iratainak feltárása cseppet sem jelent valamiféle részletkérdést, hiszen a bírósági eljárások, nyomozások és ítéletek hű képet adnak egy korszak társadalmi folyamatairól, változásairól a végrehajtó hatalom szemszögéből.

A haderő „kifelé pajzs és kard, az országon belül pedig a trón és a törvényes rend támasza.”¹ E feladatának betöltéséhez szükséges, hogy minden olyan „támadást” megtoroljon, amely véd- és ütőképessége ellen irányul. A katonai igazságszolgáltatás célja, hogy a hadsereg rendjét és fegyelmét a jog eszközeivel biztosítsa, mert „a fegyelem pedig a hadsereg lelke, amely nélkül a hadsereg háborúban hasznavehetetlen, békében veszedelmes” (Moltke).

A fegyelem megsértésének megítélésére és elítélésére katonai fegyelmi és büntető szabályokat alkottak, és külön bírói szervezetet állítottak fel.

A katonáskodó népek történelmében igen korán tetten érhetők a katonai bíraskodás nyomai. Kézai Simon 1283 táján készített „Gesta Hungarorum” című történeti munkájában írja: „...a hunok... az Úr 700. esztendejében egybegyülekezve, kapitányokat, vezéreket ill. fejedelmeket választottak maguk közül, hogy együttesen, egy szívvel-lélekkel foglalják el a nyugati országokat... Állítottak maguk közül egy bírót, a Tordanembeli Kadart, hogy ő az egész sereg felett bíraskodjék... Ez a jogszokás a hunok, vagyis a magyarok között egészen Taksony fia Géza vezér idejéig sértetlenül érvényben volt. Míg tehát a magyarok meg nem keresztelkedtek és keresztényekké nem lettek, a kikiáltók a táborban ily szavakkal hívták fegyverbe a magyarokat: „Isten és a magyar nép szava az, hogy ezen és ezen a napon és ezen a helyen mindenki fegyveresen pontosan megjelenjék, és ott a közösség tanácsát és parancsát meghallgassa.” Aki pedig elégséges ok nélkül a parancsot semmibe vette, azt a szcítiai törvény értelmében karddal kettéhasították, vagy törvényen kívülállónak nyilvánították, vagy közszolgaságba taszították.”²

Szent István királyig a hadsereg maga a felkelt nép volt. Az Árpád-házi királyok alatt a hadsereg két részből állott, részben a királyi haderőből, amely részben hűbéres, részben zsoldos katonákból állott, valamint a nemesi felkelés csapataiból. Ekkor a katonák által elkövetett bűncselekmények üldözését magára a sértettre bízták. Ezt a jogtörténet compositionális rendszer néven ismeri.

A török fenyegetettség árnyékában a nemesi inszurrekció egyre kevésbé volt alkalmas az ország védelmére, a növekvő számú zsoldos sereg eltartása viszont drága volt, és nem történt zökkenőmentesen. A törvényalkotás célja ekkor leginkább a fegyelem megtartása és a katonák hatalmaskodásának megakadályozása volt. Zsigmond király 1435-ös I. törvénykönyve 7. cikkelye ezt tartalmazza: „Aki a hadseregbe későn jön, vagy innen titokban vagy vakmerően eltávozik, javait veszíti.” A következő két cikkely pedig a katonák károkozásáról és azok helyrehozataláról szól.³ Albert király 1439-es dekrétuma „A zsoldosokról és közönséges hadseregről” szöveget tartalmazta, amely köteletségévé teszi a zsoldos sereg eltartását, hogy azok ne hatalmaskodjanak az országlakosokon.⁴

Mátyás király Decretum maius-a (6. Dekrétum) is foglalkozott a katonák fegyelmezésével, részben a korábbi törvényszövegek átvételével (31. cikkely). Eltiltotta a katonák károkozását és a kárt tevő személyekre büntetést rótt ki.⁵ Katonai jellegű vétségekért, hatalmaskodásért és engedetlenségért a királyi kapitányok büntethették meg alárendeltjeiket.

Az erdélyi törvényeket 1540-től összefoglaló „Approbatæ Constitutiones Regni Transsilvaniae” III. rész XIX. címe alatt a hadiállapotról, a XXII. címe alatt a „Katonák felől” rendelkezett. Bünteti azokat a lakosokat, akik a fegyverrekeléstől kellő indok nélkül távol maradnak. A hadi expeditio alkalmával, ha a nemes ember másokon valami tilalmas dolgot cselekszik „ha kívántatik, a hadbírói székre transmittáltassék” (felküldessék).⁶

Werbőczy „Tripartitum”-ában katonai büntetőjog alá vonta azokat, akik helyükről elszöknek.⁷ Miksa császár 1567. II. Decretumának 41. cikke „judices belli”-ket tiltja attól, hogy a nemesek ingósági és birtokjoga fölött ítélkezzenek.⁸

A Habsburg-házi királyok hatalomra jutásával nálunk is a császári seregek büntetőjoga lépett életbe.

V. Károly 1532-t követően adta ki haditörvényeit. Amely esetekre ez nem tartalmazott utasítást, ott a „Normen der Carolina” cikkelyei voltak hatályosak.

I. Miksa császár hadszervezeti reformjai alapján felállított zsoldos Landsknecht-katonaság fegyelmének biztosítására új szabályokat un. Artikelbriefeket vezettek be, amelynek betartására a katonáknak mustrájuk

1. Szolgálati Szabályzat 1875. 1§ 2.pont 18.pag.

2. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. 2. bővített kiadás. Sajtó alá rendezte Györffy György. Gondolat, 1975. 354 p. 185-186 pag.

3. CIH 1000-1526. évi törvények. Milleneumi kiadás. Pallas, 1899. 245-251. pag.

4. u.o.281.pag.

5. CIH 1000-1526. törvények. Mátyás 1486. évi 6. Decretum. 31., 61-62. cikkely 403-469. pag

6. CIH 1540-1848.évi erdélyi törvények. Milleneumi kiadás. Bp. Franklin 1900. 94.pag.

7. Werbőczy:Tripartitum. A dicsőséges magyar királyság szokásjogának hármaskönyve. Bp.1990. Bev. Tit.IV. 33.

8. CIH 581-582.pag.

alkalmával fogadalmat kellett tenni. Az ő uralkodása alatt kezdett egységes formát ölteni a bírósági szervezet és az ítélkezés. A bíróság tagjai, az ezredes, mint tényleges joghatóság nevében ítélkeztek. A büntetőeljárás írásbeli és nyomozó (inquisitorius) volt, amelyben a bűnesetek üldözése hivatalból történt, a nyilvánosság kizárásával, a jogorvoslatok megszorításával. A korábbi hadicikkelyeket egészítette ki 1642-ben III. Ferdinánd, 1665-ben pedig I. Lipót. Ezek is az inquisitorius elven alapultak. A más országbeli (francia, dán és svéd) törvényalkotás nem maradt hatástalan a német ill. az osztrák hadijogra sem. Idővel a régi eljárás formaisága eltűnt, a bírósági emberek helyére időről-időre az állományból kivezényelt bíró lépett, nyilvános tárgyalást csak egészen ritkán tartottak, az eljárás inquisitorius, írásbeli és titkos maradt.⁹

A törökellenes magyar hadszíntéren harcoló idegen, főleg német katonaság hadi bíraskodása lett a minta a vele szoros érintkezésben álló magyar végvári katonaság számára. Bár ők is elsősorban zsoldosok voltak, életmódjuk a helyhez kötöttség miatt polgári ill. paraszti vonásokat öltött. A felső vezetés főúri és a tisztikar köznemesi ill. paraszti összetételében egymással ellentétes érdekek húzódtak meg. Lazarus von Schwendi főkapitány 1566(?) -ban hadiszabályzatot adott ki Felső-Magyarországon a magyar lovas és gyalogos katonák részére. A rendek ellenállása miatt ez azonban nem válhatott a végvári jogszolgáltatás alapjává. Bírósági szervezetükben a kapitányok tapasztalt tisztekkel és jogban jártas meghívott személyekkel esküdt-széki formában, az ezredes nevében ítélkezett a vétkes katonák fölött. Külön hadbíró (judex bellicus) kinevezésére elsőként a felső-magyarországi generalátus területén került sor 1566 nyarán Schwendi főkapitány ungvári táborában.¹⁰

II. Rákóczi Ferenc 1703-ban az „Edictum militare”-ban szabályozta először a hadsereg fegyelmi életét, amelyet a katonai igazságszolgáltatással kapcsolatos rendelkezések is követtek. Rákóczi azon törekvése nyilvánul meg ebben, hogy a fegyelmet megszilárdítsa hadserege erejének fokozására. Az országgyűlésen csapatai ellen felhozott panaszok is erre sarkalták.

Az 1707. évi ónodi országgyűlésen határoztak egy hadiszabályzat összeállításáról (X. tc.), és a hadbíró-sági eljárás meghatározásáról (XX. tc.). Kalaly Pál főhadi-bíró szerkesztette gyűjtemény a „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények”, összefoglalása volt a korábban már kiadott utasításoknak, de azokat továbbfejlesztették, javították és kiegészítették. 12 címben nemcsak a különböző helyzetekben megkövetelt magatartásról, a katonák által elkövetett bűncselekményekről és azok büntetéséről, hanem a hadbírósról és a haditörvényszéki eljárásról is rendelkezett. Ez volt az első magyar rendszeres katonai büntetőtörvénykönyv.¹¹

A Rákóczi szabadságharc bukása után, Magyarországon – lényegében egészen 1848-ig – a császári hadsereg joga érvényesült. A császári hadseregből és a nemesi felkelőkből álló állandó hadsereg szervezésének magyar közjogi alapjait az 1715. évi VIII. tc. szabályozta.¹² A katonai bíróságok az osztrák rendszer szerint működtek.

Mária Terézia 1742-ben adott ki hadi cikkelyeket, majd katonai igazságügyi szabályozást a „Militär-Justiz-Norma”-t 1754-ben. Az 1768-ban megjelent új büntetőjogi törvénykönyv a „Constitutio criminalis Theresiana”, majd a „die Theresianische peinliche Gerichts-Ordnung.” Ezeket az elveket az udvari haditanács 1769. április 9-i körlevele ismertette a csapatokkal. Ezután a katonai szabályozás nem állhatott ellentétben a Theresiana elveivel. A katonai büntetőeljárás nyomozó elvű volt, a nyilvánosság kizárásával. Jogvégzett ún. auditorok jog- és igazságérzetére alapozták a bűnvádi üldözés jogát. Az előzetes vizsgálatot 1 hadbíró, 1 százados és 6 katona végezte. A vádló egyben ítélőbíró is volt. Az eljárásban védő nem szerepelt. Az összegyűjtött periratok (a tényállás leírása, a vádlott magaviseletére, előéletére, magatartására vonatkozó dokumentumok, a vizsgálat folyamatának leírása) alapján. Ez maradt érvényben, a birodalomban az új katonai büntetőeljárás (1912. évi XXXIII. tc.) bevezetéséig.¹³

A nagy francia forradalom hatása alatt az 1791-es alkotmányban rögzítették az új polgári törvénykönyv megalkotását. 1804-ben megszületett az újfajta elvekre épülő „Code poenale” valamint a „Code d’instruction criminelle”, amelyek az emberiség, nyilvánosság, a vád és a védelem egyenjogúságát vezették be. A katonai büntetőjog kezdett idomulni a polgári joghoz. Az ítéletet 8-14 tagú esküdt-széki bíróság hozta meg. 24 órán belül az elítélt felülvizsgálati kérelmet terjeszthetett elő.¹⁴

1848-ban a forradalmak miatt, az alkotmányosság szellemében a francia büntetőeljárást vették alapul a Habsburg birodalom területén is. Ennek szellemében 1848. május 22-én legfelsőbb elhatározás rendelte el a büntetőeljárás reformját. Az 1848-as szabadságharc kezdetén tehát nem volt magyar katonai igazságügyi szervezet, nem volt magyar hadbíró és nem voltak magyar hadbírák. Mivel ekkorra már felismerték, hogy a mindenkor, de különösen egy harcoló forradalmi hadsereg fegyelme biztosításának egyik elengedhetetlen eszköze a katonai igazságügyi szervezet, ezért haladéktalanul, már 1848. július 31-én elkezdődött az első hadbírói tanfolyam, melynek résztvevői a polgári forradalom eszméitől áthatott jogászok voltak. Ez a „had-ügyészi tanfolyam” 1848 szeptember 29-ig tartott. A „hadügyészi” gyűjtőnév alatt valamennyi katonai bün-

9. Weisl, E.: Kommentar zu den Militär-Strafprozessordnungen... Wien, 1913. XI. p.

10. Pálffy Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. Győr 1995. 342 p.

11. Magyar történeti szöveggyűjtemény II/2. 1526-1790. Szerk.: Sinkovics István. Tankönyvkiadó, Bp., 1968. 1099. 844-858. pag.

12. CIH 1657-1740. évi törvények. Bp. Franklin 1900. 441. pag.

13. Cleinov: Zur Frage des Militär-Strafverfahrens. Berlin, 1894. 12-19. pag.

14. Furet, Fr.: A francia forradalom története 1770-1815. 2. jav. kiadás Osiris, Bp., 342. pag.

tetőjogászt értették, vagyis nem volt a mainak megfelelő, külön katonai ügyész, illetve katonai bíró. Ebbe az egységes hadügyési szervezetbe tartoztak a bírák és a vádlók is.¹⁵ A tanfolyamot követően megalakított hadbíróságok a hadügyminisztérium „VII. Igazságügyi osztálya” keretébe tartoztak. Érdekességgé lehet megemlíteni, hogy a szabadságharc haditörvényszéke Görgei Artúr, – akkor még honvéd őrnagy –, elnöklete alatt, a hadbíróság vezetője Karacs Károly véleménye alapján, 1848. szeptember 30-án, Csepel szigetén, statáriális eljárásban, kötél általi halálra ítélte és kivégeztette gróf Zichy Jenőt, akit az ellenséggel való összejátszásban bűnösnek talált. Az 1848-as szabadságharc korai leverése nem tette lehetővé a honvédsereg számára új, katonai jogrend létrehozását.

Az 1849. március 4-én kiadott olmützi alkotmány proklamálta a bírói hivatal függetlenségét, a közigazgatás és a törvényhozás szétválasztását, az eljárás nyilvánosságát és a szóbeliséget, a büntetőjogi gyakorlatban a nép részvételét. Ezen reformok felülvizsgálata 1851-ben a magyar korona országainak korlátozására történt meg, amellyel visszatértek az inquisitorius eljáráshoz. Évtizedeken át mellőzték a magyar hadbírákat, szűkítették a katonai bíróságok hatáskörét. A hadseregben újra a császári büntető anyagi- és eljárásjogi szabályokat alkalmazták. Ez maradt érvényben egy új bírósági szervezettel a birodalom minden kerületében.¹⁶

Az új katonai büntető törvénykönyv megalkotására V. Ferdinánd 1837-ben adott utasítást. 1850-ben készült el a tervezet, amely nagyjából Bergmayer katonai főtörvényszéki elnök szerkesztése. A törvényt 1855. január 15-én szentesítette Ferenc József. A „Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855 für das Kaiserthum Oesterreich” július 1-jén lépett hatályba. A közönséges bűncselekményekre az 1803-as, ill. az 1852. május 27-i osztrák polgári büntetőtörvények voltak az irányadók, a katonai bűncselekmények megítélése a régebbi hadicikkelyek alapján történt. A XII. cikkely azonban már kilátásba helyezte, hogy a „katonai bíróságok bűnvádi eljárása külön törvény által fog szabályoztatni. Addig is e bíróságoknál alkalmazott eljárás marad érvényben.”

Ez a császári nyílt parancs, a Mária Terézia korából származó és más egyéb császári pátensekkel együtt, olyan eljárási szabályokat léptetett életbe, amelyek a magyar törvénytárba soha sem kerültek be.¹⁷

KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEI 1802 - 1867 /1871/

A magyarországi katonai bíráskodás szervezetének hivatali kezdetei a XVII. század közepére nyúlnak vissza. S míg a Habsburg-Birodalom részévé lett magyar királyság államszervezetében tovább éltek a Mohács előtti, a rendi kiváltságokat szolgáló /maradi/ törvényhozási és törvénykezési szervek és keretek, addig az ország védelmét szolgáló pénzügyi és hadügyi igazgatási feladatok ellátása csak korszerű igazgatási eszközökkel, modern szervezettel volt megoldható. A főképpen Mária Terézia uralkodása alatt végrehajtott – és a birodalom központi igazgatásának átszervezésével összhangban lévő – katonai reformok eredményeként létrejött az egységes Habsburg-Birodalom haderejének modern szervezete. Az Udvari Haditanácsnak alárendelt területi katonai parancsnokságok, a főhadparancsnokságok /General Commandos/ hivatali szervezetében 1744-től jelent meg a hadbírói teendőket ellátó igazságügyi szakelődő és hamarosan a szervezeti tagolódásban is elkülönült az igazságügyek intézésére létrehozott ún. iudicium delegatum militare egy törzshadbíró vezetésével. /Az iratanyag az I. 1. fond a. állagaként található./ 1775-től 4. Departamentum-ként szerepelt a bizottság, amely az I. 1. fond e. állagaként nyert besorolást. Az osztály 1802-től, mint önálló országos katonai törvényszék folytatta működését. Elnevezése 1854-ig Iudicium Delegatum Militare, 1855-től 1871-ig pedig Landes Militär Gericht.

S míg a Habsburg-uralom első évszázadaiban /a közvetítő szerepre zsugorodott magyar királyi törvényhatóságok mellett/ megmaradt a régi szokásjogon alapuló törvényhozási és törvénykezési gyakorlat és szervezet, addig e téren is gyökeres változás következett be a XIX. század második felében.

A magyarországi 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után a kezdetben csak az ostromállapot időtartamára tervezett, Bécs és Prága városára, valamint az olasz és magyar koronaországokra korlátozott abszolutizmust Ferenc József császár végül is az 1851. december 31-i szilveszteri pátenssel az egész birodalom kormányzatának alapelvevé nyilvánította.

Ennek szellemében került sor már korábban Ferenc József 1849. november 3-án kelt rendeletével az igazságügy teljes átszervezésére. A felülről szerveződő rendszerben a hétszemélyes tábla helyét a bécsi legfőbb ítélő- és semmítőszék /Oberster Gerichtshof/ vette át. Az országon belül a legmagasabb bíróságok a cs. kir. kerületi főtörvényszékek /Distrikts Obergericht/ voltak, nevük 1854-től országos főtörvényszék /Oberlandesgericht/ lett, és a legfőbb ítélőszékkel, ill. adminisztratív úton az igazságügyi minisztériummal voltak közvetlen kapcsolatban. A főtörvényszékek székhelyeit az olmützi alkotmány irányelvei nyomán öt kerületre /pesti, pozsonyi, soproni, kassai, nagyváradi/ osztott országban az első három kerület központjával azonos helyen, a kassai kerületben Eperjesen, a nagyváradi kerületben pedig Debrecenben /1854-től

15. Weisl i.m. XII-XIII. pag.

16. u.o.

17. Das Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855. für das Kaiserthum Oesterreich. Erläutert Damianitsch Wien, 1855.

Nagyváradon/ állították fel 1850 elején. A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság főtörvényszéke Temesváron, Erdély Nagyszebenben, Horvátországi Zágrábban működött. Alattuk a cs. kir. megyei törvényszékek /Comitatsgericht/ álltak, helyébe lépve a régi megyei és kiváltságos kerületi sedriáknak, valamint a m. kir. városok törvényszékeinek. Legalsó fokon a cs. kir. járásbírók /Kreisgericht/ funkcionáltak, mint új képződmények. Az említett rendes bíróságokon kívül a rendkívüli állapot idején kiemelten fontos szerepük volt a külön bíróságok kategóriájába tartozó cs. kir. haditörvényszékeknek. Ezeket a császártól kapott kormányhatalom alapján 1849. július 1-én állította fel Haynau tábornagy. A haditörvényszékek feladata volt, hogy a fennálló haditörvények és a cs. kir. hadsereg főparancsnoka által kibocsátott proklamációk alapján sommásan járjanak el mindazokkal szemben, akik a magyar országgyűlés feloszlását elrendelő 1848. október 3-i manifestum, illetve annak október 8-i kihirdetése után részt vettek a parlament tanácskozásain és a határozatok meghozatalában. Rögtönítélő eljárásnak volt helye mindazokkal szemben is, akik részt vettek a Habsburgok trónfosztását kimondó 1849. április 14-i országgyűlésen. Ezek a bíróságok jártak el továbbá az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjai és a kormánybiztosok ellen is. A legfontosabb katonai törvényszékek voltak: az aradi, a kassai, a nagyváradi, a pesti, a pozsonyi. A törvényszékek 1854-ig álltak fenn, kivéve az aradit, amely csak 1849 végéig működött. Az ország ostromállapotát megszüntető 1854. április 9-i legfelsőbb elhatározás a rendkívüli katonai törvényszékek tevékenységének befejezését jelentette.

A polgári törvényszékek teljes aktivizálódásáig azonban továbbra is a katonai törvényszékek jártak el polgári személyek ellen felségsértés és felségárulás vétségében, a közrend megzavarása, illetve felkelés és lázadás esetén.

1860-ban a hadsereg főparancsnokság elrendelte, hogy a feloszlott Militär- und Civil- Gouvernement igazságügyi és vizsgálati anyagát, amelyek csak katonákra vonatkoznak, a General Commando vegye át, a főtisztek és polgári személyek közös ügyeit hasonlóképpen. A fennmaradó periratokat pedig a Polizei Ministeriumnak kellett átadni. Ekkor került Bécsbe a 41 ládányi peranyaggal együtt az aradi vértanúk iratcsoportja is, amely később a Kriegsarchiv anyagában nyert elhelyezést. Ezek jelentős része a Baden bei Wien-ben 1926-ban kötött egyezmény értelmében került más fondcsoportokkal együtt a Hadtörténelmi Levéltár őrizetébe. Az átadott iratok alkotják a különféle nem civil illetékességű, általában a kiegyezést megelőző időszakig fennállt cs. kir. katonai bíróságok, vizsgálóbizottságok fondjaival együtt az abszolutizmuskori anyag tekintélyes részét. Ide tartoznak még a személyi adatlapok, nyilvántartási lapok a Bach-korszakból, valamint a különféle elvek alapján kikülönített személyi perek aktái és a kincstári perek. /Ezek többsége nem önálló fond, hanem valamely, általában az I. és II. fondcsoportba tartozó, katonai alakulat fondjából kiszakított tematikus irategyüttes, illetve nem a Hadtörténelmi Levéltár provenienciájába tartozó fond része - ezért ezek ebben a fondcsoportban önálló fondszámot nem kaptak./

Az abszolutizmuskori törvényszéki, bírósági **iratanyag** kutatása nem ütközik nagyobb technikai nehézségekbe. A fontosabb katonai törvényszékek /pesti, aradi stb/ anyagához **cédulakatalógus** áll rendelkezésre, készült egy kumulatív névmutató is, amely az elítéltek legfontosabb adatait tartalmazza. Haszonnal forgathatók a megmaradt korabeli segédletek is.

JOGI OSZTÁLYOK

I. 1. k. állag K.K.GENERAL COMMANDO IN UNGARN DEPARTMENTUM T.

JUSTIZ ABTEILUNG

JOGI ÉS HADBÍRÓSÁGI ÜGYEK

1805-1848

69,30 ifm

A 18. század első fele Magyarországon a korábbi háborús időszakokat követően az újjáépítés ideje volt, amely kormányzati, igazgatási reformokban is megnyilvánult. A Mária Terézia által 1740-ben életre hívott General Commando für Ungarn-on /székhelye Pozsony, 1784-től Buda/ kívül a történeti Magyarország területén az akkori területi - politikai - közigazgatási széttagoltságnak megfelelően működött még az erdélyi /Nagyszeben/, a szlavóniai /Eszék/, a horvátországi /Károlyváros/, a vendvidéki /Varasd/ és a bánáti /Temesvár/ General Commando is.

A magyarországi General Commando, mint az Udvari Haditanácsnak alárendelt szerv, az ország legfőbb területi parancsnokságaként a rend és biztonság fenntartása mellett ellátta a Magyarországon tartózkodó katonaság, a katonai objektumok és parancsnokságok tevékenységének irányítását, felügyeletét és ellenőrzését.

Iratok:

1805	525. ő.e.
1806	529. ő.e.
1807	537. ő.e.
1808	Hiányzik
1809	550. ő.e.
1810	554. ő.e.
1811	561. ő.e.
1812	566. ő.e.
1813	570. ő.e.
1814	574/a ő.e.
1815	581. ő.e.
1816	Hiányzik
1817	589. ő.e.
1818	596. ő.e.
1819	602. ő.e.
1820	608. ő.e.
1821	620-621. ő.e.
1822	634-636. ő.e.
1823	644/a, 645. ő.e.
1824	655-657. ő.e.
1825	669-671. ő.e.
1826	682-683. ő.e.
1827	692-693. ő.e.
1828	701-702. ő.e.
1829	709. ő.e.
1830	719-720. ő.e.
1831	730-754. ő.e.
1832	774-804. ő.e.
1833	814-839. ő.e.
1834	860-890. ő.e.
1835	911-942. ő.e.
1836	954-978. ő.e.
1837	997-1024. ő.e.
1838	1038-1064. ő.e.
1839	1081-1110. ő.e.
1840	1123-1144. ő.e.
1841	1157-1176. ő.e.
1842	1190-1215. ő.e.
1843	1228-1247. ő.e.
1844	1261-1281. ő.e.
1845	1299-1316. ő.e.
1846	1330-1345. ő.e.
1847	1365-1386. ő.e.
1848	1412-1427. ő.e.

I. 2. K.K. III. ARMEE COMMANDO FÜR UNGARN UND SIEBENBÜRGEN

CS. KIR. MAGYARORSZÁGI ÉS ERDÉLYI III. HADSEREG PARANCSNOKSÁGA

Az ország alkotmányának, közigazgatásának és jogrendszerének megszüntetéséből, valamint az 1848-ban bevezetett ostromállapotból egyenesen következett az, hogy a hatalmat ténylegesen gyakorló hadsereg parancsnokságon a katonai osztályok mellett ideiglenes jelleggel új, a nem katonai ügyek intézésére szolgáló osztályok jöjjenek létre. Így került felállításra 1849 nyarán a rendőri osztály (Polizei Section) és a polgári osztály (Civil Section), az igazságügyi osztály (Justiz Section) pedig már korábban, 1848 novemberében, Windisch-Grätz főparancsnoksága alatt kezdte meg a működését.

I. 2. f. állag T. ABTEILUNG, später III/4. (1853-1855), I/2. JUSTIZ ABTEILUNG (1856-1859)
JOGI, HADBÍRÓSÁGI ÜGYEK
1849-1859

48,00 ifm

Iratok:

1849	1502-1516. ő.e.
1850	1552-1579. ő.e.
1851	1619-1647. ő.e.
1852	1719-1750. ő.e.
1853	1818-1867. ő.e.
1854	1952-1969. ő.e.
1855	2076-2092. ő.e.
1856	2149-2171., 2203-2209. ő.e.
1857	2274/1-2324. ő.e.
1858	2431-2471. ő.e.
1859	2525-2561. ő.e.

I. 2. fond r. állag K.K. III.ARMEE COMMANDO JUSTIZ SECTION
IGAZSÁGÜGYI OSZTÁLY
1848-1851

2,20 ifm

A 188-192-es számú iratörzési egységek az Armee-Ober-Commando (Winterfeldzug) igazságügyi osztályának az 1848 november – 1849 május közötti iratait tartalmazzák. A november-december havi iratok főként a bécsi fegyveres felkelésben részt vevő személyek felderítésével, szerepük tisztázásával, ügyük kivizsgálásával, elítélésével, illetőleg – terhelő adatok hiányában – felmentésével foglalkoznak.

A Magyarországra betörő cs. kir. csapatok főhadiszállásához az igazságügyek vezetésére a bécsi hadügy-minisztérium Dratschmidt katonai feljebbviteli tanácsost rendelte ki 1848 januárjában, majd 1849 májusában a felmentett Dratschmidt helyét az Armee General Commando igazságügyi előadója, a Windisch-Grätz által pártfogolt, még Prágából ismert Karl Ernst helyettes törzshadbíró százados, a későbbi aradi rendkívüli katonai törvényszék vezetője foglalta el.

A Justiz Sectionnak a főváros januári elfoglalása és a honvédseregek májusi visszafoglalása közötti időszakból származó iratai főként tényleges és nyugállományban lévő tisztek, továbbá hadbírók és hivatalnokok igazolási eljárására vonatkoznak. Az igazolási eljárások mellett számos elővizsgálati ügyre és vizsgálati eljárásra (például: Ordódy, Mednyánszky, Lázár György, Wiedersperg, Meszéna, Majthényi István és mások) vonatkozó irat található, azonkívül feljelentések, kegyelmi kérvények, felmentés iránti kérelmek és felvilágosítást kérő beadványok.

A főváros tavaszi visszafoglalásától szeptemberig nincsenek iratai a Justiz Sectionnak. A szeptember utáni iratokban található a katonai törvényszékek eljárását szabályozó intézkedések: Ferenc József és Haynau különböző parancsai és amnesztia rendeletei; egyéni és kumulatív ítéletek, illetőleg ezek másolatai; jelentés az aradi vértanúk halálos ítéletének a végrehajtásáról; nyilvántartások és kimutatások foglyokról; jegyzékek a cs. kir. katonai törvényszékek által elítélt, halálra ítélt és kivégzett személyekről, illetőleg azokról a lojális szelleműekről, akiket a különböző magyar törvényszékek végeztek ki a forradalom idején.

1850-től tömegessé válnak a kegyelmi kérvények a büntetés elengedésére vagy enyhítésére; szaporodnak a volt cs. kir. tisztek beadványai büntetési helyük megváltoztatására, elveszett rendfokozatuk, esetleg nyugdíjuk újbóli elnyerésére, sok esetben azonban az a kérésük, hogy újból tagjai lehessenek a cs. kir. hadseregnek, akár közlegényként is.

Személyekre történő kutatásoknál a Justiz Section iratai hasznosan egészítik ki a különböző katonai törvényszékek peranyagát.

Iratok:

1848	188. ő.e.
1849	189-196. ő.e.
1850	197-206. ő.e.
1851	207-214. ő.e.

össz.: 27 ő.e.

Könyvek:

Proprien und Materien Register für den Winterfeldzug 1848/49 der Justiz Section des III. Armee Commando	1848-1849	72. sz.
--	-----------	---------

Exhibiten Protocoll der Justiz Section des III. Armee Commando 1-3241	1851	73. sz.
Index der Confinirten und unter polizeilicher Aufsicht stehenden Individuen	é. n.	74. sz.
Index der Armee Commando Jutizpiecen	1849-1850	77. sz. össz.:5 db

A rendezettség módja: szám szerint rendezve.

A kutatás módja: a 188-192. számú őrzési egységhez segédletül szolgál a 72. számú mutatókönyv, amely törtszám formájában megadja az irattári jelzetet és az irat iktatószámát is. (A nevező a hónap száma, a számláló az iraté.) A többi iratok egyenkénti átnézésével kutatható.

I. 3. b. állag K.K. GENERAL COMMANDO 2.ABTEILUNG – JUSTIZ ABTEILUNG

JOGI OSZTÁLY

1860-1868

76,20 ifm

Iratok:

1860	2630-2677. ő.e.
1861	2728-2776. ő.e.
1862	2820-2881. ő.e.
1863	2916-2991. ő.e.
1864	3017-3105. ő.e.
1865	3126-3206. ő.e.
1866	3248-3295. ő.e.
1867	3350-3408. ő.e.
1868	3445-3504. ő.e.

I. 3. i. állag MILITÄR ABTEILUNG

KATONAI OSZTÁLY

(a korábbi 1., 2., 5., 6. osztályok ügyei)

1869-1882

87,00 ifm

Iratok:

1869	3530-3554. ő.e.
1870	3572-3606. ő.e.
1871	3625-3644. ő.e.
1872	3664-3690. ő.e.
1873	3707-3729. ő.e.
1874	3745-3774. ő.e.
1875	3797-3827. ő.e.
1876	3852-3878. ő.e.
1877	3905-3932. ő.e.
1878	3957-3999. ő.e.
1879	4023-4122. ő.e.
1880	4145-4233. ő.e.
1881	4371-4462. ő.e.

II. 40. a. állag K.U.K. IV. ARMEEEKORPS, RESP. KORPSKOMMANDO, MILITÄR ABTEILUNG

CS. ÉS KIR. IV. HADTESTPARANCSONKSÁG, KATONAI OSZTÁLY

1883-1914

165,60 ifm

A hadtest az 1740-től Magyarországon székelő Generalkommando jogutódjaként sok vonatkozásban átvette annak feladatait. Béke hadrendjébe a budapesti 31. és 32. gyaloghadosztály tartozott.

A fond teljes regisztratórája megmaradt, középszinten rendezett, a kutatást az eredeti segédkönyvek is segítik.

Iratok:

1883	4535-4598. ő.e.
1884	4645-4706. ő.e.
1885	4750-4807. ő.e.
1886	4851-4910. ő.e.
1887	4950-5010. ő.e.
1888	5053-5115. ő.e.
1889	5159-5217/a ő.e.

1890	5259-5311. ő.e.
1891	5357-5394. ő.e.
1892	5442-5477. ő.e.
1893	5534-5572. ő.e.
1894	5627-5661/a ő.e.
1895	5721-5754. ő.e.
1896	5807-5833. ő.e.
1897	5885-5908. ő.e.
1898	5962-6012. ő.e.
1899	6061-6111. ő.e.
1900	6164-6199. ő.e.
1901	6246-6284. ő.e.
1902	6334-6368. ő.e.
1903	6416-6445. ő.e.
1904	6493-6526. ő.e.
1905	6569-6603. ő.e.
1906	6644-6682. ő.e.
1907	6730-6770. ő.e.
1908	6827-6880. ő.e.
1909	6935-6980. ő.e.
1910	7033-7073. ő.e.
1911-1914	töredékes anyagok vannak

KATONAI TÖRVÉNYSZÉKEK

Haynau tábornok a Ferenc Józseftől ráruházott kormányhatalomnál fogva 1849. július 1-én három nyelvű proklamációban adta tudtul katonai törvényszékek felállítását és a tisztek mellett mindazon polgári személyeknek is katonai törvényszék elé állítását, akik részt vettek a magyar forradalomban. A törvényszékek feladata az volt, hogy a fennálló haditörvények és a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által kibocsátott proklamációk alapján sommásan járjanak el mindazokkal szemben, akik a magyar országgyűlés feloszlását elrendelő október 3-i manifesztum, illetőleg annak október 8-i kihirdetése után részt vettek a parlament tanácskozásain és határozatok meghozatalában, továbbá az OHB tagjai és a kormánybiztosok ellen.

Rögtönítélő eljárásnak volt helye – egyebek mellett – mindazokkal szemben, akik részt vettek a Habsburgok trónfosztását kimondó április 14-i debreceni országgyűlésen.

Július 2-án szabályozta Haynau a Magyarországon és Erdélyben felállítandó katonai törvényszékek működését és tevékenységét. A cs. kir. katonai fellebbviteli törvényszék tanácsosát, Skacelt bízta meg a felállítandó törvényszékek szervezésével és ellenőrzésével.

A katonai törvényszékek 1854-ig álltak fenn, kivéve az aradi rendkívüli katonai törvényszéket. Az ország ostromállapotát megszüntető 1854. április 9-i legfelsőbb elhatározás a katonai törvényszékek tevékenységének is befejezését jelentette. A lehető leggyorsabban le kellett zárniuk a polgári személyek ellen még folyamatban lévő, vagy bonyolultságuk miatt addig még be nem fejezett katonai törvényszéki vizsgálati eljárásokat.

A polgári törvényszékek teljes aktivizálódásáig azonban továbbra is a katonai törvényszékek jártak el polgári személyek ellen felségsértés és felségárulás vétségében, a közrend megzavarása, illetőleg felkelés és lázadás esetén.

1860-ban a hadseregfőparancsnokság Abt. 4/1326. számú leiratában arra utasította a Landes General Commandot, hogy az 1855. december 26-i legfelsőbb elhatározás értelmében vegye át a feloszlott Militär- und Civil-Gouvernement igazságügyi és vizsgálati anyagából mindazokat az iratokat, amelyek kifejezetten katonákra vonatkoznak, illetőleg főtisztek és polgári személyek közös ügyeit, a fennmaradó periratokat pedig a Polizei Ministeriumnak kellett átadni. Ekkor 41 ládányi periratot, közöttük nagy fontosságuk és lezártáguk miatt az aradi vértanúk iratait is, Bécsbe szállították a Polizei Ministeriumhoz, ahonnan azok a hadseregfőparancsnoksághoz, majd onnan a Kriegsarchivhoz kerültek megőrzésre.

A különböző katonai törvényszékek által elítélt személyekről egy kumulatív névmutató készült, amely tartalmazza az elítéltek legfontosabb személyi adatait, az ítéletet hozó katonai törvényszékek elnevezését, az ítélet nemét és az időpontját.

IV. 1. IUDICIUM DELEGATUM MILITARE, resp. LANDES MILITÄR GERICHT

CS. KIR. ORSZÁGOS KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1802-1871**312,8 ifm**

Fennállásának hét évtizede alatt igen jelentős iratmennyiséget termelt. Anyagát a Hadilevéltár 1928 elején vette át a székesfőváros levéltárától. Tartalma szerint ez a törvényszéki iratanyag csaknem teljes egészében anyagi ügyekkel foglalkozott. Nevezetesen hagyatéki ügyekkel, nőtartással, haláleset-felvételekkel, adóssági ügyekkel, árverésekkel, leltározásokkal, illetékügyekkel, levonásokkal, kiskorúak védelmével, gyámügyekkel, letétekkel, óvadékokkal stb.

Az **iratanyag** selejtezett, az eredeti regisztratúra szerint őrzött. Kontrollrendezésre szorul és levéltári segédlet készítendő hozzá.

Iratok:

1802	4 ő.e.
1803	4 ő.e.
1804	4 ő.e.
1805	12 ő.e.
1806	17 ő.e.
1807	25 ő.e.
1808	13,5 ő.e.
1809	10,5 ő.e.
1810	24 ő.e.
1811	21 ő.e.
1812	21,5 ő.e.
1813	19,5 ő.e.
1814	20,5 ő.e.
1815	18 ő.e.
1816	5,5 ő.e.
1817	26 ő.e.
1818	23 ő.e.
1819	26,5 ő.e.
1820	29,5 ő.e.
1821	17 ő.e.
1822	19 ő.e.
1823	15 ő.e.
1824	24 ő.e.
1825	20 ő.e.
1826	21 ő.e.
1827	29 ő.e.
1828	35 ő.e.
1829	31 ő.e.
1830	39 ő.e.
1831	35 ő.e.
1832	31 ő.e.
1833	26 ő.e.
1834	18 ő.e.
1835	25 ő.e.
1836	28 ő.e.
1837	40 ő.e.
1838	36 ő.e.
1839	23 ő.e.
1840	42 ő.e.
1841	34 ő.e.
1842	36 ő.e.
1843	22 ő.e.
1844	24 ő.e.
1845	19 ő.e.
1846	28 ő.e.
1847	38 ő.e.
1848	27 ő.e.
1849	13 ő.e.

1850	55 ő.e.
1851	47 ő.e.
1852	30 ő.e.
1853	24 ő.e.
1854	15 ő.e.
1855	38 ő.e.
1856	42 ő.e.
1857	41 ő.e.
1858	40 ő.e.
1859	33 ő.e.
1860	51 ő.e.
1861	36 ő.e.
1862	39 ő.e.
1863	34 ő.e.
1864	27 ő.e.
1865	26 ő.e.
1866	29 ő.e.
1867	25 ő.e.
1868	29 ő.e.
1869	52 ő.e.
1870	33 ő.e.
1871	23 ő.e.

Referats Blätter
Előadói ívek

1802-1820	325 ő.e.
1821-1871	1564 ő.e.
1831-1871	191 ő.e.

IV. 3. K.K. AUSSERORDENTLICHES KRIEGSGERICHT ZU ARAD

CS. KIR. ARADI RENDKÍVÜLI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1849

2,54 ifm

A többi törvényszéktől eltérően az aradi csak 1849 végéig működött Ernst törzshadbíró vezetésével. A törvényszékek közül a pesti mellett az aradi volt a legjelentősebb. Itt található meg – a működésével kapcsolatos utasítások és jelentések mellett – a honvédtisztek ellen lefolytatott vizsgálati anyag és ítélet, valamint az önkény áldozatául esett aradi vértanúk peranyaga. Szép számban találhatók a Szász-Koburg 8. huszárezred szökött huszáraival felvett vallomások.

Iratok:

Új őrzési egység	Régi őrzési egység	Iratszámok
113.	2.	2/1-82
113/1.	3.	2/83-117
113/2.	4.	2/181-238
113/3.	5.	2/239-a-b-c-d
113/4.	6.	2/240-301
113/5.	7.	2/302-316
113/6.	8.	2/318-320
113/7.	9.	2/321-331
113/8.	10.	2/332
113/9.	11.	2/333-345
113/10.	12.	2/346-347
113/11.	13.	2/348-370
113/12.	14.	2/371
113/13.	15.	2/372a-b-c-d - 2/373
113/14.	16.	2/374
113/15.	17.	2/375a-b
113/16.	18.	2/376-382
113/17.	19.	2/383
113/18.	20.	2/384
113/19.	21.	2/385-391
113/20.	22.	3/1-37

113/21.	23.	4/1-99	
113/22.	24.	5/1-127	
113/23.	25.	6/1-35	
113/24.	1.	2/178	Az aradi vértanúk peranyaga. össz.: 25 őrzési egység

Az iratjegyzék a dobozban található.

Könyvek:

Névjegyzék (Nem korabeli)	é.n.	39. sz.
Arrestanten Protocoll des . ausserordentlichen Kriegsgerichtes Arad	1849-1850	40. sz.
Leltárkönyv (Nem korabeli)	é.n.	40/a sz. össz.: 3 db

A rendezettség módja: sorozat és sorszárok szerint rendezve.

A kutatás módja: a kutatást az 1943-ban készített névmutató teszi lehetővé: kiegészítésként felhasználható még az 1968-69-ben készített leltárkönyv. A névmutató megadja a régi őrzési egység számát és az irat számát, ami a jelenlegi új őrzési egység számmal korrigálva elegendő az ügydarab kikéréséhez. (A jelenlegi jegyzék a régi és az új őrzési egység számokat egyaránt megadja.)

A névmutató elvben tartalmazza az iratanyagban előforduló összes nevet. Összeállítói a neveket az iratbeli előfordulásuk szerint közölték, ami azt eredményezte, hogy ugyanaz a személy – nevének több változatban történő írása mellett – több helyen szerepel. Sok esetben azért nem került valamely név a megfelelő helyre, mert hibásan olvasták. A hibás olvasás a keresztnév egyikére-másikára is vonatkozik. Végezetül az ábécébe való hibás besorolás is okává vált annak, hogy néhány név nem a megfelelő helyre került. A névmutató használatakor mindezeket figyelembe kell venni.

A névmutató nevei mellett zárójelben lévő, tintával írott számok a leltárkönyvnek azt az oldalát adják meg, amelyiken vagy a keresett név, vagy a név melletti rovatokban feltüntetett csomó- és ügydarabszám található. A leltárkönyv megadja az irat levéltári jelzetét (a régi csomó és az új doboz számot, iratszámot), iktatószámát, keletkezésének helyét és az időpontját, a küldő, valamint kezdő, illetőleg záró fólia-számát. 1969-ben külön csomó- és konkordancia-jegyzék készült a fondhoz.

IV. 4. K.K. KRIEGSGERICHT ZU KASCHAU CS. KIR. KASSAI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK 1849-1854

1,43 ifm

Iratok:

1849-1850	1-5. ő.e.
1851	6. ő.e.
1853	6-7. ő.e.
1853-1854	8. ő.e.

Könyvek:

Nominalverzeichnis der bei diesem k.k. Kriegsgerichte vorgekommenen politischen Unternehmungen	1848-1849	19. sz.
Register	1849-1850	20. sz.
Register	1851	21. sz.
Register	1852	22. sz.
Register	1853	23. sz.
Register	1854	24. sz.
Arrestanten Protocoll	1852-1853	25-26. sz.
Purifications Protocoll	1849-1850	27. sz. össz.: 9 db

A rendezettség módja: évek és sorszárok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratokban a kutatás az eredeti regiszterek és a protokollumok alapján is lehetséges. A meglévő iratok a protokollumokban kék színű ceruzával jelöltek meg. Az iratok egy részét a Kriegsarchivban kiselejtezték. Ezért célszerűbb az 1950-es években a ténylegesen meglévő iratokról készült cédulakatalógus használata.

IV. 5. K.K. KRIEGSGERICHT ZU KLAUSENBURG

CS. KIR. KOLOZSVÁRI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1850

0,02 ifm

A törvényszék iratai nincsenek a Hadtörténelmi Levéltár őrzetében, csupán Váradi Dániel és gróf Kun Gotthard Hunyad megyei főispán periratai vannak meg a forradalom és szabadságharc idején kifejtett tevékenységükről. A töredékes peranyagban a nagyszebeni katonai törvényszéktől és a lemergi helyőrség-bíróságtól származó iratok is vannak.

Iratok:

Untersuchung Váradi Dániel und Grf. Kuhn Gotthard	1850	118. ő.e.
---	------	-----------

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 6. K.K. KRIEGSGERICHT ZU GROSSWARDEIN

CS. KIR. NAGYVÁRADI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1850-1855

1,81 ifm

A 12 csomóból 8 csomót tesznek ki a periratok, 1 csomót a purifikációs eljárások, 3-at pedig a hadifogoly osztrák tisztek felett önbíráskodó debreceni lakosok ellen lefolytatott vizsgálati iratok.

Iratok:

1850	1-2. ő.e.
1851	2-3. ő.e.
1852	4-5. ő.e.
1853	6-7. ő.e.
1854	8. ő.e.
1850	8-10. ő.e.
	Purifications Acten
1849	11-14. ő.e.
	Debreceni lakosok önbíráskodása osztrák hadifogoly tisztek felett

Könyvek:

Index zum Exhibiten Protocoll	1850-1854	28-31. sz.
Strafprotocoll	1850-1853	32-34. sz.
Purifications Protocoll sammt Register	é.n.	35. sz.
Verzeichniss des Criminal-Purifications u. Correspondenz Acten	1850-1855	36. sz. össz.: 9 db

A rendezettség módja: évek és sorszámok szerint rendezve.

A kutatás módja: lehetséges a kutatás az eredeti indexek alapján, vagy az 1950-es években a meglévő iratokról készült cédula-katalógus segítségével. A purifikációs iratok közül csak a Purifications Protocollban vörös ceruzával megjelölt iratok vannak meg.

IV. 7. K.K. KRIEGSGERICHT ZU PEST

CS. KIR. PESTI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1849-1855

9,53 ifm

1849. augusztus 4-én jelentette Skacel törvényszéki tanácsos a pesti katonai törvényszék szervezésének a megkezdését a cs. kir. hadsereg főparancsnokságának Félegyházára. A törvényszék vezetőjének Nedelkoviits hadbíró-századost javasolta.

A pesti katonai törvényszék folytatott eljárást felségárulás címén Kossuth és a kormány tagjai, a kormánybiztosok, a felsőházi tagok, az országgyűlési képviselők, a főpapok és egyházi személyek, a minisztériumi képviselők, a közhivatalnokok, a megyei, járási, községi, falusi tisztviselők és előljárók, a magyar tudomány és művészet reprezentánsai és mindazok ügyében, akik a forradalom politikai mozgalmában vagy a fegyveres harcban szerepet vállaltak.

Sajnálatos módon a forradalom számos vezető egyéniségének – így Kossuthnak, a kormány tagjainak, a képviselőknek, az irodalmi élet reprezentánsainak, kisebb mértékben a kormánybiztosoknak, a főpapoknak – peranyaga vagy egyáltalán nincs meg, vagy csak töredékesen található.

A pesti cs. kir. katonai törvényszék vizsgálati anyagából kiemelkednek a kormány és az OHB tagjainak, a kormánybiztosoknak a pereit. Mellettük itt található a jelentősebb beosztású honvédtisztek közül néhánynak a pere, a forradalomban valamilyen formában jelentősebb szerepet betöltő személyek pere, a szabadságharc utáni időszak szervezkedési, felségárulási pereit, és találhatunk itt szocialista tanok hírdetése miatti vizsgálatok anyagát is.

A peres ügyek mellett számottevő mennyiségű a különböző hatósági személyek, a cs. kir. hivatalnokok és a nyugdíjas tisztek, a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, az egyetem tanárai és másokkal szemben lefolytatott igazolási eljárás.

A szabadságharc leverését követő évek pereinek tárgya a legtöbb esetben az uralkodó szidalmazása, a csendőrség, a rendőrség szidalmazása, megsértése, ellenszegülés, fegyver-, lőszer-, Kossuth-bankjegyek rejtegetése, jogtalan fegyverbirtoklás, forradalmi iratok, képek rejtegetése, forradalmi jelvények viselése és terjesztése, gyalázkodó írás, sajtóvétség, lázító énekek éneklése, dalok terjesztése, szökés támogatása, cs. kir. katonák lefegyverzése vagy bántalmazása, a közcsend háborítása, tiltott gyülekezés és összejövetel, munkamegtagadás stb. Kisebb mértékben fordulnak elő különböző szervezkedések és felségárulási ügyek. Itt található a Lamberg megölésének tisztázása érdekében lefolytatott nyomozás iratai is.

Iratok:

1849	1-12. ő.e.
1850	13-37. ő.e.
1851	38-50. ő.e.
1852	51-63. ő.e.
1853	64-65. ő.e.
1854	66-67. ő.e.
1855	68. ő.e.

Untersuchung Casimir Grf. Batthyány. Mörder des Grf. Zichy. é. n. 116. ő.e.

Untersuchung Gabriel Sillye
(KG Pest und Grosswardein) 1850 117. ő.e.

Korrespondenzen Murgu, Dascal,
Eisler, Némethy zum Prozess Murgu 1850 126. ő.e.

Könyvek:

Register	1849-1854	1-6. sz.
Strafprotocoll	1849. 08. 01-1850. 07. 05.	7. sz.
Strafprotocoll	1850. 07. 11.-1851. 12. 31.	87. sz.
Strafprotocoll	1852	88. sz.
Strafprotocoll	1853	89. sz.
Strafprotocoll	1854	90. sz.
Strafprotocoll	1855	75. sz.

Consignation wegen Beteiligung an der ungarischen
Revolution vom Jahre 1848 und 1849 und sonstigen
politischen Verbrechen beim obigen Kriegsgerichte
in Untersuchung gestandenen Individuen A-Z 1855 8-9. sz.

A rendezettség módja: évek, sorozat és sorszám szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok hiányossága miatt célszerűbb az eredeti regiszterek helyett a ténylegesen meglévő iratokról az 1950-es években készült cédula-katalógus használata. A kartonok tartalmazzák az irat jelzetét, keltezését, rövid tartalmát, az elítélt nevét és az ítéletet. Felállításuk ábécé sorrendben történt. Az iratok jelzete a karton felső, jobb oldali sarkában található.

IV. 8. K.K. KRIEGSGERICHT ZU FÜNFKIRCHEN

CS. KIR. PÉCSI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1849

0,19 ifm

Iratok:

1849	15. ő.e.
------	----------

Könyvek:

Index	1849	37. sz.
Einreichungs-Protocoll	1849	38. sz.

A rendezettség módja: sorozat és sorszám szerint rendezve.

A kutatás módja: a kutatás lehetséges az eredeti mutató és az iktatókönyv segítségével, vagy az 1950-es években készült cédula-katalógus alapján.

IV. 9. K.K. KRIEGSGERICHT ZU PRESSBURG

CS. KIR. POZSONYI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1849-1854**1,95 ifm**

A pozsonyi katonai törvényszék Skacel tanácsos által javasolt, 1849. július 10-i keltezésű szervezését Haynau jóváhagyta, és a törvényszék rövidesen megkezdte a működését. A törvényszék elnökéül Skacel Kempf nyugalmazott alezredest javasolta. A peranyag tárgyalási jegyzőkönyvekből, tanúvallomásokból, véleményívekből, ítéletekből és corpus delictiként csatolt iratokból áll.

Iratok:

1849	1-5. ő.e.
1850	6-8. ő.e.
1851	9-10. ő.e.
1852	11. ő.e.
1853	12-13. ő.e.
1854	13. ő.e.

Könyvek:

Register	1849-1855	10-15. sz.
Strafprotocoll Tom. I.	1848-1852	16. sz.
Protocoll sämmtlicher beim k.k. Kriegsgerichte zu Pressburg wegen politischen Vergehen in Untersuchung gestandenen Individuen Tom. II..	1852.07.01.-1853.07.31.	17. sz.
Protocoll sämmtlicher ... Tom. III.18.	1853.08.01	18. sz.
Nominal Index der Purificanten	é. n. (1849-1851?)	18/a sz.
Purificanten Protocoll	1849-1851	18/b sz.
Purificanten Protocoll	1849-1851	18/c sz. össz.: 12 db

A rendezettség módja: évek, sorozat és sorszám szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratokban a kutatás a korabeli regiszterek alapján is lehetséges. A regiszterekben kék színű ceuzával jelölték meg a meglévő iratokat. A regiszterekben a törtszámok számlálója a sorozatszámot, a nevezője pedig a sorszámot jelöli. Az iratsorozatot a Kriegsarchivban selejtezték. Az iratok hiányossága miatt célszerűbb az eredeti regiszterek helyett az 1950-es években a ténylegesen meglévő iratokról készült cédula-katalógus használata.

IV. 38. K.K. KRIEGSGERICHT ZU TEMESVÁR

CS. KIR. TEMESVÁRI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK

1850**0,005 ifm**

A fond nincs a levéltár őrzetében, a fondtöredékekből csupán két irat található itt.

Iratok:

1850	15. ő.e. /2 irat/
------	-------------------

IV. 19. K.K. MILITÄR-BEZIRKS-GERICHT FÜR PEST-OFEN

CS. KIR. PEST-BUDAI KATONAI KERÜLETI TÖRVÉNYSZÉK

1863-1864**1,30 ifm**

A k.k. Militär-Bezirks-, Stadt- und Festungs-Commando für Pest-Ofen alárendeltségébe tartozó kerületi törvényszék folytatott vizsgálatot a Nedeczky István, Jámbor András - Somogyi József és társaik, valamint a Volnhoffer Gyula által szervezett függetlenségi mozgalmak felderítésére.

A Nedeczky-féle peranyagban az ügy felgöngyölítésére vonatkozó hivatalos iratváltásokon felül még vannak Almásy Pál, Nedeczky István, Beniczky Lajos, Gáspár Lajos, Sebes Emil, Clementis Gábor, Szelestey László, Lezsák Lajos, Zambelly Lajos, Horváth János, Máriássy Béla, Salamon Lajos, Nedeczky Jenő, Németh Albert, Nagy Jenő, Sponner Tódor, Asbóth Lajos és mások kihallgatási és tanúvallomási jegyzőkönyvei, a házkutatási jegyzőkönyvek és a házkutatások során lefoglalt levelek, a hadbíróági előterjesztés és jegyzőkönyv, az ítélet, a nevezettek 1848/49-es tevékenységét rögzítő ítéletmásolatok és anyakönyvi kivonatok stb.

A Nedeczky-féle peranyaggal állnak összefüggésben, de attól elkülönülő őrzési egységben gyűjtötték össze „Erhebungs Act über die Verbreitung Kossuth's Proclamationen” címen azokat az iratokat, amelyek az ország különböző helyein 1863. december 17–18-án talált, Kossuth nevében a nemzethez intézett felhívás nyomtatási helyének és a terjesztés módjának a tisztázására irányultak, kisebb mértékben pedig politikai demonstrációk körülményeinek a felderítésére.

Ugyancsak ebben az őrzési egységben található Volnhoffer Gyula makói csendbiztos ellen felségárulás címén indított eljárás iratai.

A Nedeczky-féle mozgalommal majdnem azonos időben folyt Jábor-Somogyi-féle szervezkedés periratai között – egyebek mellett – megtalálhatók a házkutatási és letartóztatási parancsok s jelentések, az összesített és a tagolt kihallgatási jegyzőkönyvek, a tanúvallomási jegyzőkönyvek, a foglári növedékbevételi jegyzőkönyvek, a hadbírószági jegyzőkönyv, az ítélet, egy leírás a felségárulási vizsgálat eredményeiről, egy orvosi megfigyelési napló Jámbor Endréről, konfidensek jelentései és az ügy felgöngyölítésében részt vevő szervek és személyek iratváltásai.

Külön van egy 113 oldalas bírósági előterjesztés, hadbírószági jegyzőkönyv, bizottsági indítvány és felmentő ítélet Vidats Jánosról, valamint egy jegyzék a Somogyi- és a Nedeczky-perben rá vonatkozó iratokról.

Iratok:

Prozess Stefan Nedeczky	1864	120-121. ő.e.
Prozess Josef Somogyi	1863-1864	122-124. ő.e.
Prozess Julius Wollenhofer und Kossuth'sche		
Proclam. Verbreitung	1863-1864	125. ő.e.
Confiscirte Correspondenzen (dr. Rainer Gyula, Almásy Pál, Gáspár Lajos, Clementis Gábor, Jámbor Endre, Windt Lajos, Moser Sándor, Berényi Adolf, Kugyela György, Konrád)	é.n.	129. ő.e. össz.: 7 ő.e.

Könyvek:

Straf-Protocoll Civil Personen	1861-1863	107.
Straf-Protocoll	1864-1865	108-109.
Reservat Exhibiten Protocoll	1861-1865	Szám nélkül
Exhibiten Protocoll	1861-1865	Szám nélkül össz.: 11 db

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: a 120-121. csomók irataiban az eligazodást és a kutatást egy, a peranyag végéhez csatolt mutató és az egyes iratokat felsoroló Tagebuch, valamint a Reservat Exhibiten Protocoll teszi lehetővé.

A 125. csomó irataihoz egy iratjegyzék tartozik.

A 122-124. csomók peranyagához a Tagebuch használható fel, amely tételszerűen veszi lajstromba az iratokat, de használható az 1863. évi iktatókönyv is.

A 129. csomóban őrzött levelekben a kutatás azok darabonkénti átnézésével lehetséges.

HELYŐRSÉGI BÍRÓSÁGOK

IV. 20. K.K. GARNISONS AUDITORIAT ARAD

CS. KIR. ARADI HELYŐRSÉGI BÍRÓSÁG

1851-1857

0,68 ifm

Iratok:

1852	1. ő.e.
1853	2. ő.e.
1854	3. ő.e.
1857	4. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 21. K.K. GARNISONS AUDITORIAT ZU OFEN

CS. KIR. BUDAI HELYŐRSÉGI BÍRÓSÁG

1853

0,06 ifm

Iratok:

1853	1. ő.e.
------	---------

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 22. K.K. GARNISONS AUDITORIAT ZU KASCHAU

CS. KIR. KASSAI HELYŐRSÉGI BÍRÓSÁG

1852-1855

0,09 ifm

Mülleker János hadnagy vizsgálati iratai.

Iratok:

1852-1855	1. ő.e.
-----------	---------

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁGOK**IV. 13. K.K. MILITÄR STANDGERICHT ZU GYÖNGYÖS**

CS. KIR. GYÖNGYÖSI KATONAI RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁG

1852**0,005 ifm**

Tózsér János peranyagát tartalmazza.

Iratok:

1852

16. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az 1950-es években készült cédula-katalógus segítségével, illetőleg az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 14. K.K. MILITÄR STANDGERICHT ZU RAAB

CS. KIR. GYŐRI KATONAI RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁG

1853**0,02 ifm**

Bédi István peranyaga.

Iratok:

1853

16. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az 1950-es években készült cédula-katalógus segítségével, illetőleg az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 39. K.K. MILITÄR STANDGERICHT ZU KAPOSVÁR

CS. KIR. KAPOSVÁRI KATONAI RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁG

1864**0,06 ifm**

Iratok:

1864

1. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 15. K.K. MILITÄR STANDGERICHT ZU KECSKEMÉT

CS. KIR. KECSKEMÉTI KATONAI RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁG

1852**0,005 ifm**

Komáromi Ferenc peranyaga.

Iratok:

1852

16. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az 1950-es években készült cédula-katalógus segítségével, illetőleg az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 16. K.K. MILITÄR STANDGERICHT ZU GROSSKANIZSA

CS. KIR. NAGYKANIZSAI KATONAI RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁG

1853-1854**0,17 ifm**

Iratok:

Rendeletek, névjegyzékek

1852-1854

14. ő.e.

Könyvek:

Iktatókönyv és mutató

1853-1854

41. sz.

Strafprotocoll

1853-1854

42. sz.

Journal über die Civilarrestanten

1853-1854

43. sz.

Correspondenz Protocoll

1854

44. sz.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iktatókönyv és a mutató segítségével. A névmutatóban kék színű horoggal megjelölt iratok megvannak.

IV. 17. K.K. MILITÄR STANDGERICHT ZU VESZPRÉM

CS. KIR. VESZPRÉMI KATONAI RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁG

1863-1865**0,20 ifm**

Iratok:

é.n.

1-2. ő.e.

Könyvek:

Correspondenz Protocoll	1863-1865	Szám nélkül
Strafen Protocoll	1863-1865	Szám nélkül
Exhibiten Protocoll	1863-1865	Szám nélkül
Arrestanten Journal	1863-1865	Szám nélkül

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével, illetőleg rendezés után az iratokhoz mellékelte segéd-könyvek segítségével.

VIZSGÁLÓBIZOTTSÁGOK

IV. 2. K.K. MILITÄR- UND POLITISCHE CENTRAL COMMISSION, UNTERSUCHUNGS COMMISSION ZU PEST

CS. KIR. KATONAI ÉS POLITIKAI KÖZPONTI BIZOTTMÁNY VIZSGÁLÓBIZOTTSÁGA, PEST

1849

0,77 ifm

A magyarországi forradalom felszámolására teljhatalommal felruházott Windisch-Grätz herceg a főváros elfoglalása után elrendelte a Militär- und Politische Central Commission felállítását. A vizsgálóbizottság feladatát abban jelölte meg, „...hogyan egyéneknek, kik a magyar pártütési mozgalmaknál vagy semmi vagy csak kisebb mértékben részt vettek, igazoltatásukra alkalom nyújtassék.”

Az iratokban megtalálhatóak a különböző cs. kir. hatóságok és hivatalok hivatalnokainak a vizsgálati iratai a forradalom alatti magatartásukról. Megtalálhatóak továbbá a különböző katonai alakulatok tisztjei és altisztjei, a nemzetőrséghez önként beállt tisztek, a nyugállományú, valamint a honvédségnél szolgálatot teljesítő, különböző okok miatt visszamaradt tisztek vizsgálati iratai és igazoló jelentései.

Abból a tényből, hogy olyan egykori cs. kir. tisztek ellen folytattak eljárást, akik a honvédségnél is teljesítettek szolgálatot, természetesen következnek, hogy sok magyar eredetű irat is található az anyagukban. Ezek zöme útlevél, kinevezési okmány, nyílt rendelet, vagy valamilyen parancs.

A cs. kir. pesti katonai törvényszék felállításakor és működése megkezdésekor a katonai és politikai központi bizottmány vizsgálati iratai a katonai törvényszékhez kerültek, majd ennek megszűnésekor, 1855-ben, a Militär und Civil Gouvernementnek adták át azokat.

Iratok:

1849

164-168. ő.e.

Könyvek

Register der Militärisch Politischen Central Commission 1849

45. sz.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: a regiszter és a 164. csomóban levő iratjegyzék alapján. A levéltári jelzet a törtszám. A borítólapon megtalálhatók az iktatószámok is. A meglevő iratok megjelölése piros színű „a” betűvel történt a jegyzékben.

IV. 10. K.K. MILITÄR SICHTUNGS (UNTERSUCHUNGS) COMMISSION ZU PRESSBURG

CS. KIR. POZSONYI KATONAI VIZSGÁLÓBIZOTTSÁG

1849

0,20 ifm

Purifikációs iratok.

Iratok:

1849

17. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve

A kutatás módja: felhasználhatók az utólag készített és a csomóban elhelyezett névmutató, valamint az eredeti jegyzékek. A meglevő iratokat a korabeli jegyzékben kék színű horoggal jelölték meg. Felhasználható az 1950-es években készült cédula-katalógus is.

IV. 11. K.K. MILITÄR-POLITISCHE UNTERSUCHUNGS COMMISSION ZU ÖDENBURG

CS. KIR. SOPRONI KATONAI-POLITIKAI VIZSGÁLÓBIZOTTSÁG

1849

0,05 ifm

Purifikációs iratok.

Iratok:

1849

16. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: a csomóban elhelyezett, utólag készített névmutató segítségével, illetőleg az 1950-es években készített cédula-katalógus segítségével.

IV. 12. K.K. GEMISCHTE UNTERSUCHUNGS COMMISSION ZU LOSONC

CS. KIR. LOSONCI VEGYES VIZSGÁLOBIZOTTSÁG

1849

0,07 ifm

Losonci lakosok ellen lefolytatott vizsgálati iratokat, főleg jegyzőkönyveket tartalmaz az „Untersuchung Guerilla-Inquisition der Losoncer revolutionären Ereignisse” feliratú iratőrzési egység.

1849. március 15-én részben losonci lakosok, részben máshonnan oda összegyűlt személyek Görgei serege közeledésének hírére letépték a toronyról a császári zászlót, majd március 17-én elvitték a Rimaszombatból érkező gerillák a cs. kir. hadsereg számára losonci polgárok által készített bakancsokat. Ezt követően az ostromló orosz csapatokat háborgatták. Augusztus elején – Galicin herceg elvonulása után – egy 80 főből álló, poggyászt fuvarozó orosz csapat érkezett a városba, amelyet az oda berohanó gerillák három irányból megtámadtak.

Később felgyújtották a várost, mivel az a hír terjedt el, hogy Grabbe tábornok, adjutáns, büntető szándékkal közeledik, a közelben tanyázó Repeczky kormánybiztos tiltó rendelete miatt a lakosság pedig nem mert elé deputációt küldeni.

A vizsgálatot Kalina biztos vezette.

A főképpen kihallgatási jegyzőkönyvek mellett szép számban találhatók Repeczkynek Nógrád megye közön-ségéhez intézett proklamációi és rendelkezései.

Iratok:

1849

119. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

IV. 18. K.K. DELEGIERTE SPECIAL MILITÄR UNTERSUCHUNGS COMMISSION ZU ALTOFEN

CS. KIR. ÓBUDAI KIKÜLÖNITETT KÜLÖNLEGES KATONAI VIZSGÁLOBIZOTTSÁG

1856-1857

2,56 ifm

Iratok:

1856-1857

1-23. ő.e.

Könyvek:

Iktatókönyv

1856-1857

24.sz.

Rovancskönyv

1856-1857

25.sz.

Elítéltek protokolluma

1856-1857

26.sz.

Kézbesítőkönyv, postakönyv

1856-1857

27.sz.

A rendezettség módja: rendezésre szorul.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

PERANYAGOK

IV. 40. KÜLÖNBÖZŐ SZEMÉLYEK PERANYAGA

A K.K. MILITÄR CENTRAL UNTERSUCHUNGS COMMISSION ZU WIEN

(cs. kir. bécsi katonai központi vizsgálóbizottság) iratanyagából

1849-1850

0,12 ifm

CSEREMISKY MIKLÓS periratai

1849

A külügyminisztériumi titkár Cseremiskyt azzal vádolták, hogy magyar forradalmárokkal az osztrák császári állam szempontjából ellenséges levelezést folytatott, sőt, szolgálatai felajánlásával segítette a forradalom ügyét.

A nyolc irat főként az 1849 tavaszán kelt leveleinek német nyelvű fordításait tartalmazza. A levelek tartalma – egyebek mellett – a haza sorsa iránti aggodás.

Az egykor a vizsgálati iratokhoz tartozó, mintegy 100 oldalas naplója, mely 1848. november 28-tól 1849. július 1-ig rögzítette a saját és más személyek tevékenységét, magatartását, véleményét és a szabadságharc eseményeit, az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc iratai között található 4/98-as számon.

Iratok: Untersuchung Nicolaus Cseremisky

1849

129/a ő.e.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

WARGHA ISTVÁN periratai

1850

Wargha Istvánnak, a Bécsben működő magyar külügyminisztérium fogalmazójának, később titkárnak ügyét a k.k. Militär-Central-Untersuchungs-Commission tárgyalta, és ennek fondjából került az egykori Hadi Levéltárba. Az ítélet és a haditörvényszéki jegyzőkönyv mellett meg van a 22 ívet kitevő kihallgatási jegyzőkönyv is. Az ellene felhozott vádpontok voltak, hogy forradalmi szellemű plakátok nyomdaköltségeinek

biztosításával és anyagi eszközök más célú felhasználásával támogatta a bécsi felkelést; futárok küldésével biztosította a kapcsolatot a felkelők és a magyar csapat között; az OHB tagjai számára adatokat szolgáltatott ki a bécsi helyzetről, a cs. kir. csapatok erejéről és felállításáról; segítséget nyújtott Bem meneküléséhez és végezetül, hogy megvesztegetéssel hozzájárult a cs. kir. katonaság október 6-i parancsmegtagadásához.

Az ügyesen védekező, magát lojálisnak feltüntető és a kormánynak szolgálatait felajánló Wargha a kihallgatás során nyilvánvalóan kisebbitette szerepét és csak a bizonyítható dolgokat ismerte el és fedte fel.

Ennek ellenére a kihallgatási jegyzőkönyv adatokat szolgáltat a Magyarország számára történő bécsi toborzásokra, fegyverszállításokra, különböző szerződések megkötésére, a Wodianer-cég szerepére, Pulszky és a magyar külügyminisztérium tevékenységére, a magyar kormány és a bécsi felkelés kapcsolatára, diplomáciai kiküldetésekre és kapcsolatokra, hírszerzési megbízatásokra stb.

Iratok: Prozeß Stefan Wargha

1850

169. ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

A K.K. MILITÄR-GOUVERNEMENT JUSTIZ-SECTION

(cs. kir. bécsi katonai kormányzóság igazságügyi osztálya) iratanyagából

1853-1854

2,00 ifm

LIBÉNYI JÁNOS és társai periratai

1853-1854

A bécsi Militär-Gouvernement Justiz-Section irataiból származnak a Libényi János szabólegény ellen lefolytatott per 17 őrzési egységet kitevő aktái. A periratok ilyen méretű felduzzadását az idézte elő, hogy a Ferenc József ellen elkövetett merénylet kivizsgálásával megbízott hatóságok egy nem létező összeesküvést kívántak kétségbeesett igyekezettel leleplezni. A kötélt által kivégzett Libényi Jánoson kívül még 19 szabólegényt tartottak vizsgálati fogságban és számtalan tanút hallgattak ki. A letartóztatottak közül nevetséges vádak alapján Vajbel Józsefet és Misitz Jánost 20 évi könnyű vasban letöltendő börtönre, időközönként nehéz vas-sal szigorított sáncmunkára ítélték. A többi terheltet – a 4 havi fogházra ítélt Szabó Mihály kivételével – a vizsgálati fogságban letöltött idejüket büntetésként elismerve, szabadon bocsátották.

Iratok:

1853

147-163. ő.e.

1854

163. ő.e. össz.: 17 ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével, vagy a 147. csomóban elhelyezett iratjegyzék segítségével.

A K.K. KRIEGSGERICHT ZU WIEN

(cs. kir. bécsi katonai törvényszék) iratanyagából

1851-1855

0,20 ifm

BAKOWSKY FERDINÁND gróf periratai

1853

Az önálló Lengyelország megteremtésében való részvétel, a franciaországi és az angliai lengyel emigráció erkölcsi és anyagi támogatása, a cs. kir. osztrák kormány elleni gyűlöletet terjesztő írások kinyomtatásának anyagi támogatása és ezek Galíciába történő becsempészése miatt, valamint egyéb vádpontok alapján 16 évi börtönbüntetésre ítélték 1853. július 27-én gróf Bakowsky Ferdinándot. Az ellene felhozott vádpontok között – egyebek mellett – az is szerepelt, hogy a magyar forradalomban való részvételért büntetésből a cs. kir. hadseregbe besorozott exhonvédeket pénzzel támogatta és szimpátiájáról biztosította őket. Ugyancsak magyar vonatkozású volt az az ellene felhozott vád is, hogy felségáruló és büntetendő kapcsolatban állott a Kossuth-család tagjaival, leveleket és csomagokat közvetített Kis-Ázsia és Magyarország között.

A peranyagból a 42 íves votum informatívum van meg és az ítélet.

Iratok: Untersuchung Graf Bakowsky

1853

129/a ő.e.

A rendezettség módja: összefűzve.

A kutatás módja: az iratok átnézésével.

GOSLAR JULIÁN periratai

1852

Az európai kormányformák erőszakos megdöntési szándékaért – különösen Ausztriában, Orosz- és Poroszországban – 1852. január 30-án kötél általi halálra ítélték, majd 1852. február 5-én kivégezték a 32 éves Goslar Juliánt.

Már ezt megelőzően, 1848. január 12-én halálra ítélték az 1846. évi galíciai zavargásokban való részvételért, majd 1849. január 29-én 5 évi várfogsággal sújtották a bécsi októberi felkelés támogatásáért és a lengyel légió soraiban teljesített fegyveres szolgálatért. Mindkét esetben azonban amnesztiával szabadult, először a spielbergi, majd a kufsteini várból.

Az 1850. augusztus 1-én történő szabadulása után 1851. május 23-án újból letartóztatták. A lakosság körében kifejtett agitáción, fegyver- és pénzgűjtésen túlmenően, elsősorban a német, lengyel, magyar, olasz és orosz nyelvre lefordított írásai terjesztésétől várta a népek felkelését. Különösen számított az itáliai és a magyarországi forradalmi erők támogatására.

A Rechtlicher Vertrag, a Kriegsrechts-Protocoll és az Urteil van meg.

Iratok: Untersuchung Julian Goslar

1853

129/a ő.e.

A rendezettség módja: összefűzve.

A kutatás módja: az iratok átnézésével.

DR. LANDENDORF és DR. FALKENTHAL periratai 1853

Az 1850-ben Berlinben és másutt meglevő népegyletek, munkásegyletek felosztatásával szétrobbantott demokratikus forradalmi párt újjászervezéséről, tevékenységéről és célkitűzéseiről kaphatunk képet abból a vizsgálatból, amelyet a berlini városi törvényszék folytatott dr. Landendorf, dr. Falkenthal és a szervezkedésben részt vevő társaik ellen. A peranyag – bírói előterjesztés és kihallgatási jegyzőkönyvek másolata – a dr. Schütte peranyagával azonos őrzési egységben található.

A házkutatások során lefoglalt anyagokból, valamint a tanúvallomási és kihallgatási jegyzőkönyvekből a bíróság azt a következtetést vonta le, hogy a központi bizottság célja az egységes és oszthatatlan szociáldemokrata német köztársaság megteremtése volt.

Tevékenységüket nem korlátozták csupán Berlinre, hanem kiterjesztették egész Észak-Németországra, kapcsolatot teremtettek a londoni emigrációval és a propagandautazások során – főként Landendorf és a Habsburg-monarchia több városában is megfordult, és egy tanúvallomás szerint Bécsben is volt egy forradalmi céllal szervezett titkos társaság. Ennek leleplezésére, illetőleg a két titkos szervezet közötti kapcsolatot felderítésére küldhették meg Berlinből a legfontosabb periratok másolatait az illetékes osztrák hatóságnak. Magyar vonatkozása vajmi kevés volt a szervezkedésnek. Néhányszor előfordul a peranyagban Kossuth neve, főleg fegyverszállítással kapcsolatban.

A peranyag nem teljes, iratai főképpen a titkos társaság szervezeti felépítésére, a szervezkedés tevékenységére, fegyverek gyártására és beszerezésére vonatkoznak.

Iratok: Untersuchung Dr Landendorf und Dr Falkenthal I-XVIII

1853

128/a ő.e.

A rendezettség módja: sorszám szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

POTOCKY ÁDÁM gróf periratai

1851-1852

Gróf Potocky Ádámot 1851 szeptemberében azzal a váddal tartóztatták le, hogy részt vett a krakkói, a lembergi és a bécsi felkelésekben, kapcsolatot tartott fenn a londoni lengyel emigrációval, segítséget nyújtott a forradalmi magyar kormánynak, részese volt fegyverek Poroszországból Galíciába történő szállításának.

Peranyaga a magyarországi fegyverszállításokhoz nyújt adalékot.

A periratok hivatalos átiratok mellett kihallgatási és tanúvallomási jegyzőkönyvekből állnak, továbbá a haditörvényszéki jegyzékből és az ítéletből.

A Bakowsky, Cseremisky, Goslar és Potocky periratait tartalmazó őrzési egységben (129/a csomó) volt egykor Gasparich Márk (Kilit) peranyaga is, amely azonban ma már nem található meg az iratcsomóban.

Iratok: Untersuchung Graf Adam Potocky 1-54

1851-1852

129/a ő.e.

A rendezettség módja: sorszám szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

DR. SCHÜTTE ANTON periratai

1853-1855

A prágai, illetőleg a bécsi katonai törvényszék tárgyalta 1853 és 1855 között a poroszországi születésű, republikánus érzelmű írónak és politikusnak, dr. Anton Schüttének 1848-as szerepét. Windisch-Grätz 1848. október 26-i proklamációjában a bécsi felkelés azon vezetői között szerepel, akik a bécsi katonai törvényszék elé kellett állítani tevékenységük kivizsgálása céljából. Az 1855-ös bécsi bírói előterjesztés szerint jelentős szerepe volt az egyetemi ifjúság felizgatásában. Ugyancsak kiemelkedő szerepet játszott a központi demokratikus egylet tanácskozásaink, és ezek egyikén az állami végrehajtó hatalom megszerzésére s egy ideiglenes kormány létrehozására vonatkozó tervét a bírói előterjesztés különösen veszélyesnek minősítette, mivel – azonban az anarchikusnak minősített forradalommal – a megdöntött államrendszer és -hatalom helyett egy újnak a megszervezésére tett javaslatot. Azt is vallotta, hogy az európai demokráciáért vívott küzdelemben Magyarország természetes szövetségese Németországnak és támasza Ausztria szabadság törekvéseinek.

1848 augusztusában ajánlatot tett Kossuthnak egy újság kiadására Bécsben, amely Magyarország érdekeit képviselné, illetőleg egy önkéntes légió szervezését a közelgő harc idejére. A bécsi felkelés leverését követő

rövid bécsi bujkálás után Boroszlóba ment, ahol szintén a magyar szabadságharc támogatásán működött. A peranyagban a bírói előterjesztésen (Rechtlicher Vortrag) kívül megtalálható a prágai összesített kihallgatási jegyzőkönyv, tanúvallomási jegyzőkönyvek, néhány vele kapcsolatos jelentés másolata és néhány tőle származó levél és kézirat töredék.

Iratok: Untersuchung Dr. Anton Schütte II., 5-74

1853-1855

128/a ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével, illetőleg az iratokhoz csatolt iratjegyzék segítségével.

A K.K. GENERAL COMMANDO IN WIEN

(cs. kir. bécsi főhadparancsnokság) iratanyagából

1859-1860

0,03 ifm

SCHEITHAUER JÓZSEF főhadnagy periratai 1859-1860

A solferinói csatatéren gyáva magatartást tanúsított főhadnagy ellen lefolytatott vizsgálat iratai.

Iratok: Untersuchungsacten Josef Scheithauer

1859-1860

145/a ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve.

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

A K.K. GENERAL COMMANDO ZARA

(cs. kir. zárai főhadparancsnokság) és a

K.K. GARNISONS AUDITORIAT TREBINJE

(cs. kir. trebinjei helyőrségi bíróság) iratanyagából

1867

0,08 ifm

RAKIAS ANTAL periratai

1867

A háromszori szökéssel és felségárulással vádolt közlegény ellen lefolytatott vizsgálat iratai.

Iratok: Untersuchungsacten Anton Rakias 1-16

1867

145/a ő.e.

A rendezettség módja: számok szerint rendezve

A kutatás módja: az iratok egyenkénti átnézésével.

RENDŐRI NYILVÁNTARTÁSI LAPOK

IV. 25. A BACH-KORSZAKBAN POLITIKAI SZEMPONTBÓL RENDŐRI MEGFIGYELÉS ALATT ÁLLÓ GYANÚS SZEMÉLYEK NYILVÁNTARTÁSI LAPJAI

é.n.

1,38 ifm

Személyekre történő kutatás esetén hasznosan alkalmazhatók a rendőri nyilvántartási lapok, amelyeket az abszolutizmus idején vezettek a rendőri megfigyelés alatt álló 48-asokról, illetőleg a politikai szempontból megbízhatatlan egyénekről. A megbízhatatlan nyilvántartottak száma 5572.

A nyilvántartás tartalmazza a születés helyét, az életkort, a vallást és a családi állapotot, a lakhelyt, a foglalkozást, a szabadságharc utáni magatartást, kikkel érintkezett a nyilvántartott személy, mivel kompromittálta magát és milyen volt a forradalom alatti magatartása, valamint egy megjegyzés rovat egyéb adatok rögzítésére.

Iratok:

A -Bi	1. ő.e.
Bi-C	2. ő.e.
D-E	3. ő.e.
F-G	4. ő.e.
H-I-J	5. ő.e.
Ka-Kr	6. ő.e.
Ks-L	7. ő.e.
M-N	8. ő.e.
O-P-R	9. ő.e.
S-Sza	10. ő.e.
Sze-U	11. ő.e.
V-Zs	12. ő.e.

Könyvek: Névmutató (a kutatóban.)

A rendezettség módja: ábécé sorrendben

A kutatás módja: nem korabeli névmutató segítségével. A névjegyzékek a dobozokban is megtalálhatóak.

IV. 26. A BACH-KORSZAKBAN POLITIKAI SZEMPONTBÓL RENDŐRI MEGFIGYELÉS ALATT ÁLLT NEM GYANÚS SZEMÉLYEK NYILVÁNTARTÁSI LAPJAI

é.n.

2,88 ífm

Nemcsak a megbízhatatlanokról, hanem a politikai szempontból nem gyanús 48-asokról, hivatalnokokról, közalkalmazottakról, lelkeszekről, tanárokról, tanulókról és egyéb kategóriákba tartozó személyekről is vezettek rendőri nyilvántartási lapokat.

A megbízhatóakról vezetett nyilvántartási lapok a megbízhatatlanokhoz képest még kiegészülnek az illető személy jellemére és képességeire vonatkozó utalásokkal.

Iratok:

A -Bao	1. ő.e.
Bar-Be	2. ő.e.
Bi	3. ő.e.
C	4. ő.e.
D	5. ő.e.
E	6. ő.e.
F	7. ő.e.
G	8. ő.e.
Ha-He	9. ő.e.
Hi-Hz	10. ő.e.
I-J	11. ő.e.
Ka-Ki	12. ő.e.
Kl-Kö	13. ő.e.
Kr-Kz	14. ő.e.
L	15. ő.e.
Ma	16. ő.e.
Me-Mn	17. ő.e.
N	18. ő.e.
O-Pe	19. ő.e.
Pf-Pz	20. ő.e.
Q-R	21. ő.e.
Sa-Sch	22. ő.e.
Si-Sy	23. ő.e.
Sz	24. ő.e.
T	25. ő.e.
U-V	26. ő.e.
W	27. ő.e.
Y-Z	28. ő.e.

Könyvek: Névmutató (a kutatóban.)

A rendezettség módja: ábécé sorrendben

A kutatás módja: nem korabeli névmutató segítségével. A névjegyzékek a dobozokban is megtalálhatóak.

II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS /1867-1945/

Az önálló magyar hadsereg hosszú ideig csak be nem teljesült kíváncsi volt a magyar nemzetnek a Habsburg birodalom keretei között élve. Az 1848-49-es szabadságharc alig több mint egy évét leszámítva, csak a kiegyezési tárgyalásokon került elő a nemzeti hadsereg megeremtésének ügye. Az 1866-os porosz – osztrák háborúból vesztesen kikerült Ausztria számára elkerülhetlenné vált a hadseregreform kérdésének megoldása. Báró Franz John altábornagy, hadügyminiszter két úton próbálta a birodalom hadseregét megerősíteni. Egyrészt az általános és személyes hadkötelezettséggel, másrészt az országonkénti vagy tartományonként létrejövő „általános fegyverrekeléssel”, amely a belső védelem ellátása mellett, ha szükséges, a rendes hadsereget is támogatja. Szükségessé vált a szolgálati idő módosítása is.

A kiegyezési tárgyalások egyik legvitatottabb pontja a hadsereg kérdése volt. A magyar rendek követelése az önálló magyar hadszervezet megeremtésére, a katonai körök törekvése a közös hadsereg és az egységes vezetés fenntartására, valamint az uralkodó akarata, hogy a hadügy felségjog maradjon, szinte áthidalhatatlannak mutatkozott. Az egységes, német vezényletű, dinasztikus jelvények alatt szolgáló közös hadsereg csak úgy volt elfogadható a magyar közvélemény számára, ha ez kiegészül az önálló magyar honvédség állandó keretekkel történő felállításával.

1867 februárjában, a kiegyezési tárgyalások nyomán megalakult a magyar kormány. Létrejött a magyar Honvédelmi Minisztérium is a helytartótanács katonai ügyekkel foglalkozó két osztályából. Csak adminisztratív kérdésekben volt illetékes, nem volt jogosult a magyar hadsereg felállítására. Az osztrák kormány és maga Ferenc József is kiállt a fegyveres erő oszthatatlansága mellett, így külön hangsúlyozták, hogy a „cs. kir. hadsereg egyetlen része sincs a magyar Honvédelmi Minisztériumnak alárendelve”¹⁸ Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök és honvédelmi miniszter a hadsereg kettéosztását, vagy a magyar honvédségnek, mint kisegítő katonaságnak a felállítását javasolta, elsősorban a belső rend fenntartására hivatkozva. A honvédség kérdését az 1868-as Magyarország politikai rendszerének fennmaradásával, megszilárdulásával vagy összeomlásával hozta összefüggésbe. Javaslatai elfogadásától tette függővé a hazai politikai többség támogatásának megnyerését vagy elvesztését.¹⁹ Az osztrák politikusoknak be kellett látniuk, hogy Magyarországot elveszíthetik, ha e törekvéseknek nem adnak szabad utat. Andrássynak is tudomásul kellett vennie, hogy 20 évvel a magyar forradalom után nincs olyan politikus Ausztriában, aki beleegyezne egy önálló, teljes értékű magyar hadsereg felállításába. Ferenc József a hadsereg megerősítése érdekében a megegyezés mellett döntött. Az 1868. évi törvényekkel (XL. tc. a véderőről, XLI. tc. a honvédségről, XLII. tc. a népfelkelésről) lerakták az új védelmi szervezet alapjait. 82 gyalogzászlóaljból és 32 lovasszázadból létrejött a magyar honvédség, amelyhez azonban nem tartozott sem tüzérség, sem műszaki csapat.

A Monarchia hadserege immár három részből állott:

- a cs. és kir. hadsereg és haditengerészet,
- a m. kir. honvédség és a cs. kir. Landwehr,
- a m. kir. népfelkelés és a cs. kir. Landsturm alakulataiból.

Az uralkodó hatáskörében maradt a hadsereg vezérlete (a hadsereg háborúban való legfőbb vezetése és az azzal való rendelkezés joga), vezénylete (hadi igazgatásra vonatkozó legfőbb parancsolási jog és fegyelmi hatalom) és a belső szervezete (a hadsereg belső szervezetének megállapítása, kinevezések, fegyvernek, csapatok, katonai hatóságok megállapítása) vonatkozó döntések, a hadüzenet és a békekötés joga.

A cs. és kir. hadsereg mozgósítását az uralkodó rendelte el. A m. kir. honvédséget azonban csak miniszteri ellenjegyzéssel mozgósíthatta. A hadsereg országhatáron túli bevetéséhez törvényhozási intézkedésre volt szükség. Ha az országgyűlés éppen nem ülésezett, a király dönthetett, utólagos jóváhagyás mellett. A rendfokozatok bár egyenlők voltak, a császári és királyi tisztek mégis elsőbbséget élveztek.

Azonosak voltak az illetmények, a szolgálati szabályzat, a katonai jelvények, a kiképzési szabályok, a fegyver és a felszerelés is. Különbség a szolgálati nyelvben, a ruházatban és az esküben volt. A honvédség összes költségeit a honvédelmi tárca fedezte. A honvédtisztek kinevezési joga az uralkodót illette, mint a legfőbb Hadúr. Az általános hadkötelezettség fedezni tudta a közös hadsereg újoncszükségletét. Akik a létszámon felül maradtak, azokat sorozták be a honvéd csapatokhoz. A honvédségnek, mint második vonalnak, az utánpótlás igényét azonban nem határozták meg, hanem időről – időre, közigazgatási úton állapították meg.²⁰

Az uralkodó főhadúri jogainak biztosításával kivonták azokat a magyar kormányzati keretből. A hadsereg fenntartásához szükséges költségvetés és az újonc megajánlás joga viszont az országgyűlés hatásköre maradt. Ez az átmeneti megoldás sem a bécsi udvart, sem a magyarokat nem elégítette ki. Ezért a honvédség körüli harcok végigkísérték a Monarchia egész történetét.²¹

Az Andrássy kormány liberális elvek alapján kezdte meg a közigazgatás és az igazságszolgáltatási rend-

18. Józsa György Gábor: Ferenc József zászlói alatt. (1848–1914.) Corvina, Bp. 137 old. 60–61. pag.

19. Kriegsarchiv (továbbiakban KA) Mil. Kanzlei 76/36-8 1868.

20. A m. kir. honvédség története 1868-1918. Szerk.: Berkó István. Bp. Hadtört. Lt. 1928. 601 old.

21. Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. V. Die bewaffnete Macht. (Hrsg. von Wandruszka und Urbanitsch) Wien, 1987.

szer kiépítését, elválasztva azokat egymástól. Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter irányításával elkezdődött a jogszolgáltatás reformja. Új polgári törvénykezési rendtartást vezettek be (1868. LIV. tc.), szabályozták a bírói hatalmat, kimondva annak függetlenségét (1869. IV. tc. 19. §). Felállítottak több száz járás- és megyei bíróságot, létrehozták az ügyészi (1871. VIII–IX., XXXI., XXXIII. tc.) és a közjegyzői szervezetet (1874. XXXV. tc.). 1878-ban az ún. Csemegi Kódexszel (1878. V. tc.) új polgári büntető törvénykönyvet vezettek be. Ideiglenes szabályzat készült a bűnvádi eljárásról. Újrafogalmazták az 1848-as sajtótörvényt (XVIII. tc.) a kormány befolyásának növelése irányában, valamint a gyülekezési (216/1868 BM) és egyesülési (1394/1873 BM) jog gyakorlását, lehetetlenné téve azok megsértésének bírói úton történő orvoslását. A személyes szabadságjogok védelmének fontos rendelkezése lett az 1869. IV. tc. 20. §-a, mely szerint illetékes bírójától senkit sem lehet elvonni, valamint csak olyan cselekményt lehet büntetni, amelyet a törvény bűncselekménynek minősít (1878. V. tc.).

Ebben az időszakban indult meg a polgári viszonyok között is a kodifikáció, a szabályok egységes törvénybe foglalása. Így került kibocsátásra a már említett büntetőtörvénykönyv (1878. V. tc.) mellett, az 1879. XL. tc. a kihágásokról stb. A törvények mellett nagy jelentőséggel bírtak a rendeletek is, melyek a világháborút megelőző időszakban szinte egyenrangúvá váltak a törvényekkel (lásd kivételes hatalom idején). A király és a kormány mellett a miniszterek is bocsáthattak ki rendeleteket, leginkább a törvények és a kormányrendeletek végrehajtásának szabályozására. Ezeket a honvédelmi miniszter esetében a Honvédségi Közlönyben hozták nyilvánosságra.²²

Az 1867. XII. tc. 13. §-a előírta, hogy a katonai törvényalkotásnak azonos elveken kell alapulnia, amely szükséges is volt a közös hadsereg működőképessége miatt. A közös haderő részére készült törvényjavaslat (Gesetzentwurf über die Militärstrafprozeßordnung für die Gemeinsame Wehrmacht) és a magyar országgyűlés számára szóló, szöveg és tartalom szerint is megegyezik. A magyar katonai igazságügyi szervezet és annak eljárásjoga is az osztrák mintát vette alapul. Ahogy ezt az 1868. XL. tc. 50. §-a és a XLI. tc. 18. §-a is kimondja: „a sorhadnál és a honvédségnél a szolgálati szabályzat egyenlő legyen.”²³ Az uralkodó 1869. március 23-án kelt legfelsőbb elhatározása is ezeket az elveket szentesíti: „A honvédségben felállítandó had- és becsületügyi bíróságok szervezete, mint szintén eljárása is a sorhadbeliekével hasonlószerű leendő, azon egy kivétellel, hogy az ilyen bíróságok tagjai, avagy ülnökei csak honvédtisztek lehetnek.”²⁴

Katonai igazságügy a magyar országgyűléseken

A magyar országgyűlés 1868. november 29-i ülésén Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter terjesztett elő egy törvényjavaslatot a katonai bíróságok hatásköréről. Ezt a jogügyi bizottság majd a képviselőház kilenc osztályának előadóiából alakított központi bizottság is elfogadásra ajánlotta a képviselőháznak. E törvényjavaslat 17 §-ból állott. Katonai igazságszolgáltatás alá vont minden tényleges szolgálatban állót, aki a hadiszolgálati esküt letette (1. §). A katona a katonai bűnök és vétségek tekintetében, ha nincs is tényleges szolgálatban, annak hatálya alatt áll (2. §). Ez, ahogy arra Ivánka Imre képviselő rámutatott, ellentétben áll a véderőtörvény 54. §-val, mely szerint a szabadságon levő (tartálékos) katonák bűnvádi ügyeiben a polgári bíróság az illetékes. Szerinte nem lehet a képviselőház szándéka, hogy az ország fiatalsága 20 és 32 éves kora között minden viszonylatában a katonai bíróságok hatáskörébe tartozzon. Simonyi Ernő, Bobory Károly, Csanády Sándor, Patay István és Madarász József képviselők sem támogatták az indítványt. Ahogy Simonyi Ernő hosszabb beszédében elmondta, azokban az államokban, ahol a szabadság nagyobb terjedelmű, a katonaság csak a fegyelmi bűnökre és a vétségekre nézve áll katonai bíraskodás alatt. A jelen javaslat nem felel meg a kor igényeinek és ellenkezik a polgári szabadságjoggal is. Horváth igazságügy-miniszter nem értett egyet ezzel az aggodalommal. Ő úgy látta, hogy a hadbíróóságok hatáskörének megszabása az 1848-as törvényhozás alapján történt. Deák Ferenc a javaslatot általánosságban elfogadta, bár nemtetszését fejezte ki annak néhány indítványán. Pl. ahol a katonai bűnököt említi a javaslat nincs meghatározva, hogy melyek azok, vagy hogy valakit katonai bűnéért akkor is üldözőbe vennének, ha már elhagyta a katonaságot. Az ellenvetésekre válaszul Horváth Boldizsár egy módosítványt terjesztett elő, amelyben meghatározták a katonai bűnököt és a vétségeket, de ragaszkodott hozzá, hogy a bűnökért és vétségekért a szabadságoltak is katonai büntetőtörvények alatt álljanak. „Én a magam részéről ily módon az országból kaszárnját alakítani nem akarok” – mondta Tisza Kálmán, mert a katonai becsületet mindenféle büntetést sérti, s így csakugyan mindenki 19-től 32 éves koráig a katonai bíróság alatt állna. Ezért ő is ellene szavazott. A törvényjavaslatot akkor továbbdolgozásra visszavonták.²⁵

Az újabb tervezetet 1873. március 6-án Szende Béla honvédelmi miniszter terjesztette elő. A katonai

22. Csizmadia–Kovács–Asztalos: Magyar állam- és jogtörténet. (Egyetemi tankönyv) Bp. Tankönyvkiadó, 1972. 706 old. Magyarország története 1890–1918. 1–2. kötet. Főszerk.: Hanák Péter. Bp. Akadémiai 1978. 1422 old.

23. CIH 1836–1868. évi törvények. Bp., Franklin 1896. 600 old. 1868. XLI. tc. 18. § 482. pag.

24. HL Legfelsőbb elhatározások, 1869. március 23

25. 1865/68. képviselőházi napló XI. kötet.

1865/68 országgyűlési irományok VII. kötet.

Deák Ferenc beszédei, 1868–1873. 6. kötet. Összegejt.: Kónyi Manó. Bp., Franklin Társulat, 1898. 434 old.

Katonai bíróságokról 122–134. pag.

bíróságok hatáskörét a nem ténylegesen szolgáló katonák közül csupán a tisztekre (egyenruhában elkövetett katonai bűnök és vétségek miatt) terjesztették ki. A törvényjavaslathoz csatolt indoklás szerint az alapelv itt is a „mellőzhetetlen szükség”, tehát a katonai bíróságoknak olyan hatáskört adni, amely által az elsőrendű államérdek, a hadsereg harcképességének fenntartása megvalósulhat. Sokszor merült fel az a kérdés, hogy vajon szükséges-e, a katonai bíróságok hatáskörét a közönséges bűntettekre és a vétségekre is kiterjeszteni, ha azokat katona követte el? Ekkor azonban ez volt az európai gyakorlat (Code de justice militaire 1857-es francia törvény 55. és 56. §-i, a német birodalmi katonai büntetőtörvénykönyv 1872. június 20-i rendelkezései).²⁶

A javaslat 10. §-a pedig háború esetén a polgári egyének katonai büntetőbíráskodás alá vonását mondta ki a meghatározott esetekben. Ez pedig ellentétben állt az 1869. IV. tc. azon határozatával, hogy senki nem vonható el az illetékes bírójától. A javaslat nem került az országgyűlés elé.²⁷

A magyar büntetőtörvénykönyv tárgyalásakor is felmerült, hogy a megalkotandó törvényt a katonákra is ki kell terjeszteni. Csak azon bűncselekményekre kell katonai törvényt hozni, amelyek a katonai állással járó külön köteleességek megsértését képezik.²⁸

A csendőrségi törvényjavaslat megvitatásakor az ellenzék azt indítványozta, hogy a csendőrök bűnügyei a polgári bíróság elé kerüljenek, mivel az esetleges túlkapások megtorlását nem látták biztosítva a katonai bíróságok ítélkezési gyakorlatában. (Joggal). Tisza Kálmán miniszterelnök ezzel szemben azzal érvelt, hogy a csendőrség katonai testület, tehát ugyanazon eljárás alá kell helyezni, mint a többi katonailag szervezett testületet.²⁹

A hadsereg korszerűsítése az 1880-as években került egyre inkább előtérbe. Bosznia-Hercegovina okkupációja miatt az egyre feszültebb nemzetközi légkörben, az Oroszország elleni esetleges háborúra való felkészülés, időszerűvé tette a haderőreformot. Ennek eredménye az 1889-es véderőtörvény, melynek megalkotása során a képviselők már a katonai büntetőtörvénykönyv nyomozó elvű (inquisitorius) alapelvét támadták.³⁰

Az 1890. V. tc. 15. §-a a tényleges szolgálatban álló egyéneket a behívás napjától az elbocsátás napjáig katonai büntető- és fegyelmi szabályok alá helyezte. Ezzel visszatértek az 1855. január 15-i osztrák rendelkezéshez, amely a Monarchia összeomlásáig ill. Magyarországon az 1930. II. tc.-ig maradt hatályban.

Az 1890-es évektől kormányválságok jellemezték a magyar belpolitikát. Az ellentétek között ott találjuk a hadseregére vonatkozó „nemzeti” követeléseket (magyar nyelv és jelvények alkalmazása a közös hadseregben) is. A véderő fejlesztésének vitái során 1903. január 24-én a képviselőház megkezdte az előző év november 6-án benyújtott katonai javaslatok tárgyalását. A Szabadelvű Párt (Apponyi csoport) 1903. január 9-i 18 oldalas, kormánynak átadott emlékiratában a katonai engedmények kérése között ott volt a magyar katonai büntetőjog szabályozása. A Függetlenségi Párt katonai követeléseit Holló Lajos terjesztette elő. Ezek között is ott volt a katonai büntető törvénykönyv és az eljárási törvény elkészítése is.

A szeptember 17-én kiadott chlopyi hadparancs nagy felháborodást okozott Magyarországon. Az udvarban a Szabadelvű kormánypart szétesésétől féltek. A helyzet mentése érdekében Thallóczyval „királyi kéziratot” fogalmaztattak meg, amelyet szeptember 22-én adtak át Khuen-Hédervárynak. Ez megismételte ugyan a hadparancs mondanivalóját a hadsereg egységének változatlan fenntartásáról, azonban engedményeket helyezett kilátásba, többek között a katonai büntetőjog szabályozását.

A Szabadelvű Párt kilences bizottságának, – amelynek többek között Szél Kálmán, Apponyi, Tisza és Andrássy is a tagjai voltak – október 18-i katonai előterjesztései (pl. a közös hadsereg jelvényeinek a magyar közjognak megfelelő rendezését, a katonai büntetőeljárásnak a magyar nyelv érvényesítésével való reformját, a magyar honos tisztek magyar csapatokhoz való beosztását, a magyar tisztképzés fejlesztését) már nem elégített ki senkit. Bár a bizottság elismerte az uralkodónak a kiegyezési törvény 11. szakaszában rögzített hadúri jogait, de úgy tartották, hogy a minisztérium politikai felelősségének és az országgyűlés befolyásának erre is fenn kell állnia. Egyedül azonban csak a katonai büntetőtörvényre kaptak az uralkodótól bizonyos ígéretet.³¹ Ezek az események kiélezték azt a közjogi vitát, amely a dualizmus időszakában az osztrák és a magyar fél között mindig is ott lappangott. Ugyanis az uralkodó és az osztrák kormányok *kizárólag* felségjognak tekintették a hadsereg vezérletére, vezényletére és belsőszervezetére vonatkozó rendelkezéseket. A kiegyezési törvény³² magyar szövegéből viszont hiányzik a kizárólag szó, amely alapot nyújtott arra, a magyarok által képviselt szövegmagyarázatra, hogy az alkotmányos magyar király fejedelmi jogainak körét a magyar közjog határozza meg. Így tehát a magyar országgyűlésnek törvényszerű befolyása van minden alkotmányos jogra. Ez az ellentét magyarázza miért haladt olyan lassan a katonai kérdések megoldása, miért kerültek ugyanazok a problémák az évek során újra és újra felszínre.

26. Pap Kálmán: A katonai büntető igazságszolgáltatás más államokban. Bp., Grill, 1890.

27. 1872/75 országgyűlési irományok V. kötet 287. sz.

28. 1875/78 képviselőházi napló XIII. kötet 311. ülés

29. 1878/81 képviselőházi napló XVI. kötet 330., 331., 332. ülés

30. 1887. képviselőházi napló X. kötet 215., 216. ülés

31. Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904), Akadémiai, Bp. 1963. 435 old. 176. pag.

32. CIH 1967. XII. tc. 11. szakasz

Az 1905-1906-os kormányzati válság idején a Fehérvári kormány 4 pontból álló tervezetet tett a koalíció elé, melyek között volt az is, hogy a király hajlandó engedélyezni a magyar katonák magyar nyelven történő elítélését, a magyar nyelvű katonai büntetőeljárást. 1906 tavaszán véget értek a küzdelmek és a koalíció az ún. áprilisi paktumban lemondott a hadseregbe vonatkozó nemzeti követeléseiről is.³³

1911 tavaszán a hadügyi kérdések rendezéseként a katonai büntető perrendtartás új szabályozása került elő az új véderőtörvény részeként. Most a polgári büntető perrendtartáshoz hasonlóan a szóbeliség és közvetlenség elve került a tervezetbe. A haderőreform szükségességét a két korábbi miniszterelnök, Tisza István és Wekerle is hangoztatta és a pártok is általában elfogadták. Kockázatos dolognak tűnt az akkori külpolitikai helyzetben, az annexiós válság kapcsán, a balkáni háborúk időszakában a reformot elhalasztani, mégis ragaszkodtak ahhoz, hogy a közös hadsereg magyar részének nemzeti vonásokat adjanak. A magyar kormányok az újonc megajánlási jog kapcsán igyekeztek nyelvi engedményeket is kicsikarni Bécsből, emiatt azonban mindig megghiúsult a törvénybeiktatás. A Khuen-Hédervári kormánynak sem sikerült elérnie, hogy Magyarországon a hadbíróági tárgyalás nyelve kizárólag magyar legyen. A Bienert-kormány szerint a magyar nyelv bevezetése hátrányos helyzetbe hozná a magyar helyőrségeknél szolgáló osztrákokat, és ennek Ausztriában rossz visszhangja lenne. Az elfogadott új katonai büntetőperrendtartás ezért azt mondta ki, hogy a német nyelvet kell alkalmazni minden olyan esetben, amikor a vádlott bírja a szolgálati nyelvet. A magyar nyelv használatát minden olyan esetben megengedte, amikor a vádlott magyar és nem érti a szolgálati nyelvet. Ha azonban a vádlott sem a német szolgálati nyelvet, sem a magyar államnyelvet nem használja, akkor tolmács közbeiktatásával a tárgyalást német nyelven kellett lefolytatni.

Később Ferenc Ferdinánd és katonai köre Conrad vezérkari főnökkel együtt, azzal támadta az uralkodó bizalmasát, Schönaich hadügyminisztert, hogy a véderőtörvény parlamenti elfogadtatása érdekében a katonai büntető perrendtartásnál nyelvi engedményeket tett a magyar „nemzeti” kívánságoknak. Ezen engedményeket azonban ekkor már a magyar parlamenti ellenzék kevésnek találta.

1911 májusától 1912 júniusáig a véderő-törvényjavaslat körüli vita állt a magyarországi belpolitikai élet középpontjában. A véderő fejlesztését a kormányzó párton kívül a parlamenti ellenzék is szükségesnek ítélte. Viták a megvalósítás feltételeiről, és a formájáról voltak. A Justh-párt a véderőjavaslat elfogadását az új választójogi törvény elfogadásával hozta összhangba. A Kossuth-párt, a Néppárt, és az Andrássy csoport pedig a régi ún. vívmánypolitika útján továbbra is egyes nemzeti, katonai nyelvi engedményeket igyekezett kicsikarni Bécsből.

1911. december 16-ig sem az 1912. évi költségvetést, sem az újoncjutalékot nem fogadta el a parlament, és a véderő fejlesztését tartalmazó javaslatok elfogadása terén sem történt előrelépés. Az ellenzéki képviselők tiltakozása ellenére Tisza 1912. június 12-én keresztülvitte a törvény elfogadtatását.³⁴ November 30-án pedig beterjesztette a „csonka parlamentbe” a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről és a hadiszolgáltatásokról szóló törvényjavaslatot.

Törvényi alakban tehát csak 1912-ben született meg magyar a katonai büntető perrendtartás. A katonai büntetőtörvénykönyv pedig továbbra is az 1855-ös törvénykönyv, ill. az osztrák büntetőtörvénykönyv maradt. Holott az 1790. X. tc. kimondta, hogy „Magyarország saját törvényei és szokásai által és nem más tartományok módjára kormányzandó.” Ezt megerősítette az 1861. Országbírói értekezet is.³⁵ A császári nyílt parancsot a magyar alkotmányjog kifejezetten nem ismerte el jogforrásnak, viszont alkalmazták. Először az 5491/1914. M. E. minisztertanácsi rendelet sorolta fel a katonai bűncselekményeket, a kódex szakaszaira való hivatkozással.

Katonai büntetőtörvények

A katonát honvédő kötelessége miatt külön jogok illették. A katonai élet és hivatás sokban eltér a polgáritól. A szolgálatban több olyan cselekményt kell sújtani, amely a polgári életben elő sem fordulhat, pl. függelem-sértés, őrszolgálati vétség, gyávaság. Ezek elkövetése egyben a katonai fegyelmet is sértette. A fegyelem megsértésének megítélésére és elítélésére katonai fegyelmi és büntető szabályokat alkottak.

A katonai büntető jogszolgáltatásnak, ahogy a polgárinak is, az adott társadalmi viszonyoknak kell, hogy megfeleljen. Míg a hadsereg külön „kasz” volt, addig minden jogsérelem, amely a sereg és annak fegyelme megbontására történt, külön katonai ítékezés alá esett. Az általános védkötelezettség bevezetésével, azonban a katona továbbra is állampolgár maradt, tehát a katonai büntetőjognak összhangban kellett lennie a polgárral. Ezzel szemben Magyarországon a dualizmus időszakában, törvényi alakban nem is létezett katonai büntető törvénykönyv (továbbiakban ktbt).³⁶ Ami volt, az 1855. évi Militär-Strafgesetz, amelynek hadicikkelyei tulajdonképpen még a zsoldos hadseregek szigorú büntetőjogára mentek vissza, illetve a közönséges büntettek és vétségek megítélésében az osztrák polgári büntetőtörvénykönyvre. Elismerte viszont a törvény a „nullum crimen sine lege” és a „nullum poena sine lege” elvet. A törvény érvénye az

33. Dolmányos István: A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején. Akadémiai. Bp., 1976. 321 old. 68. pag.

34. Pölöskei Ferenc: Kormányzati politika és parlamenti ellenzék 1910–1914. Akadémiai, Bp., 1970. 258 old.

35. CIH 282–283. pag.

36. Az 1885. évi jan. 15. katonai büntető törvény a büntettekről és vétségekről. Bp., M. kir. HM 1901.

1867. XII. tc.-re 11. szakaszán alapult, amely az uralkodó hatáskörében hagyta a hadügyi jogokat. A közös hadseregen kívül a törvénykönyv hatályát az 1868. XLI. tc. 22. §-a a m. kir. honvédségre, az 1881. III. tc. a csendőrségre, az 1868. XLII. tc. 10. §-a a és az 1886. XX. tc. 6. §-a népfölkelésre is kiterjesztették. Annak ellenére, hogy ezt a császári nyíltparancsot a magyar törvényhozás el nem fogadta, törvényerőre nem emelte, mégis 76 évig volt nálunk érvényben. A kiegyezéskor hozott 1868. évi XL. tc. ugyan lehetőséget teremtett arra, hogy a hadsereg magyar részének külön katonai büntetőjogot alkossanak, ezzel a lehetőséggel azonban a magyar törvényhozás nem élt.

A katonai fegyelem minden hadsereg alapfeltétele, ennek elvesztése, vagy akár csak a meglazulása, a harci képesség csökkenését jelenti. A kbtbk célja a katonai fegyelem fenntartása, és ezt elrettentéssel kívánta elérni. Pl. a parancsnoknak nemcsak joga, de kötelessége is, hogy a megfutamodó katonát „elrettentő példa gyanánt” a csapat szemeláttára felkoncoltassa. Arra a kérdésre, hogy a törvény kit vagy mit büntet, a büntetett vagy a bűnözőt, azt felelhetjük, hogy a kbtbk mindkettőt. Kimondja a büntetést és végre is hajtja azt, még in effigie is.

A nem katonai joggal ellentétben nemcsak azt mondja ki a törvény, amit nem szabad tenni, hanem azt is pontosan meghatározza, hogy milyen magatartást kell követni. A „...kötelességek a következők: az engedelmesség, a hűség, az éberség, a bátorság, a fegyelemnek, a rendnek valamint a szolgálati szabályoknak megtartása általában, nemkülönben a katonai becsület megóvása” (143. §).

A kbtbk a büntett kivizsgálásánál a vizsgálati vagy nyomozó rendszert alkalmazza. A hadtörvényszék esküdtbírósként fogható fel. A törvény általában nem ad támpontot arra nézve, mikor van a bűnösség bebizonyítva.

Érdekes kérdés, hogy a polgári bíróságok alkalmazták-e a katonai büntetőjogot? Ez abban az esetben fordult elő, amikor a katona egy közönséges bűncselekményt ugyan tényleges szolgálata alatt követett el, de arra csak a katonai viszonyból való kilépése után derült fény (katonai büntető perrendtartás 16. §).

A dualizmus időszakban, bár szükségszerű lett volna, nem történt meg a kbtbk reformja, míg az eljárásjogot az 1912. XXXIII. tc.-kel újrafogalmazták. Ez is sajátossága a magyar katonai igazságszolgáltatásnak, hiszen az anyagi (jogi) rész megreformálása általában megelőzi az alaki (eljárási) rész reformját. Ez azért nem történt meg, mert a kbtbk-nek a monarchiában az egész hadseregre nézve egységesnek kellett lennie. Ahhoz pedig, hogy új büntetőtörvénykönyvet szerkesszenek, az uralkodón kívül még 5 miniszter (közös hadügyi-, mindkét honvédelmi-, és mindkét igazságügy-miniszter) egyetértésére lett volna szükség. Így viszont a katonai büntetőjog tulajdonképpen két ellentétes jogelvet tartalmazott a dualizmus időszakában. A kbtbk a középkorias megtorlás elvét ismeri el, míg az 1912-es katonai büntető perrendtartás a modern jogban képviselt megjavítás elvét.

Az 1855-ben kiadott császári és királyi nyílt paranccsal adott rendelkezések egészen 1931-ig állottak fenn, amikor is életbe lépett, az akkor hatályban lévő polgári Btk (1878:V. tc.) jogelveinek megfelelő 1930. évi II. tc. az új magyar Katonai Büntető Törvénykönyv. Megalkotásánál a katonai és a polgári büntetőjogot közelítették egymáshoz, erre figyelemmel ez a törvény is jelentős lépés volt a magyar katonai igazságszolgáltatás fejlődésében. A törvénynek jogtörténeti értéke is van, hiszen a Rákóczi Ferenc Törvénykönyve után ez volt az első magyar Kbtbk. Idézem a törvényjavaslat sokat mondó miniszteri indokolásának bevezető részét, amelyet a néhány nappal korábban hivatalba lépő Gömbös Gyula honvédelmi miniszter 1929. október 15-én nyújtott be. Íme az idézet: „A fegyelem a hadsereg lelke. Ez a mondás annyira igaz és oly klasszikusan fejezi ki igazát, hogy közhellyé vált. De éppen ilyen közhellyé vált igazság az is, hogy a büntetőjog területe azok közé a jogterületek közé tartozik, amelyek legkevésbé bírják el a kísérletezéseket, ahol tehát különösen indokolt az okos konzervatizmus. Kétszeres óvatossággal szabad csak tehát a katonai büntetőjog reformjához nyúlni, mert a katonai büntetőjog a fegyelemtartásnak végső eszköze.

Kétségtelen, hogy nemcsak a katonai, hanem a *polgári* büntetőtörvény is reformra szorul és nem lehet tagadni azt sem, hogy elvi és gyakorlati szempontból a helyes eljárás az lenne, ha a két büntetőtörvény reformja egyidőben vitetnék keresztül. Ámde a katonai anyagi büntetőjog reformja a monarchia szerkezetében beállt hirtelen változás miatt égetővé vált, mert nemzeti és jogi szempontból nem lehet tűrni, hogy a teljes önállóságát visszanyert Magyarországon a még 1855-ben reánk oktrojált, idegen jogot tartalmazó, a mellett elavult „Katonai büntetőtörvény” nevezetű szabály maradjon továbbra is érvényben; márpedig, ha a katonai büntetőjog reformjának sorsát a polgári büntetőtörvény reformjának sorsához fűzzük úgy ez a mai viszonyok közt a dolog természeténél fogva oly késedelmet okozna, amit a katonai büntetőjog reformjának sürgősségével összeegyeztetni nem lehet. Az anyagi katonai büntetőjog reformjának megvalósítását a monarchia idejében úgyis az gátolta meg, hogy a négyféle (magyar, osztrák, horvát és bosnyák) jogterület és kormányzat közt a megegyezés szinte lehetetlen volt, nem lenne tehát indokolt, ha most ez akadály megszűntével a reformot oly más törvényhozási aktussal hoznák kapcsolatba, amely a megvalósítást ismét kitolná bizonytalan időre.

De bármily sürgősnek kellett is az anyagi katonai büntetőjog reformját tekinteni, nem lehetett elzárkózni annak a felismerése elől sem, hogy ilyen reformnak alépitményét a fegyveres erő szervezete, illetőleg az azzal kapcsolatos védtörvény és szolgálat utasítások alkotják és hogy nem lehet ilyen mélyreható reformhoz fogni a nélkül, hogy az kellőképpen előkészítettnek és főleg hogy a lefolyt háború tapasztalatai és az idegen

államok hasonló törvényalkotásai és reformtörekvései egybegyűjtetnének. Márpedig a háború nyomába lépett bizonytalan helyzet miatt sokáig még azt sem lehetett tudni, vajon fegyveres erőnk az általános védkötelezettség elvein vagy a zsoldos rendszeren fog-e alapulni, csak a békeszerződés megkötése után lehetett 1921-ben megalkotni a honvédségről szóló törvényeket is és tulajdonképpen csak a diplomáciai viszony helyreállítása után lehetett a külföldi jogállapotokról és reformtörekvésekről megbízható tájékozódást szerezni. Ezek a körülmények tehát szükségképpen késleltették az érdemleges munkát.

Ami a reform irányát illeti, e tekintetben a következő megfontolások voltak mértékadók:

A katonai büntetőjog olyan idős, mint maga a jog. Gyökérszáalai a legrégibb korba nyúlnak vissza.

A legmodernebb katonai kódexek akárhány rendelkezéséről könnyen kimutatható a római jogi eredet.

Oka ennek a katonai hivatás és katonai életviszonyok különleges voltában, valamint az emberi társaság katonai védelmének közös szempontjaiban rejlik. Ez tette szükségessé minden időkben, hogy a katonai jogrend (amely a fegyelemben ölt testet) külön szabályozással külön oltalmat nyerjen. Ezért kell a katonai életben sok olyan cselekményt büntetéssel sújtani, amely a polgári életben elő sem fordulhat vagy sokkal kisebb súllyal esik a latba. (Gyávaság, őrszolgálati köteleességsértés, szökés, függelemsértés stb.)

A katonai büntetőjognak ezt az évezredekben át megőrzött sajátosságát szem elől téveszteni természetesen a reformnál sem szabad és nem volna helyes ma is élő katonai büntetőjogunknak azokat a szabályait, amelyek hosszú időn át való alkalmaztatásuk alatt jóknak bizonyultak és mint ilyenek a köztudatba átmentek, a reform alkalmával csak azért mellőzni, mert azok eredetileg idegen jognak voltak alkotó elemei. Annak tehát, ami létező jogunkban bevált, a javaslatban is helyet kell adni, mégpedig lehetőleg változatlan alakban, már csak az arra vonatkozólag kifejtett judikaturára való tekintettel is.

Viszont azonban ma már az sem vitás, hogy a katonát – aki katonai szolgálatának teljesítése alatt is állampolgár marad – különleges büntetőjogszabályok alá helyezni csak annyiban indokolt, amennyiben a különleges katonai viszonyok és érdekek valóban megkövetelik, de egyébként vele szemben is általában a hazai törvényeket kell kötelezőkké tenni. ...”

Ezt az alapgondolatot juttatja kifejezésre az egészen 1948-ig hatályban volt Kbtbk 1. §-a, amikor kimondja, hogy „a katonai büntetőbíráskodás alá tartozó egyénekre mind a közönséges bűncselekmények, mind a katonai büntettek és vétségek tekintetében a közönséges büntetőtörvényeket kell alkalmazni, amennyiben ez a törvény – a katonai büntetőtörvénykönyv, rövidítve: Kbtbk. – mást nem rendel.”

Katonai büntetőeljárás

A katonai életben tehát mások a jogok és a köteleességek, mint amit az egyén a polgári életben megszokott. A katonai büntetőeljárás sajátos feladatai sajátos követelményeket is támasztanak: növekszik a gyorsaság, az operativitás szerepe; a szakszerűség érdekében nem nélkülözhető a szolgálati és a katonai életviszonyok ismerete; fokozottabb jelentőségű a katonai titkok védelme; feltétlenül biztosítani kell, hogy a funkcionáló szervek rendkívüli helyzetekben is működőképesek maradjanak, stb. Ezek a körülmények indokolják, hogy a katonai büntetőeljárás a specialitásoknak megfelelően eltérjen az általános büntetőeljárástól és a katonai szervezetekhez jól illeszkedő, a katonai viszonyokat jól ismerő nyomozó, ügyészi és bírósági szervek lássák el az állam bűnüldöző és igazságügyi funkcióit.

1912-ben a véderőtörvény kapcsán szabályozták a hadrakelt seregnél a bírósági eljárást. Az 1855-ös nyílt parancs XII. cikkelye ugyan kimondta, hogy a katonai bíróságok bűnvádi perrendtartását (továbbiakban kbp) külön törvényben fogják szabályozni, de ez 1912-ig nem történt meg. A katonai büntetőeljárás kidolgozása is lassan haladt, mivel ennek tételeit mind a közös hadügyminiszterrel, mind a m. kir. igazságügyi miniszterrel egyeztetni kellett. Addig is, amíg ez kidolgozásra nem került, ideiglenes szabályzatként a cs. kir. gyalogság számára 1860-ban közzétett szolgálati szabályzat igazságügyi részét vették át 1875-ben, a honvédség szervezetéhez igazodó néhány (lényegtelen) módosítással,³⁷ mivel látható volt, hogy a „katonai büntetőeljárást véglegesen megállapítandó törvény létrehozása rövid idő alatt alig várható.”³⁸

1884-ben ugyan kiadtak a cs. és kir. hadsereg részére egy kbp-t, ez azonban csak a korábbi szabályozások összefoglalása volt. A következő évben ennek hatályát legfelsőbb elhatározással a m. kir. honvédség, a csendőrség és a népfőlkelés számára is kiterjesztették.

Az eljárás legnagyobb részben az 1768-as „Constitutio” elvei alapján az ún. nyomozó rendszeren alapszik, mely szerint a bűncselekmények üldözése alaki vádemelés nélkül, hivatalból történik. A vizsgálóbírói, a vádló és védő tevékenység, valamint a szavazó bírói ténykedés is egy személyben összpontosult. A vizsgálat titkos és írásbeli. Csak a törvényes, alakszerű bizonyítékokhoz kötött eljárás adta a személyes szabadság biztosítékát. Az ítélet a hadbírói kidolgozás alapján született. Védőt nem alkalmaztak. Az ítéletet a „bírói többségi jog”-ot (ius gladii et aggratiandi) gyakorló parancsnok nevében hozták a laikus bírúk. Ez a törvényszék esküdtbírásként fogható fel, túlmenve a polgári esküdtbírásg hatáskörén is, mivel nemcsak arról szavaztak, hogy bűnös-e a vádlott, hanem a büntetésről is. Viszont a 234. § szerint „oly esetben, midőn

37. HL HM előterjesztés 1870. dec. 29.

38. HL HM előterjesztés 1875. aug. 23.

Szolgálati Szabályzat a m. kir. honvédség számára, 1875.

valamely büntetendő cselekmény be van bizonyítva, a tettes büntetlenségére sohasem szavazhat" (mármint a bírósági tag). Tehát az ülnök katona nem hallgathatott a lelkiismeretére a szavazásnál, egyébként pedig nem találunk arra utaló cikkelyt sem a kbtb-ban, sem a kbp-ban, hogy mikor van a bűnösség bebizonyítva.

A „bírói felsőbbbségi jog”-ot (Gerichtsherr) gyakorló parancsnok rendelte el a büntetőbírói vizsgálatot és az ő joga az első fokon hozott bírói határozatok megerősítése, ill. a kegyelmezés. Perorvoslat nincs, de az elítélt meghatározott esetekben fellebbezhetett a másodfokú bírói hatósághoz. Egyébként minden elítélt kérhette a bűnper felülvizsgálatát, amely azonban nem volt halasztó hatályú. Néhány taxative felsorolt esetben az elsőfokú bíróság által hozott ítéletet mindenképp fel kellett terjeszteni a Főtörvényszékhez (pl.: a fellebbezési perek, a 10 évet meghaladó szabadságvesztések, a hadifoglyok halálos ítélete stb.).

Sokat vitatott kérdés volt a bűnvádi eljárás terjedelme. A Monarchiában a tényleges szolgálatban álló katona a behívás napjától az általa elkövetett minden büntett és vétség (katonai és közönséges) tekintetében egyaránt a katonai bíraskodás alá tartozott. (1889. VI. tc. 62. §) Történt ez a hadsereg közös elbírálás alá tartozása miatt. Ha ugyanis a közönséges büntettek és vétségek tekintetében a polgári bíróságok hatálya alá tartoztak volna, úgy ítéletük 4 különböző polgári törvénykönyv (osztrák, magyar, horvát, bosnyák) alapján született volna meg.

A modernebb ún. accusatorius vagy vádelvi eljárásjog elismerését a honvédség kbp-ában az 1912. XXXI-II. tc. jelentette.³⁹ Törvénybe iktatták a vádlói, a vizsgálói és az ítélőbírói ténykedés különválasztását. A háborús fenyegetés árnyékában a törvény a katonai állományú tiszteknek a bűnvádi eljárásban továbbra is nagy szerepkört biztosított.

Az új kbp abból az elvből indul ki, hogy a katonai hatalomnak és a bűnvádi üldözés jogának lehetőleg egy kézben kell lennie. Ezért a bűnvádi üldözés jogát a magasabb állású katonai parancsnokokra az ún. illetékes parancsnokra bízta „mint (aki) hivatott őre és védője a katonai rendnek.” Az ő jogállása lényegesen különbözött a „bírói felsőbbbségi jog”-ot gyakorló parancsnokétól, amennyiben az jóval kisebb volt. Őt csak a bűnvádi üldözés elrendelésének a joga illette meg, ill. olyan jogosítványok, amelyek közvetlenül a parancsnoki hatalmából származtak, pl. fegyelmi eszközök alkalmazása a terhelttel szemben. A parancsnok illetékessége rendszerint a neki katonailag alárendelt, vagy a parancsnoksági körletéhez tartozó valamennyi egyénre kiterjedt.

Az őt megillető jogokat és köteleességeket, amennyiben a törvény szerint nem kell személyesen intézkednie, a melléje adott honvéd ügyész, illetőleg ügyészi tiszt által gyakorolta. Kettő között az volt a különbség, hogy ez utóbbit a katona állományú tisztek közül választották, és a dandárbíró előtt képviselhetette a vádat. Illetékes parancsnokok voltak a dandárparancsnokok, a hadosztályparancsnokok és a katonai kerületi parancsnokok, akik elrendelhatték a nyomozó eljárást, a gyanúsított fogságba vetését, és a vádemelést.

Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság fogalma lényegesen eltért a polgári meghatározástól. Előzetes letartóztatásnak mondja a törvény minden gyanúsított fogságba helyezését a bűnvádi eljárás érdekében, ha nem az illetékes parancsnok rendelte el. Ilyen letartóztatás csak ideiglenes jellegű, addig tart, míg az illetékes parancsnok nem rendelte el a fogva tartást. Attól kezdve vizsgálati fogságnak nevezték, függetlenül attól, hogy az eljárás milyen szakaszban volt. A törvénynek az a rendelkezése, hogy a bűnvádi eljárás jogát nem a jogász elem, hanem a katonai parancsnok kezébe teszi, megfelelt az európai államok akkori katonai bűnvádi perrendtartásának.⁴⁰

Az illetékes parancsnok vádlóközlegei az ügyészek voltak, ők folytatták le a nyomozó eljárást. A honvédkerületi bíróságnál a honvéd ügyész az igazságügyi tisztek állományából került ki. A honvéd koronaügyész a honvéd Főtörvényszéknél működött.

A bírósági főtárgyalások nyilvánosak lettek. A bírói ítélet már nem a hadbírói kidolgozás alapján alakult. A haditörvényszék hallgatta ki a vádlottakat. A vádló és a védő előadása után szabad meggyőződése szerint határozott. Az ítéletet a király nevében hozták. Helyt adott a perorvoslatnak, hogy a bűnvádi eljárás során előfordult hibákat orvosolni lehessen. Az elsőfokú ítéletek ellen fellebbezhetett, ill. semmisségi panaszt tehetett a vádlott, sőt rendkívüli perorvoslatként az eljárás újrafelvételét is kérhette.

A vádlóval szemben a védő állt a tárgyalás folyamán. A védelem vagy kötelező, vagy választható volt. Kötelező akkor, ha olyan bűncselekményről volt szó, amelynek büntetési tétele 5 évnél súlyosabb volt, vagy az illetékes parancsnok, a tárgyalásvezető, avagy az ítélőbíró ezt szükségesnek találta. A katonai fegyelem alapján a védő nem lehetett magasabb rendfokozatú, mint az ítélőbíró elnöke. Viszont a vádlott ill. a védelem hathatóságának érdekét mondja ki a 98. §: „ha a vád függelemsértésre szól, vagy ha a vádlott azzal védekezik, hogy őt előjárójának szabályellenes magatartása indította a bűncselekményre, a hivatalból kirendelt védő nem állhat alárendeltségi viszonyban... aki ellen a vádlott vallomása irányul.” Egy vádlott csak egy védőt vehetett igénybe. Védők lehettek a tényleges állományú és tartalékos igazságügyi tisztek és tisztjelöltek, a katonai védők lajstromába felvett ügyvédek. De lehettek a csendőrség, ill. a közös haderő kötelékébe tartozó egyének is. Mindazokban az esetekben, amikor a védőt hivatalból rendelték ki, a vádlottnak a védő személyére vonatkozó kívánságát lehetőleg figyelembe kellett venni. De a honvédbíróságok és a Főtörvényszék előtti eljárásban mindig csak jogtudó védőket lehetett alkalmazni. A tényleges katonai állományú tisztek hivatalból csak a dandárbírókhoz voltak védőként kirendelhetők. Nem lehettek alacsonyabb rendfokozatúak, mint a vádlott, de magasabb sem, mint a bírósági elnök. A tisztek, akik büntetőbírói eljárás alatt álltak, védői

39. CIH 1912. évi törvények. Jegyzetekkel ellátta dr. Márkus Dezső, dr. Térfi Gyula. Bp., 1913. 913 old.

40. Pap Kálmán: A katonai büntető igazságszolgáltatás más államokban. Bp., Grill, 1890.

posztra nem alkalmazhatók. Nem lehetett védő továbbá a katonai ügyész vagy az ügyészi tiszt, ill. az, aki ugyanabban az ügyben, mint bíró működött, a tanú, a szakértő, és aki a 24. életévét még nem töltötte be. A tényleges katonai állományú személy védelmet csak az előjárója beleegyezésével vállalhatott, de ez a beleegyezés csak a szolgálatból való „nélkülözhetetlenség” okán volt megtagadható. A katonai állományú tiszteket alkalmazták még, mint jegyzőkönyvvezetőket, tolmácsokat, bírósági tanúkat és szakértőket. (86-103. §.)

Kibővítették a büntető hatóságok illetékességét mind személyi, mind tárgyi tekintetben. A mozgó háború elveinek megfelelően nem voltak helyhez kötöttek a bíróságok, vizsgálóbíróságokat egyáltalán nem állítottak fel, feladatukat a nyomozásvezetők vették át. Az ítéldbírósként működő öt tagú haditörvényszékek csak a szükséghez képest ültek össze, és hogy a megfelelő számú szakképzett igazságügyi tiszt esetleges hiánya ne gátolja az ügyek intézését, a nyomozásvezetői, vádlói, védői, sőt a rögtönítélő eljárásban, ha a késelem veszéllyel járna, a tárgyalásvezetői feladatot is elláthatták hivatásos állományú tisztek. Az illetékes parancsnok határozata ellen perorvoslat, a tábori törvényszék ítéletei ellen rendes fellebbezés nem volt.

A katonai büntettek és vétségek

A királynak tett 1873-as jelentésében a honvédelmi miniszter a magyar honvédség fegyelmi állapotát kielégítőnek tartotta. A gyakrabban előforduló fegyelmi kihágások között említi az ittasságot, a takarodón túli kimaradást, az önhatalmú eltávozást és a „jelentéktelenebb parancsok” nem teljesítését. Mindezek arra mutatnak, hogy a személyek az „általános jóakarat dacára a katonai rendhez nem szoktak eléggé.”⁴¹

Az év folyamán összesen 26 tiszt ellen történt haditörvényszéki vizsgálat. A befejezett eljárások közül 14 végződött a vád alá helyezett tiszt elbocsátásával. Az előfordult vádak legnagyobb része sikkasztás volt. Ahogy erre a honvédelmi miniszter rámutatott kettős oka volt. Egyrészt a tisztikar nagy részének anyagi helyzete „igen nyomasztó” volt. „A tisztek, kiknek fizetésük 300 Ft kivételével a bíróság által végrehajtásilag le van foglalva, – különösen ha családostok – illetékeik ezen töredékéből meg nem élhetvén, a legnagyobb ínségbe jutnak és így vetemednek arra, hogy a reájuk bízott kincstári tárgyakat és pénzeket hűtlenül kezelnek, a kérdéses vádak másik része pedig abból eredt, hogy az illetők a kezelési és szolgálati szabályokat vagy nem értvén eléggé, vagy magukat azokon könnyelműen túl tévén, ezáltal károkat okoztak.”⁴²

Jellemző bűncselekmény volt az egész korszak alatt a beosztottak rovására elkövetett testi sértések, amelyet változó szigorral ítélt meg a hadbíróóságok. Enyhítő körülménynek vették, ha a tett a fegyelem, a rend és a szolgálati szabályok betartatása következtében történt meg. Mérlegelte a bíróság az elkövetésben az „ellenséges szándék” meglétét.⁴³

József főherceg főparancsnok szükségét érezte a honvédkerületi parancsnokok figyelmét felhívni arra, hogy „honvédtisztek a tiszti becsülettel meg nem férő, vagy a tiszti tekintélyt csorbító tettek miatt, több esetben vagy csak fegyelmi úton lettek megbüntetve – vagy éppen nem is vonattak kellő felelősségre. Tekintve, hogy ily eljárás mellett a m. k. honvédség jó hírneve szenved, és tiszti karának fedhetlen becsületén, nem egy könnyen helyre hozható csorba ejtethetik – szigorú miheztartás végett elrendelem...honvédtisztnak vagy hadapródnak oly tettet vagy mulasztását, mely a katonai büntető törvénykönyv és a fegyelmi büntető szabályzat határozatai szerint, büntenyítő...eljárás alá tartozik, – szinte soha és semmi szín alatt nem szabad fegyelmi úton büntetni; /a mi különben a legénység hasonnemű tetteire nézve is áll/...ki a... határozványozatot szem elől tévesztendi, a katonai törvények és szabályok egész szigorával fogok intézkedni...”⁴⁴

A további években is igen kevés tiszti bűncselekményről maradtak fenn adataink. A köztörvényes bűncselekmények igen ritkák. A lakosság zaklatása, erőszakos rekvirálás és egyéb erőszakoskodás, melyek miatt az előző évszázadokban oly sok panasz volt a hadseregbe, a dualizmus fél évszázada alatt ritkán fordultak elő, ami növelte a tisztikar társadalmi elismertségét. Mindez vagy azt mutatja, hogy a tisztikar alapján becsületes volt, vagy azt, hogy a mundér becsülete védelmében eltussolták bűnügyeiket.

A katonai büntettek közül a legénység esetében legnagyobb számban a behívóparancs iránti engedetlenség fordult elő. Az 1869-es első sorozáson a behívottak kb. harmada nem jelent meg.⁴⁵ A parancsnokok nyomatókos szigorral jártak el, hogy minden büntethető tett, ami fegyelmi úton nem volt elintézhető, haditörvényszék elé kerüljön. A behívóparancs iránti engedetlenség, ha hat héten belül nem nyert más elintéztést, szintén a hadbíróóság elé került.⁴⁶ Az 1868. XLI. tc. 23. §-a szerint a beidőzés napjától számított 6 hétig nem jelentkezők 3 havi fogságot kaptak. Hat hét utáni elfogásukkor hosszabb tartamú börtönbüntetésre és még 1 év szolgálati idő meghosszabbításra ítélték őket. Az 1868. XL. tc. 47. §-a elfogatásuk elősegítését polgári kötelességnek tartja.⁴⁷

Évek folyamán az ellenőrzési szemléken meg nem jelenők száma tovább szaporodott, oly annyira, hogy a lakatya- és szobafogságra ítéltéknek helyhiány miatt akár 1 évet is várakozniuk kellett volna büntetésük letöltésére.

41. A m. kir. HM működése 1873–1877. Összeáll.: Bárczy István. Bp., Légrády testvérek, 1879. 397 old. 100. pag.

42. HL HM előterjesztések, 1874. febr. 15.

43. HL M. kir. honv. főtörvényszék iratai kt. 399/1918.

44. HL M. kir. szegedi honv. törvényszék kt. 4/1874.

45. A m. kir. HM működése 1867–1872. Összeáll.: Asbóth János. Bp. M. kir. államnyomda, 1873. 273 old. 56–57. pag.

46. u. o.

47. CIH 1836–1868. évi törvények. Bp. Franklin 1896. 600 p. 1868. XLI. tc. 23. § 483. pag.

A honvédség főparancsnoka ezért engedélyezte, hogy ezen büntetéseket polgári fogházakban tölthessék le.⁴⁸ 1875-ben 1828 honvéd került hadbírószági vizsgálat alá, ezek több mint 2/3-a, azaz 1337 fő a behívó-parancs megtagadása miatt. A miniszter szerint „nem várható, hogy az efféle büntettek száma a jövőben tetemesen kevesedjen.” Ezért, hivatkozva a király 1875. november 6-i legfelsőbb elhatározására, 1876-ra is kérte, hogy ezek az esetek ne haditörvényszéki, hanem egyszerű bírói végzéssel, írásbeli előadás nélkül befejeződhessenek. Ezt a határozatot a honvédelmi miniszter előterjesztésére a király évről-évre meghosszabbította. A fent említett 1337 esetből 380 végződött felmentő határozattal. Ezek alapján az a meggyőződés, hogy a vizsgálatot sok esetben még akkor indították meg, amikor a tényállás még nem volt teljesen tisztázva. Vagyis, hogy a behívott a saját hibájából nem jelent meg a sorozáson, vagy pedig a községi hatóságok nem intézték kellő pontossággal a parancs kézbesítését. A honvédelmi miniszter ezért utasította a honvéd főparancsnokot, hogy a kerületi parancsnokságok a bűnvádi eljárást csak akkor indítsák meg, amikor már az összes körülményről megfelelően tájékozódtak. Arról is intézkedett, hogy olyan egyének esetében, kiknél újabb szökéstől nem kell tartani, a csapatuknál fogságban vagy esetleg szabadlábban legyenek, és a kerületi hadbíró ezek elítélésére kellő időben kiküldjék. Így elkerülhető a kerületi fogházak túlszűfélése és a kincstári költségeket is kímélni lehet.⁴⁹ Erre adta ki az utasítást a Honvéd Főparancsnokság a kerületi parancsnokságoknak, miszerint a behívó rendelet iránt tanúsított engedetlenség által elkövetett szökés esetén a törvényszéki vizsgálatot csak akkor indítsák meg, ha a tényállás már teljesen tisztázott. Ez pedig abban az esetben állt fenn, ha okmányokkal igazolták, hogy egyrészt a beidéző parancsot kiadták, és az ettől a naptól számított 42 nap alatt igazolás nélkül nem jelent meg a behívott. Másrészt, hogy az illető honvéddel a beidéző rendelet „szabályszerű módon közöltetett.”⁵⁰ Az adminisztráció így eléggé megterhelte mind a csapatokat, mind a bíróságokat. A „szökevényi beadvány” a következő iratokat tartalmazta: idézési jegy, a kézbesítési iratok, büntetési jegyzőkönyv kivonat a szökevény előéletéről, tényleírás, amelyben közlik, hogy a beidézés dacára nem jelent meg és erről az illető járás szolgabírája értesítve lett, a szolgabíró válasza az illető hollétéről, beadvány, amelyben a szökevény személyi adatai, szolgálati- és személyleírása található, jelentés a nyomozás eredményéről. Mindezeket a kerületi parancsnokságra kellett felterjeszteni, ahol az egy, alkalmazott hadbíró megállapította a szökés tényét és ítéletet hozott. Mindez Szlatojev Zsiván osztrovai születésű, magyar illetőségű, napszámos foglalkozású közhonvéd esetében 1874. február 24-től 1877(!) szeptember 12-ig tartott, miközben a szökevény, a nyomozás adatai szerint, már rég Szerbiába menekült.⁵¹

Az újonccallítás elől sokan menekültek az őket befogadó környező országokba (Szerbia, Románia), de a tengerentúlra való kivándorlásnak is egyik oka lehetett.

A legénységi bűnügyek második leggyakrabban előforduló ügye a lopás ill. a tulajdon elleni vétségek, amelyek száma a tárgyalt időszakban végig jelentős volt. Ezt csak a katonák nincstelenségével és ínségével tudjuk magyarázni (napi egyszeri főétkezés, 840 gr kenyéradag, 6 krajcár zsold),⁵² mivel a visszatartó erő meg lett volna, hiszen a bíróságok, ha rábizonyult az elkövetőre a vád, mindig súlyos börtönnel büntették.⁵³ Mint annak a huszárnak az esetében, aki társaitól, „nyílt helyről” 30 fillér értékű húskonzervet, 2 darab 3 korona értékű törülközőt, 5 darab 7 fillér értékű levélpapírt és borítékot, 1 korona 60 fillér értékű szalonnát, 1 db 10 fillér értékű zsebkendőt, 10 fillér árú dohányt stb. lopott összesen 10 koronánál kevesebb értékben. A bíróság úgy értékelve ezeket a kisebb lopásokat, hogy az a vádlott szokásává vált, a súlyosabb büntetési tételt alkalmazva 2 évi, minden második hónapban 20-20 napi magánzárkával súlyosbított börtönre ítélték a tettet.⁵⁴

A kezdeti időszak őrszolgálati kötelességsértései a századforduló tájára a fegyelmi rendszabályok kidolgozásával és betartásával egyre csökkenő számban fordultak elő.

Az erőszakos bűncselekmények, gyilkosság, rablás, súlyos testi sértés, száma nem volt jelentős, felség-sértésről, vagy zendülés elkövetéséről alig van adatunk.⁵⁵

Az I. világháború

Az általános mozgósítással megváltozott minden a köznapi életben. A hadviselés érdekei kerültek teljesen előtérbe. Az igazságszolgáltatás terén is változások történtek. A háborús viszonyok közepette módosult a büntetés célja és alapja. Az elsődleges cél a megtorlás lett, az alapelvek, amelyek által megítélték azt, súlyosbodtak. A háború is létrehozott büntetendő cselekményeket, pl. az árdrágítást. Voltak csak a háborúban elkövethető bűncselekmények, mint a gyávaság, az ellenséges szolgálatba lépés, az engedély nélküli zsákmányolás, és a fosztogatás. A katonai büntetőbíráskodást alárendelték a háború szükségleteinek.

48. HL M. kir. szegedi honv. törvényszék iratai, 1874. Sz.i. 7.

49. HL HM előterjesztés 1876. márc. 23.

50. HL Hfp. eln. 1036–1876.

51. HL M. kir. krassó-temesi 17. honv. zlj. 1874. sgt. 895.

52. Sandgruber, R.: Die Anfänge der Konsumgesellschaft. Wien, 1982, 227. pag.

53. HL M. kir. honv. főtörvényszék iratai. Hfp. eln. 131.-1892.

54. HL M. kir. szegedi II. honv. ker. bíróság BI 63.-1914.

55. HL IV. bírósági fond iratai

Hogy a háborúban minél kevesebb harcost vonjanak el a haderőtől, a honvéd fegyencek szabadságvesztéseit széles körben elengedték. Ferenc József közkegyelmet gyakorolt a honvédség állományába tartozó, szolgálatköteles egyének részére az egy évet meg nem haladó büntetéseikre.⁵⁶ Ezt újabb engedmények követték. Az uralkodó augusztus 16-i elhatározásával a honvédség, a népfelkelés és a csendőrség legénységi állományú tagjainak 5 évnél nem hosszabb szabadságvesztés–büntetéseit is elengedte. Kivették azonban a megkegyelmezés alól a zendüléssel, a lázadással, a szökéssel, az öncsonkítással, a haderő elleni büntettel, a közcsendháborítással, a nyilvános erőszakoskodással és a gyilkossággal vádoltakat, valamint azokat, akiket valamilyen nyereségvágyból elkövetett bűncselekménnyel vádoltak, vagy akik ellen rögtönítélő eljárás volt folyamatban.⁵⁷

A dualizmus időszakában a honvédbíróságok az osztrák katonai ill. polgári büntetőtörvények alapján ítéleztek, amely ugyan nem felelt meg a magyar közjogi szabályoknak, de híven szolgálta a Monarchia hadseregeinek egységét és nemzetek felettségét. Magyar katonai büntetőtörvénykönyv megalkotása, bár voltak rá kísérletek, a Monarchia felbomlásáig nem sikerült. Helyette megtörtént a modern jogfelfogásnak megfelelő eljárásjog törvénybe iktatása, amely 1914. júliusában lépett életbe. Ezzel viszont a mit kell büntetni és a hogyan kell büntetni elvei már nem voltak szinkronban egymással. Míg az anyagi rész rendelkezési még a verbuvált sereg megregulázására szolgáló elrettentésen és megtorláson alapultak, addig az alaki rész a nyilvánossággal, a közvetlenséggel, a védő alkalmazásával, a perorvoslattal azt az elvet képviselte, hogy a bűnöst ne érje nagyobb büntetés, mint amennyi már képes meggátolni a büntett elkövetését. Ezzel együtt a bírósági eljárás egész folyamatában megnyilvánultak a demokratikus szabadságesszmék korlátai, például a főtárgyalás nyilvánosságának korlátozásával, mivel a katonai társadalom jogrendjének alapja a fegyelem volt.

A bíróság összetétele folytán az ítélezésben a katonák túlsúlya a hadbírákkal szemben megmaradt, mert az ítéletnek is a katonai szellemet kellett tükröznie.

„Ha azt akarjuk, hogy a tényleges katona komoly esetben megtegye kötelességét, nem szabad őt megintgatni abban a tudatban, hogy egész személyiséggel a katonasághoz tartozik és a katonaságtól függ, minél fogva nem lehet megengedni, hogy valamely, a katonai köteléken kívül álló hatalom belenyúlhasson oly ügyekbe, amelyek... a fegyelmet érintik.”⁵⁸

Ugyanakkor ennek szinte ellentétéként, olyan nézetek is megjelentek, amelyek kétségbe vonták a katonai jogszolgáltatás szükségességét a polgári társadalomból időlegesen kivett, de oda visszatérő egyének számára és azt csak a háborús viszonyok között ismerték el.⁵⁹

A háború örökkön élő kritikája a hadügyi szervezet minden intézményének.⁶⁰ Az I. világháború katonai igazságszolgáltatásáról elmondhatjuk, hogy nehézkes és lassan működő volt. A hadseregbe belépett terhelt folyamatban levő bűnügyét a sereg büntető hatósága elé utalták. Így már kezdetben túlterhelték a bíróságokat. Ugyanakkor a gyanúsított alárendeltségében bekövetkező gyakori változások miatt, kikerülve parancsnoka illetékességéből az igazságügyi szerveknél a bűnügyek állandó áttétele vált szükségessé. Nehézséget okozott az is, hogy még a jelentéktlenebb büntető ügyekben is 5 tagú haditörvényszéki eljárást kívánt meg. Ez pedig a hadbíró felül még 4 csapattiszt igénybevételeét jelentette. Ez a harcok súlyossága és az egyre inkább jelentkező tiszthiány miatt mind nagyobb nehézségbe ütközött. Vagyis az a rendszer, amely a béke viszonyai között még megfelelő volt, a harctéren elvesztette hatékonyságát. A háború számtalan tapasztalata a katonai vezetés számára is indokoltá tette a katonai büntető törvénykönyv megalkotását. De ez majd csak az 1930. III. és az 1939. II. törvénycikkkel történik meg.

A jövőre nézve messze ható következményekkel járt a polgári személyek katonai büntetőbíráskodás alá vonása, amelyet azzal indokoltak, hogy a rendkívüli viszonyok között (háború) a hadseregnek kell átvennie a hadviselés körébe tartozó összes személy és intézmény fölött a jogi hatalmat.

Lévén, hogy a világháború egyre kiterjedtebbé vált, ez gyakorlatilag az egész társadalmat jelentette. Épp ez az ítélezési gyakorlat ill. ennek túlkapásai mutatják, hogy a hadsereg igyekezett az állam minden területére behatolni.

A dualizmus időszakában tehát már „készen álltak” mindazok a jogszabályok ill. annak javaslatai, amelyek alapján a háború utáni katonai büntetőjogot az egyre szigorodó, és a szubjektív megítélésre tág teret hagyó szabályok jellemezték, és amely szabályok elveszítik, eddigi, akár csak látszólagosan is, de liberális jellegüket.

Büntetőeljárás a hadra kelt seregnél

A hadra kelt sereg igazságszolgáltatását szervezeti szempontból az jellemezte, hogy az ügyészi és az ítélőbírói munkakör nem vált külön, de a kis létszámra való tekintettel nem is volt lehetséges. Az eljárás gyorsítása érdekében kibővítették a sereg büntetőhatóságainak joghatóságát. A bírói eljárás egyszerűbb lett, mint a rendes eljárásban. A hadbíró nem volt könnyű helyzetben, a harcoló csapatok nem közreműködtek a bűnvádi eljárás előkészítésében. A feljelentések teljesen tisztázatlan állapotban kerültek a hadbíró elé.

56. Min.tan. jkv. 1914. júl. 26.

57. HL HM előterjesztés 1914. aug. 13.

58. CIH 1912. évi XXXII. tc. 11. § indoklása

59. Ügyvédek Lapja, Jog című lap 1889. és 1901. számai

60. Dangelmaier E.: Philosophie des Militär-rechts. Wien und Leipzig 1896. 32. pag.

Sem a bűncselekmény, sem a bizonyítékok nem voltak kellően felderítve. Nehezítette az eljárást a csapatok mozgása, a harci cselekmények, a távolságok, a rossz közlekedési viszonyok. A mozgó háború elveinek megfelelően nem voltak helyhez kötött bíróságok. Vizsgálóbírák sem voltak, feladatukat a nyomozásvezetők vették át. Ítélobírósként 5 tagú haditörvényszék működött, de ez csak akkor ült össze, ha erre szükség volt. Az ítélethozatalnál a kbp nem kívánta meg a tanács tagjainak egyhangú szavazatát. Hogy pedig a megfelelő számú szakképzett igazságügyi tiszt esetleges hiánya ne gátolhassa a bűnügyek elintézését a nyomozásvezetői, a vádlói, a kirendelt védői, sőt a rögtönítélő eljárásban, ha a késedelem veszéllyel járna, a tárgyalásvezetői feladattal is katona állományú tiszteket lehetett megbízni. A bűnvádi üldözés jogával a következő parancsnokok voltak felruházva:

- az önálló dandár- és hadosztályparancsnokok,
- a hadtestparancsnokok,
- a hadseregparancsnok és a főparancsnok.

Hogy a büntető határozatok rendelkezéseinek végrehajtását a jogorvoslat ne késleltesse, az illetékes parancsnok határozatai ellen, valamint a tábori törvényszék ítéletei ellen perorvoslat nem volt. Az ítélet az illetékes parancsnok megerősítésével jogerőssé vált. A parancsnok előzőleg kikérhette egy beosztott hadbíró véleményét az ítélettel kapcsolatban. Az illetékes parancsnok, katonai szolgálati okokból a hadseregnél is megengedhette a szabadságvesztés elhalasztását, vagy félbeszakítását, anélkül, hogy ez a joga korlátozva lett volna. Ha kegyelmezési joggal is fel volt ruházva, a kiszabott büntetés enyhítését vagy elengedését is kilátásba helyezhette arra az esetre, ha az elítélt az ellenség előtt bátor magatartást tanúsított. Sőt, a rendelkezések meg is követelték, hogy a fegyveres erő tagjait a bűnvádi eljárással és a büntetés végrehajtással csak annyira vonják el a hadiszolgálat alól, amennyire az a fegyelmi- vagy igazságszolgáltatási szempontból feltétlenül szükséges volt. Nem volt megengedett a tábori fogdák túlszűfölgése! A tábori haditörvényszék által elítéltek az 1 hónapig terjedő büntetéseiket a tábori fogdáknak töltötték, de ha szabadságvesztésük ezt az időt meghaladta a legközelebbi honvédségi fogdába szállították őket.⁶¹ Mindezek miatt igen nehéz megítélni, hogy történtek-e és milyen mértékben túlkapások a csapatoknál a büntetőeljárásban.

A háború második évében már megmutatkozott a katonai bűnvádi eljárás nehézkessége és lassúsága, holott éppen az ügyek gyors és egyszerű elintézésén, az elrettentő példaadáson lett volna a hangsúly. Ezt fokozta, hogy a hátországi katonai igazságügyi szervek a hadsereg bíróságaihoz utalták át azon terheltek bűnügyeit, akiket közben behívtak, jóllehet bűnügyük gyakran már hónapok óta folyamatban volt.

1916. augusztus 1-jén rendelet született a Honvédelmi Minisztériumban a katonai bíróságok által elítélt személyek hadkötelezettségre szorításáról. Tekintet nélkül arra, hogy a vádlott milyen tartamú szabadságvesztést kapott, szemlére kellett állítani és megvizsgálni az arcvonalbeli szolgálatra való alkalmasságát. Bár a frontszolgálatot ekkor még a „börtönbüntetés félbeszakításának kedvezményeként” próbálták feltüntetni.⁶²

A katonai szolgálat alól való kivonást, még tényleges betegséget igazolva is, az állam hadereje ellen elkövetett büntettnak minősítették.⁶³

A csapatok rosszul ellátottak és leharcoltak voltak. Lépten-nyomon tapasztalhatók voltak a fegyelem meglazulásának és a függelemsértésnek esetei: verekedések, részegeskedés, a civil lakosság fosztogatása, rablások, sőt zendülések és nyílt lázadások is. „A katonai fegyelmet minden körülmények között helyre kell állítani, ill. fenn kell tartani, ha nem akarjuk a négy éves háborúnak eddigi fényes eredményeit veszélyeztetni” – írta a honvédelmi miniszter 1918-ban. „Ezért a fegyelemsértéseket a legszigorúbban meg kell torolni.” Az elrettentés érdekében a legénységet többször figyelmeztették, hogy mely bűncselekmények esetében nem fognak eltekinteni a rögtönítélő eljárástól (láadás és szökés esetei).⁶⁴ A fronton a nélkülöző katonák egyre több köztörvényes bűncselekményt követtek el, mint pl. élelemlopást. 7-8 darab kétszersült és egy tenyérnyi nagyságú szalonna jogtalan elvétele 14 napi súlyosbított börtönt vont maga után.⁶⁵

A csendőrség által a magyar birodalom területén elfogott szökevények száma a háború alatt a következőképp alakult:

1914-ben	6.689	katona
1915-ben	26.251	„
1916-ban	38.866	„
1917-ben	81.605	„
1918. jan. – márc.	44.611	„

A szolgálatból magukat önkényesen elvonók tényleges számát a katonai hatóságok egyébként több mint 100.000-re becsülték. A Monarchia másik felében a viszonyok kb. hasonlóak voltak. Az államrendőrség főkapitánya szerint 1918 őszén 40-50 ezer szökött katona lehetett Budapesten.⁶⁶ „Az ezen a téren ijesztően

61. HL Hf. eln. 5393.-1914.

Rendelkezések a katonai bűnvádi eljárásra vonatkozólag mozgósítás esetében. Bp. Állami ny. 1914. 18 pag.

62. HL HM eln. 15/a. 12.328.-1916.

63. HL M. kir. pozsonyi IV. honv. ker. pk. ügyésze. Ü. 1541/1916.

64. HL HM eln. 15/a. 13.961-1918.

65. HL M. kir. pozsonyi ho. bíróság Hb. 897.-1917.

66. Batthyány Tivadar: Beszámoló I-II. köt. Bp. 1927. II. köt. 162-163. pag.

mutakozó rohamos romlás következtében végzetesen kihat a működő hadsereg teljesítő képességére, tehát a trón és a haza sorsára is.” A kerületi parancsnokságok jelentéseiből kiderült, hogy 7.650 ismételtlen megszökött katonát fogtak el, akik közül többen voltak olyanok, akik 3-12-szeres szökést követtek el. Ehhez járult még az alosztályoknál a laza fegyelem és „a szabadságok engedélyezésénél sok esetben tapasztalt túl jóindulat”, de a fogházak őrseibe kivezényelt katonák visszaélései is (megvesztegetések).⁶⁷

A szökés eseteire a rögtönbíráskodást az egész ország területére kiterjesztették. Az eljárásban a jogász elemet teljesen felváltották a tényleges állományú tisztekkel.⁶⁸

A cs. és kir. hadsereg főparancsnokságának utasítására 1918. július 6-tól a hadra kelt seregnél ún. fegyelmi szakaszokat állítottak fel, a bírósági elítéltek számára. A szakaszokba való beosztás 3 hónapra szólt. Ezeket a katonákat az arcvonalba dobták *fegyver nélkül*, vagy közvetlen mögötte alkalmazták nehéz fizikai munkára. Az elítélteket megfosztották kitüntetéseiktől, fegyverviselésük tilos volt, megvonták szabadságukat, dohány fejadagjukat stb.⁶⁹

A fegyelem ilyen irányú nagy romlását a katonai vezetés az Oroszországból hazatérő és az „állam és társadalomellenes eszmékkel telített hadifoglyok” működésének tulajdonította. A hadifoglyok tömeges visszatérése védelmi szempontból „különleges rendszabályokat tett szükségessé.” Az előző évi rendelet alapján a politikai mozgalmakban való részvétellel gyanúsított egyének egyöntetűen a kenyérmezői átmeneti táborba kerültek. Az illetékes parancsnok jogait a pozsonyi honvédkerületi parancsnokság gyakorolta fölöttük, az illetékes bíróságuk pedig a pozsonyi hadosztálybíróság lett. Ha a hazaérkezett katonával szemben csak megérkezése után merült fel a gyanú, hogy valamilyen politikai szervezkedéshez tartozik, az illetékes parancsnokának kellett indítványoznia a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéknél ügyének átadását a pozsonyi honvédkerületi parancsnoksághoz. Ha a törvényszék az indítványnak hely adott, a gyanúsítottat a már említett kenyérmezői táborba szállították.⁷⁰

Polgári egyének katonai büntetőbíráskodás alá vonása

A mozgósítással az állampolgárok milliói kerültek egyik napról a másikra katonai igazságszolgáltatás alá. (Jogsabályi kísérlet már korábban is volt erre. 1895-ben például egy, a honvédséghez besorozott nazarénus, az igehirdetők buzdítására a fegyverfogást megtagadta. A hadkötelest szigorúan megbüntették, de a felbujtó igehirdetők a fennálló törvények alapján felelősségre nem voltak vonhatók. Ezért a honvédelmi miniszteri előterjesztés már ekkor felvetette, hogy a büntetőtörvénykönyv revíziója alkalmából vagy attól függetlenül, oly büntető határozatokat kell hozni, miszerint a katonáknak akár vallási, akár szociális-anarchikus vagy más indokból kötelességük nem teljesítésére bujtogatót, ha polgári egyének is, hadbíróági úton büntethetők legyenek).⁷¹

Törvényi alapot az 1912. XXXIII. tc. 14. §-sal nyert, a hadviselés érdekeit sértő bűncselekmények (jogszatlan toborzás, kémkedés, katonai behívóparancs iránti engedetlenségre való csábítás stb.) meghatározásával. Ugyanez évi LXVIII. tc. 9. §-a a mozgósított csapatok kíséretéhez tartozó polgári személyeket, majd a hadiszolgálatra igénybe vett közlekedési vállalatok személyzetét vonta katonai büntetőbíráskodás alá. Az ellenséges országrészek lakosaira, valamint a hadműveletek alatt álló saját területek lakosságára is kiterjesztették, mivel ott a polgári bírások szünetelt. A hadsereg őrzetében levő túsok és hadifoglyok is a haditörvényszékek alá tartoztak.⁷²

Hatókörét a LXIII. tc. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekkel mélyítette tovább, amely törvénnyel a hadsereg megkapta a jogot a postai-, a távírdai-, és a távbeszélő forgalom ellenőrzésére, valamint a sajtócenzúrára.⁷³

A polgári személyek, még a fiatalok is,⁷⁴ a közönséges bűncselekmények elkövetése miatt tartoztak hadibíráskodás alá, leginkább az állam hadereje elleni büntetben. Ebben tehát nem volt anomália. Abban azonban igen, hogy a bíróságok elég szubjektív módon ítélték meg e paragrafus tartalmát és a büntetésük is igen szigorú volt. Különösen jellemző ez a kolozsvári hadosztálybíróság tevékenységére.⁷⁵ A perbefogáshoz és elítéléshez elég volt több személy előtt tett olyan kijelentés, hogy „jó hogy eljöttek az oláh csapatok, most már felszabadítanak bennünket a magyar iga alól és jobb lesz ezután sorsunk” is.⁷⁶ „Minden olyan cselekmény, mely – bár önmagában véve büntetendő cselekmény jellegével nem is bír – a honi lakosságnak az ellenség iránti rokonszenvét szemmel láthatóan vagy tűntetően kifejezésre juttatja” – szól a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék állásfoglalása, már megvalósítja a kbt. 327. §-ba ütköző büntetést. Így például, ha a lakosság szívesen és örömmel látja az ellenség bevonulását területükre, és érzelmileg azonosítja magát az

67. HL HM eln. 15/a. 11.060.-1918.

68. HL HM eln. 15/a. 12.417.-1918.

69. HL HM eln. 15/a. 2.026.-1918.

70. Uo. 13.377.-1918.

71. HL Minisztertan. jkv. 1895. febr. 14.

72. MOL K. 27. 43. d

73. CIH 1912. évi tc. jegyzetekkel ellátta dr. Márkus Dezső, Térfi Gyula. Bp. 1913. 913 old. LXIII. tc. 691–710. pag.

74. HL M. kir. legfelsőbb honv. törvényszék iratai P 722/1917.

75. HL M. kir. kolozsvári ho. bíróság iratai

76. HL M. kir. legfelsőbb honv. törvényszék iratai P.I. 695/1917.

ellenség háborús céljaival.⁷⁷ A kolozsvári hadosztálybíróság például elítélt nőket azért, mert a bevonult román csapatok katonáival hórát táncoltak ill. virágot adtak nekik.⁷⁸

Ugyanilyen tágan büntették a szökevényeknek nyújtott segítségadást is. Ha például a feleség nem árulta el, a katonaszökevény férje után nyomozó csendőröknek, hogy az otthon bujkál, mint „gonosz szándékú hazugsággal” már kimerítette a ktbtk 318. §-át.⁷⁹

A kémkedés büntetésehez elég volt, ha a tettes híreket vagy adatokat gyűjtött újságokból, ill. mások elbeszélése alapján, azzal a szándékkal, hogy azt az ellenséggel közölje. Tehát az egyszerű megfigyelési tevékenységet is büntették.⁸⁰

A szabadságjogok egyik eleme a tulajdon védelme, amelyet már az 1848. III. tc. 32. §-a⁸¹ is törvénybe foglalt a miniszteri felelősség kapcsán. Az 1878. V. tc.-kel a tulajdon a magánjogi védelmen túl büntetőjogi védelemben is részesült. Ennek a korlátozását hozta a kivételes hatalom alapján a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915. XVIII. tc. az általános vagyonelkobzással. Ez tovább terjesztette a polgári egyének katonai bíróság alá vonását. Akár civil, akár katonai büntetőbíráskodás alá tartozó személyről volt szó, katonai bíróság döntött a királyi ügyészség indítványára „az állam kárigényének biztosítása céljából” a terhelt ingó és ingatlan vagyonáról. A zárlat már a nyomatékos gyanú esetén, „a veszély igazolása nélkül is” elrendelhető volt. A rendelkezés szerint az erről szóló törvényt a bevonuló összes legénység és minden harctérre induló menetelakulat legénysége előtt, az elindulást megelőzőleg ki kellett hirdetni. Mivel a csapatok megérkezésük után többnyire rögtön ütközetbe kerültek és akkor már nem volt rá idő és alkalom, hogy a legénységre „ez irányba megfelelően hatni lehessen.”⁸²

A hátszágban a sajtócenzúra vált mind szigorúbbá és egyre terjedelmesebbé. Az 1914. július 27-én kelt 12001 /M. E. rendelet megtiltotta „minden olyan hírek sajtó útján történő közlését, amely a lakosság körében nyugtalanságot vagy izgalmat kelthet”, mert ezek hátrányosan befolyásolhatják a Monarchia katonai helyzetét. Tilos volt például a saját veszteségekre vonatkozó adatok közlése, a szembenálló túlerő szám- szerű megjelölése, azon helyek megírása, ahová az ellenséges repülőek bombái estek, a haderő ellen irányuló sértések közlése, a katonák szökéseinek vagy más katonai bűncselekmények leírása, az ellenséges had- műveletekről „túlzó leírások” közlése, a háborúellenes áramlatokról, a tüntetésekről, a békepropagandáról, a járványokról, a drágaság hatásáról szóló cikkek közlése. Egyszóval semmit sem lehetett leírni a háború min- dennapos hatásáról. E közlemények megjelenése vagy eltiltása kérdésében a királyi ügyészségek kötelesek voltak a mellettük működő katonai szakértők véleményét kikérni.⁸³

A haditermelést folytató gyárak és üzemek katonai vezetés alá kerültek. A hadvezetés fellépett a gyárak- ban működő szakszervezetek ellen, mint ezt az 1916. november 20-i csepeli sztrájk esetében is láthatjuk. A gyár katonai vezetésének jelentésére hivatkozva a honvédelmi miniszter szükségesnek tartotta a szakszer- vezetek működésének szigorú ellenőrzését, sőt a háború időtartamára annak felfüggesztését. A szakszer- vezet a befolyását a gyár munkásaira bizalmi férfiúi útján gyakorolta. A munkások munkateljesítményét nagymértékben korlátozták – tartotta a gyár katonai parancsnoka – amelynek az volt a célja, hogy mind több dolgozót tudjanak felmenteni a tényleges katonai szolgálat alól. A minisztertanács ülésén a honvédelmi miniszter javaslatát a szakszervezetek működésének felfüggesztésére a kereskedelmi miniszter nem támo- gatta. Véleménye szerint a gyárak túlnyomó többségében a szakszervezeteknek a panaszbizottságokban való közreműködésével sikerült normális viszonyokat elérni. Kedvezőnek ítélte, ha a hatóság és a munkásság között van egy olyan szerv, amellyel tárgyalni lehet. Tapasztalatai szerint a megegyezések létesítésénél, és a megállapodások betartásánál jó haszna van a szakszervezeteknek. Azzal, hogy a csepeli parancsnokság a vétkesnek talált munkásokat bevonultatta és „így megbüntette őket, a további eljárás nem célszerű.” Hogy milyen következményeket remélhettek a szakszervezetek működésének korlátozásától, ezt megmutatja az is, hogy nem lehetett a honvédelmi miniszter azon rendelkezését megvalósítani, hogy az esztergályosok egyidejűleg több gépen dolgozzanak.⁸⁴

1917-ben katonai büntetőbíráskodás alá vonták a katonai szolgálatban álló belvízi hajók személyzetét,⁸⁵ és a vasúti alkalmazottakat is.⁸⁶

Különösen előtérbe kerültek az árdrágítás és a szabotázs büntetési. Mindkettő szigorú büntetésére több, honvédelmi miniszteri rendelkezés született.⁸⁷

77. HL M.kir. legfelsőbb honv. törvényszék P.75/1918.

78. Uo. kt. 179/1918.

79. Uo. P.II. 799/17.

80. Uo. P. 436/17

81. CIH 1848. évi törvények 221. pag.

82. HL HM eln. 15/a. 9.903.-1915.

83. HL HM eln. A sz.n.-1916.

84. HL HM eln. 15/a 17.713.-1917.

85. HL HM eln. 15/a 23.544.-1917.

86. Uo. 9.303.-1917

87. Uo. 3.852. és 15.276.-1917.

Az élelmiszer tartalékok és a lőszerkészletek megsemmisítését célzó merényletek vonatkozásában valamennyi polgári személy haditörvényszék elé tartozott.

A politikailag megbízhatatlan egyénekre vonatkozóan két figyelemreméltó rendelkezés született. Az egyik a honvédelmi miniszter egy rendelete, amelyben az osztrák és a magyar illetőségű, de semleges külföldi államban élő, vagy ott tartózkodó személyek megfigyelését engedélyezni kívánó nagyszámú bírósági megkezesésre reagált. Minden ilyenfajta nyomozás szigorú, törvényes rendelkezésekbe ütközött más országokban, különösen Svájcban. Mivel az ilyenfajta bizalmas értesülések a bűnvádi eljárás törvényes alapjául úgysem szolgálhattak, ezért az ilyen engedélyek megadását a lehető legszűkebb körre korlátozta.⁸⁸

A másik, a hadsereg főparancsnok rendelete az összes harcoló csapat parancsnokának, amely a politikailag nem feltétlenül megbízható egyéneket, akiknek a hadszíntéren való alkalmazása nem látszott kívánatosnak feltétlenül más harctérre irányítsák át. Ilyenkor az illető harctéri alakulatát külön értesíteni kellett. Elrendelte továbbá, hogy az ilyen egyének állandóan „a megfelelő hadszíntéren maradjanak, még akkor is, ha csapattestüket áthelyezik.”⁸⁹ (Főleg az oroszok ellen harcolt csapatoknál került erre sor, hogy a forradalmi eszmék terjedését ilyen módon is megakadályozzák.)

A katonai bíróságok egysíkú gondolkodás módjára jellemző, hogy például egy kémkedési per lelkész vádlottjait, mintha katonák lennének, egyszerűen megfosztották hivataluktól.⁹⁰

A háború igazságszolgáltatási tapasztalata volt az, hogy a mögöttes országrészekben minden jelentékeny kémkedési és politikai bűnügyet egy meghatározott bíróság elé utaljanak. Így biztosítható volt, hogy az ilyen esetekben jártas igazságügyi tisztek a „kellő gyorsasággal és alapossággal” intézkedjenek. Azonban csak olyan ügyek kerültek e külön bíróság elé, amelyekben, nem magukban álló cselekményről, hanem bűnszövetkezetről, kémhálózatról vagy politikai mozgalomról volt szó.

A világháború két utolsó évében az élelem- és a nyersanyaghiány következtében beállott nélkülözések, a mérhetetlen drágaság az ország lakóinak nagyfokú elégedetlenségét váltotta ki. Ez sok helyen a közbiztonság és az állam ellen irányuló tevékenységben jutott kifejezésre. A hadiipari üzemekben általánossá váltak a sztrájkmozgalmak. A cs. és kir. közös hadügyminiszter a munkabeszüntetések keletkezésének megelőzésére javasolta, hogy a hadimunkásokat helyezték rögtönítélő katonai bíraskodás alá. Ezt a magyar honvédelmi miniszter is támogatta. A minisztertanácsi ülésen azonban az igazságügyi-, a kereskedelmi-, és a belügyminiszter is elvetette ezt. Ehhez külön törvényhozási intézkedést tartottak szükségesnek. „A tervbe vett rendelkezés jogrendünkbe, tételes törvényeinkbe és magába a katonai büntetőtörvénykönyvbe is ütköznék, ez csak külön törvény alkotásával lenne megvalósítható... A törvényhozás aligha adná meg a hozzájárulását, míg a törvényjavaslatnak tárgyalása a világsajtó révén közviszonyainkat kedvezőtlen világításba helyezné.”⁹¹ De ez sem akadályozta meg a katonai vezetést, hogy a következő év folyamán a gyakorlatba ültesse át az elvetett törvényjavaslatot. 1918. január 18-án Budapesten és több más városban több napos általános sztrájk tört ki. A csepeli lőszergyár hadicikkelyekre kötelezett 183 munkása béremelési követelésük nem teljesítése miatt, a katonai vezető parancsát megtagadva nem vették fel a munkát. Három koronás órabért és 8 órai munkaidőt követelve 1918. február 25. és március 6. között sztrájkba léptek.⁹² A munkabeszüntetések vizsgálata kapcsán nyomozás indult gróf Károlyi Mihály ellen is, annak kiderítésére, hogy a Függetlenségi Pártnak milyen szerepe volt a sztrájkok kitörésében. A nyomozóhatóság azt próbálta bizonyítani, hogy a saját pártjának kormányra kerülése érdekében szította a munkásokat, azzal az ígérettel, hogy a sztrájk alatt ő fogja anyagilag támogatni őket. Ezt azonban nem sikerült rábizonyítani, csak annyit, hogy valóban találkozott a munkások képviselőivel és a békéről, valamint a választójogról tárgyaltak. Az eljárás során személyét is megpróbálták rossz színben feltüntetni, ugyanis a rendőrség nyomozása a nagyszénási birtokainak eladására is kiterjedt. Megállapították, hogy bár Orosháza község meg akarta venni tőle a gazdaságokat a célból, hogy a környékbeli kisemberek között kiparcellázzák, Károlyi mégsem nekik, hanem olcsóbb áron egy magánembernek adta el azokat. Károlyi már 1915 végén megkérdőjelezte a háború továbbfolytatásának célszerűségét, amellyel mint tényleges szolgálatban álló hadnagy, kivívta a katonai vezetés nemtetszését. „... mint a magyar országgyűlés képviselőházának tagját mindarra vonatkozólag, a mit képviselői minőségemben akár a Házban, akár a Házon kívül mondok, vagy teszek, feltétlen mentelmi jog illet meg – sőt mindazért, a mit nem képviselői minőségemben mondok, vagy teszek, a Ház engedélye nélkül eljárás alá vonható nem vagyok.” – írta csapattestének a m. kir. 1. honvéd huszárezrednek. A hadosztályparancsnokságot azonban nem elégítette ki ez az érvelés. Úgy vélték, hogy „a hadnagy urat, mint a magyar országgyűlés képviselőházának tagját a mentelmi jog kétség kívül megilleti, de mint tényleges honvédegyén a honvédségi Szolgálati Szabályzat rendelkezéseinek van alárendelve.” Így újabb parancsot kapott annak bejelentésére, hogy valóban tagja-e a nemzetközi békeligának! Az ügy kapcsán az a politikai akarat győzedelmeskedett, mely szerint a katonaságnak is tiszteletben kell tartani az alkotmány rendelkezéseit, és az országgyűlés engedélye nélkül a képviselőket egyetlen más államhatalmi szerv sem vonhat felelősségre.⁹³

88. HL HM eln. 15/a. 11.062.-1917.

89. HL HM eln. 15/a 3.359.-1917.

90. HL M. kir. legfelsőbb honv. törvényszék iratai P. 436/17.

91. HL HM eln. 15/a. 1.136.-1917.

92. HL Personalia 167. d., Schmotzer István hadbíró iratai

93. HL Hf eln. 1627.-1918.

Az egész ország területére vagy nagyobb részére kiterjedő sztrájk megakadályozására „a gyors és határozott megtorlás biztosítására” valamennyi törvényszéknél gyorsított eljárást vezettek be.⁹⁴ A következő lépésben sztrájk esetén minden katonai szempontból fontos létesítményt katonai felügyelet alá helyeztek. Ezek közül az egyik legfontosabb a vasút volt. Ennek „katonásítása” kiterjedt mind az egyes vasút-igazgatóságok egész hálózatára, mind az egyes vonalrészekre. Ez annyit jelentett, hogy tömegsztrájk esetén a honvédelmi miniszter távirati rendeletére az illetékes honvédkerületi parancsnokság népfelkelő munkásszázadokat alakíthatott az alkalmazottakból, akiket azután a cs. és kir. katonai parancsnokságoknak adták át. A „katonásítás” hirdetmény útján történt. A behívott hadköteles vasutasokat a közös hadseregnél tartós szolgálatra alkalmazták és így a katonai bíróság hatálya alá kerültek. A 17 év alatti és az 50 év fölötti férfiak, akik hadiszolgálatra nem voltak kötelezhetők és az összes női alkalmazott a kbtbk 14. §-ában felsorolt bűncselekmények miatt álltak a katonai büntető igazságszolgáltatás alatt. Amennyiben a vasutas sztrájkokkal kapcsolatban polgári egyének ellen a polgári hatóságok részéről rögtönbíráskodást hirdettek ki, úgy ugyanazon bűncselekmények miatt, a honvéd büntetőbíráskodás alatt álló egyének fölött is, a honvédkerületi parancsnok a kbtbk 437. §-a szerint kihirdette a rögtönbíráskodást. Az ezen eljárásban hozott ítéletek végrehajtásával, hogy a „feltétlenül megkívánt elrettentő példa megadható legyen”, szükséges volt, hogy az illetékes parancsnok lehetőleg a rögtönbíráskodás helyszínén vagy annak közelében tartózkodjék. Ez azonban a körletek nagy kiterjedése és a parancsnok más irányú elfoglaltsága miatt nehéz volt. Ezért az uralkodó a zavargások esetére a rend helyreállítása érdekében az illetékes parancsnok jogaival ruházta fel a kiküldendő katonai parancsnokot a kbtbk 28. §-a „i” pontjában meghatározott terjedelemben.⁹⁵

A két világháború között

Az 1920-as évek végétől napirenden volt a hadsereg fejlesztésének programja. Az 1932-ben létrehozott honvéd vezérkar nemcsak egy önálló katonai szerv, hanem a politikai élet egyik fontos, egyes esetekben meghatározó tényezője lett. Ahogy a hadsereg belpolitikai meghatározó szerepe is egyre markánsabban rajzolódott ki. A gazdasági élet irányításába is egyre inkább bele kívánt szólni a hadseregvezetés.

Az Ausztriától elszakadt Magyarországon 1921-től megindultak az új katonai büntetőtörvénykönyv megalkotásának munkálatai. Ennek első tervezetét úgy minősítették a hadbíróóságok, hogy egyrészt a katonai bűncselekményeket túlságosan aprólékosan tárgyalja, így „az önálló bírói judícium kifejlődésére hátrányosan hat”, mert mintegy pórázon vezetve bírót felmenti a minősítéssel járó fontolgtatás alól és így munkáját bizonyos fokig gépiesse, teszi. Másrészt a büntetési tételeket egészében véve túlságosan szigorúnak ítélték. Felmerült például a botbüntetés visszaállításának (!) a terve olyan esetekre, amely a hadseregben nagyon elharapódzott volna, vagy a fegyelem helyreállítása érdekében a halálbüntetés túl szigorúnak mutatkozna.⁹⁶ A büntető perrendtartás reformja kapcsán felmerült javaslatok az eljárás egyszerűsítését, a honvéd ügyészek nagy függőségi viszonyának megszüntetését, a szakbírák túlsúlyának megteremtését, a tárgyalásvezetői jogkör kiszélesítését, a közvetlen vádemelést stb. említik.⁹⁷

A háborús készülődés folyamán jelenik meg az 1930. II. és III. tc. a kémtevékenység és a hűtlenség elleni fellépés büntetésének kiszélesítése. A Gömbös-kormány idején (1932-1936) a minisztériumokban, kormányhivatalokban katonai osztályokat állítottak fel a honvédelem érdekeinek képviseletére. A honvédelmi törvény (1939. II. tc.)⁹⁸ jelentősen kiterjesztette a hadsereg hatalmát a polgári közigazgatásra is. A 141.§ és az azt követő rendelkezések – a kivételes hatalomról szóló rész – rendkívüli felhatalmazást adott a kormánynak nemcsak a háború, hanem már a háborús veszély esetére is. A törvény 51 §-ban tartalmaz büntető rendelkezéseket. Szigorú büntetést, 5 évig terjedő börtönt helyezett kilátásba a törvény a hadi- és közérdekű üzemekben a munkabeszüntetések és sztrájkok esetére. A polgári lakosságnak a katonai vezetővel szembeni engedelmességét is a törvény szigorával próbálták biztosítani. A kormányt állandó hatállyal felhatalmazta a rögtönbíráskodás bevezetésére bármely büntett esetében (221.§). Bevezette a közérdekű munkaszolgáltatást (230 §). 1939 őszétől, a kivételes hatalom bevezetésétől a kormánynak és a hadseregnek biztosított jogok nagy hatással voltak az egész államrendszerre. Teleki Pál így jellemezte a helyzetet 1940 őszén a kormányzóhoz intézett memorandumában: „Magyarországon jelenleg két kormányzati apparátus és két kormányzat van: az egyik a törvényes, a másik a közigazgatás majdnem minden ágára kiterjedő katonai kormányzat, amelynek működését a törvényes kormányzat áttekinteni és ellenőrizni nem tudja”⁹⁹

Törvények biztosították a hadsereg karhatalmi fellépését, így például az 1940-ben lezajlott országos bányászsztrájk leverésében. A katonai személyek fegyverhasználati joga egyre bővült. A katonai körök kapcsolatait a szélsőjobb oldali pártokhoz éppen a bírósági nyomozati anyagok és felmentések mutatják a legjobban. A baloldali mozgalmak letörésében a hadbíróóságoké az oroszlánszerep, köztük is a politikai bíróságként működő VKF bíróság. Hatalmuk kiterjedt a cenzúra gyakorlására.

94. HL HM eln. 15/a. 5.781.-1918.

95. HL HM eln. 15/a.13.006.-1918.

96. HL M.kir.szegedi ho.bíróság iratai kt 105/1921.

97. U.o. kt 163/1923.

98. Magyar Törvénytár 1939.évi törvénycikkek Bp. Franklin 1940. 6-128 pag.

99. Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend.:Színai Miklós, Szűcs László Bp. Kossuth 1962. 533. old. 238.pag.

A visszacsatolt területeken csak katonai bíróságok működtek, megindultak a „nemzetgyalázási” perek. Honvédelmi miniszteri rendelet írta elő a csetnikek és a komitácik (felfegyverzett lakosság) elleni erőes fegyveres fellépést a Délvidéken. Fegyverrel a kézben elfogott polgári egyéneket a helyszínen agyon kellett löni. A könyörtelen fellépés a katonai parancsnokoknak nemcsak joga, hanem a kötelessége is volt. Végső eszközül említi a rendelet egyes falvak 12 évnél idősebb férfi lakosságának az eltávolítását, ezeknek a falutól távolabb eső, nyílt helyen való összegyűjtését és akár néhány napon át étlen-szomjan tartását.¹⁰⁰ Korántsem ilyen szigorral léptek fel a magyar katonák fosztogatásai és rablásai ellen, amikor is a razziák vagy házkutatások alkalmával, értéktárgyakat, ruhákat, élelmiszereket, pénzt stb. vittek el. A fenytéseknek és a nem túl kemény bírói ítéleteknek nem volt visszatartó hatása.¹⁰¹ A vezérkari főnök határozata alapján rendelték el az internálásokat. Ennek megfogalmazása lehetővé tette, hogy a katonai hatóságok tulajdonképpen bárkit, akit akartak internálhattak. 1939. szeptember 2-án, a világháború kitörésének második napján bevezetik a kivételes hatalmat. Gyárakat, üzemeket nyilvánítottak hadiüzemmé, élükön katonai parancsnokkal. Az ott dolgozó munkások hadimunkások lettek, és mint ilyenek a katonai bíróságok hatáskörébe kerültek.

A sztrájkok, a szabotázsok, a munkalassítás vagy a „katonai vezetővel szembeni engedetlenség” megtorlása mindennapi ügygé vált a hadbíróságok előtt. Az ország hadba lépésétől kezdve a polgári személyek egyre nagyobb számban tartoztak a katonai bíróságok hatáskörébe. Az előbb már említett vezérkari főnök bíróságát (VKF bíróság) az államellenes bűncselekmények megtorlására hozták létre. Mind a hátszói, mind a hadművelleti területen jogosult volt fellépni katonai és polgári személyek ellen a nemzeti függetlenségi mozgalmak leverése érdekében.

A hadrakelt seregnél a bűnvádi eljárás a cél szempontjából hatékonyabbá, de a terhelten szemben sokkal szigorúbbá vált. Szigorítást jelentett a rendes perorvoslat teljes hiánya, valamint a védelem korlátozottsága. Védőként, a körülmények folytán rendszerint csak katona állományú tiszt állt rendelkezésre. Az I. világháború tapasztalata alapján nem lehetett bűnvádi ügyet áttenni a csapatokhoz. Az eljárás gyorsítása érdekében az illetékes parancsnok fegyelmi úton torolhatott meg 6 hónapnál több büntetési tétellel járó vétséget ill., büntetést.¹⁰² Oroszországban a tábori bíróságok alá akkora hadművelleti terület tartozott, hogy érdemi munkát alig tudtak végezni, alaposat semmi esetre sem. Idejük nagy részét az ide-oda utazgatás tette ki egyik helyszínről a másikra. Ezt nehezítette a vonatközlekedés rendszertelen volta, a rossz útviszonyok, a gépjárművel és üzemanyaggal való takarékoskodás, és télen a minden mozgást megbénító nagy havazás. Mindez akadályozta a hosszabb időre elítéltek mögöttes országgrészbe való szállítását is, így ezeknek a csapatoknál való meghagyása a fegyelem fenntartása szempontjából is káros volt. (A megszállt területek polgári lakossága fölött az SS alakulatok, a hadifoglyok fölött a német tábori parancsnokságok látták el a büntető igazságszolgáltatást.)¹⁰³

A háború utolsó időszakában a nyilas bíróságok munkáját az jellemezte, hogy az eléjük került személyeket nem, mint vádlottakat, hanem mint ellenfeleket tekintették, és nem a megbüntetésükre, hanem a megsemmisítésükre törekedtek. A kormány a magyar diplomáciai testület mintegy 60 tagjának felelősségre vonására külön tábornoki büntető bíróságot hoztak létre, akiket a 6150/1944 rendelet alapján távollétükben jogerősen kötélt általi halálra ítelt.¹⁰⁴ A közigazgatás katonai és polgári vezetés alatt állt. Október 26-án felállítják a Nemzeti Számonkérő Széket. Nyomozói elsősorban a fasizmus ellenfeleit üldözte. Felügyeletet gyakoroltak a hadbírósági tárgyalásokon és – a titkos szavazatokat a helyszínen felbontva – elfogták a halálos ítélet ellen szavazó hadbírákat.¹⁰⁵ A fegyveres erőknél kialakított büntetési rendszert az egész társadalomra kiterjesztették. (4070/1944.M.E.) „A fegyelem megszüldítése” az egész társadalomra alkalmazott jelszó lett. Elrendelték a rögtönbíráskodást az uralmuk alatt álló ország egész területére (1500/1944.M.E.). A statárium alá vonták a polgári lakosságot, érvényességét a bűnsegédekre is alkalmazták és rövid idő alatt hétszer kiterjesztették. Ezzel az eljárással büntették „a rendeltetési hely elhagyását”, „a testi épség rongálását”, a munka „fondorlattel való kijátszását”.¹⁰⁶ A 10001. számú fővezérségi rendelet törvényesíti a felkoncolási jogot, amely ellen egyes katonai vezetők is tiltakoztak. November 17.-től ezt a csapatoknál is alkalmazták. Azokat a csapatparancsnokokat, akik ezt nem hajtották végre, alkalmatlannak minősítették a vezetői beosztás betöltésére.¹⁰⁷ Gyakorlattá vált a tizedelés ill. a családokkal, rokonokkal szembeni megtorlás. A november 17-i bizalmas belügyminiszteri rendelet előírta a főispánok, rendőrkapitányságok, csendőrkörületi parancsnokságok részére, hogy a katonaszökevények hozzátartozóit kutassák fel és vonják őket büntetőjogilag felelősségre.¹⁰⁸ Azonban mindezek az intézkedések sem voltak képesek megállítani sem a magyar haderő, sem a magyar állam szétesési folyamatát.

100. HL M.kir. 10. honv dandár iratai 1941. I.c. (ápr.16.)

101. u.o.

102. HL HM eln.13 oszt. 23.779/1941.

103. HL HM eln.13.oszt. 14.805/1942.

104. MOL K 428.

105. MOL Filmtár 16721.

106. Budapesti Közlöny 1944. október-decemberi számai

107. Népbírósági Közlöny 1945.dec.22.

108. lásd 72.számú jegyzet

KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEI 1867 - 1945

K. U. K. KRIEGSGERICHTE, FELDGERICHTE 1867 - 1918

A kiegyezés után az Osztrák-Magyar Monarchia egységes haderejében /k.u.k. Heer/ egységes szervezési elvek alapján, de a haderő hármasság tagolódásának megfelelően különálló szervezetben hozták létre a katonai bíraskodás intézményeit.

Az *első folyamodású bíróságok* /Gerichte erster Instanz/ között *békeidőben* állandó bíróságok voltak a minden katonai területi parancsnokság székhelyén és a fontosabb helyőrségi állomásokon felállított helyőrségi bíróságok /Garnisonsgerichte/. Ezek mellett a tengerészeti bíróság, amelynek székhelye Pola, hatásköre kiterjedt a tengeremelléki országok tengerész állomásaiban levő valamennyi tengerész személyre és a béke idején elfogott tengeri rablókra. *Háború idején* a hadrakelt seregnél a mozgó bíróságok /Mobile Gerichte bei der Armee im Felde/ látták el az igazságügyi teendőket, míg a hátszágban a területileg illetékes katonai parancsnokságnál működő dandárbíróságok /Brigadegerichte/ jártak el elsőfokon.

Második folyamodású bíróságok /Gerichte zweiter Instanz/ voltak a bécsi katonai főtörvényszék /Militär-Obergericht/ mellett – háború idején – a békeállomáshely szerint területileg illetékes katonai parancsnokságok /Militärkommando, illetve honvédkerületi parancsnokság/ rendjében működő hadosztálybíróságok /Divisionsgerichte/.

Harmadik és utolsó folyamodású bíróság /Gerichte drittes Instanz/ a legfelsőbb katonai törvényszék /Oberstes Militärgericht/, amelynek székhelye Bécs. Az elnökön kívül hat ülnökből álló tanácsban szótöbbséggel határoztak.

Magyarország területén cs. és kir. és m. kir. bíróságok működtek. Az ún. közös csapatok felett bíraskodó igazságügyi szerveknek csak töredékes iratanyaga található levéltárunkban; ezeket a főleg a háború idején működő bíróságokat a területileg illetékes katonai parancsnokságok szerint csoportosítottuk. Azokat a periratokat pedig, amelyek valamely nem Magyarország területén lévő cs. és kir. katonai parancsnokság illetékességi körébe tartozó bíróságnál keletkeztek, egy gyűjteményes fondba vontuk össze. Ugyancsak gyűjteményes fondot alkotnak a haderő magasabb egységei /Armee, Korps, Division/ tábori bíróságainak /Feldgerichte/ töredékes aktái. A fondtöredékek általában tartalmazzák a területileg illetékes katonai ügyész /Militäranwalt/ aktáit is.

A rendezettség módja: évek, azon belül az iktatószámok szerint.

A kutatás módja: az iktatószámok szerinti áttekintő raktárjegyzék, valamint a kutatóban lévő névcédulák alapján.

HELYŐRSÉGI BÍRÓSÁGOK

IV. 50. K.U.K. GARNISONSGERICHT ZU ARAD

CS. ÉS KIR. HELYŐRSÉGBÍRÓSÁG, ARAD
1910-1913

0,03 ifm

IV. 49. K.U.K. GARNISONSGERICHT IN BUDAPEST

CS. ÉS KIR. BUDAPESTI HELYŐRSÉGBÍRÓSÁG
1875

0,07 ifm

IV. 94. K.U.K. GARNISONSGERICHT ZU KASCHAU

CS. ÉS KIR. KASSAI HELYŐRSÉGBÍRÓSÁG
1901-1902

0,001 ifm

IV. 93. K.U.K. GARNISONSGERICHT ZU MISKOLC

CS. ÉS KIR. MISKOLCI HELYŐRSÉGBÍRÓSÁG
1901-1902

0,24 ifm

IV. 42. K.U.K. GARNISONSGERICHT IN TEMESVÁR
CS. ÉS KIR. TEMESVÁRI HELYŐRSÉGBÍRÓSÁG
1909-1915

0,12 ifm

TÁBORI BÍRÓSÁGOK

IV. 52. K.U.K. FELDGERICHTE
CS. ÉS KIR. TÁBORI BÍRÓSÁGOK
1914-1918

0,50 ifm

Az első világháború csapatanyagából, elsősorban a magasabb parancsnokságok fondjaiból kikerült peres iratok gyűjteménye. A hadbíróági iratok mellett ügyészégi töredékeket is tartalmaznak.

/A hátországi dandárbíróságok iratai általában a területileg illetékes hadosztálybíróságok fondjánál vannak./

IV. 56. K.U.K. DIVISIONSGERICHT IN BUDAPEST
CS. ÉS KIR. BUDAPESTI HADOSZTÁLYBÍRÓSÁG
1915-1917

0,12 ifm

IV. 43. K.U.K. DIVISIONSGERICHT IN POZSONY
CS. ÉS KIR. POZSONYI HADOSZTÁLYBÍRÓSÁG
1915-1917

0,03 ifm

IV. 44. K.U.K. DIVISIONSGERICHT IN KOMÁROM
CS. ÉS KIR. KOMÁROMI HADOSZTÁLYBÍRÓSÁG
1916-1918
Militäranwalt der k.u.k. Festungskommandanten in Komárom
Cs.és kir.komáromi várparancsnok ügyésze
1918

0,12 ifm

0,002 ifm

IV. 63. K.U.K. DIVISIONSGERICHT IN KASCHAU
CS. ÉS KIR. KASSAI HADOSZTÁLYBÍRÓSÁG
1914-1918
Militäranwalt der k.u.k. Militärkommandanten in Kaschau
Cs.és kir.kassai katonai parancsnok ügyésze
1914-1918

1-19.őrzési egység

0,24 ifm

IV. 46. K.U.K. DIVISIONSGERICHT IN TEMESVÁR
CS. ÉS KIR. TEMESVÁRI HADOSZTÁLYBÍRÓSÁG
1915-1918
Militäranwalt der k.u.k. Militärkommandanten in Temesvár
Cs.és kir.temesvári katonai parancsnok ügyésze
1915-1918

1-8. őrzési egység

0,05 ifm

IV. 47. K.U.K. DIVISIONSGERICHT IN NAGYSZEBEN
CS. ÉS KIR. NAGYSZEBENI HADOSZTÁLYBÍRÓSÁG
1916-1918
Militäranwalt der k.u.k. Militärkommandanten in Nagyszeben
Cs.és kir.nagyszebeni katonai parancsnok ügyésze
1917-1918

0,12 ifm

0,05 ifm

IV. 41. K.U.K. MARINEGERICHT IN POLA
CS. ÉS KIR. TENGHERÉSZETI BÍRÓSÁG, POLA
1913-1916

0,12 ifm

PERANYAGOK

IV. 51. KIKÜLÖNÍTETT PERANYAGOK

1915-1918

1,08 ifm

A különböző, nem Magyarország területén lévő cs. és kir. katonai parancsnokság /k.u.k. Militärkommando/ illetékességi körébe tartozó hadosztálybíróság fondjából kikerült periratok magyar honos katonákra vonatkoznak. /A terjedelmet nem mindenhol tüntettük fel, mert ezeknél csak 3-4 lapos töredékekről van szó/

a. K.u.k. Divisionsgericht in Wien	1916-1918	0,06 ifm
K.u.K. Brigadegericht in Wien	1918	
K.u.K. Heeresanwalt in Wien	1918	
b. K.u.k. Divisionsgericht in Graz	1915-1918	0,08 ifm
Gericht des k.u.k. Militärkommandos Graz	1915-1916	
K.u.K. Heeresanwalt in Graz	1918	
K.u.k. Militäranwalt des Militärkommandos in Graz	1918	
c. K.u.k. Divisionsgericht in Prag	1915-1917	0,04 ifm
d. K.u.k. Divisionsgericht in Theresienstadt	1915-1917	0,07 ifm
e. K.u.k. Divisionsgericht in Linz	1917-1918	0,02 ifm
K.u.K. Militäranwalt des k.u.k. Militärkommandanten in Sarajevo	1918	
K.u.K. Militäranwalt des k.u.k. Militärkommandanten in Leitmeritz	1916-1917	0,01 ifm
K.u.k. Heeresanwalt in Pilsen	1918	
K.u.K. Militäranwalt des k.u.k. Militärkommandanten in Przemyśl	1918	
K.u.K. Gericht der 1. Armee	1917-1918	0,01 ifm
Gericht des k.u.k. 1. Generalkommando	1918	
Gericht des k.u.k. Ostarmee Kommando	1918	
Gericht des k.u.k. 4. Armeekommando	1916-1918	0,03 ifm
Gericht des k.u.k. 4. Generalkommando	1918	
Gericht des Kommandos der k.u.k. Isonzo Armee	1917-1918	0,06 ifm
Feldgericht des 6. Armeekommando	1918	
Gericht k.u.k. 7. Armee	1917-1918	0,12 ifm
Gericht des k.u.k. 11. Armeekommando	1917-1918	0,02 ifm
Feldgericht der k.u.k. Quartiermeisterabteilung Nr. 9.	1916-1918	0,06 ifm
Gericht der k.u.k. Quartiermeisterabteilung Nr. 16.	1918	
Gericht des k.u.k. 7. Korpskommando	1916-1917	0,03 ifm
Gericht des k.u.k. 16. Korpskommando	1917	
Gericht des k.u.k. 18. Korpskommando	1915	
Gericht des k.u.k. 22. Korpskommando	1918	
Feldgericht des k.u.k. Korpskommando Hofmann	1917	
Feldgericht der 8. Kavallerie Division	1917	
Feldgericht der k.u.k. 2. Infanteriedivision	1917	
Gericht des k.u.k. 17. Infanteriedivision	1916-1918	0,02 ifm
Gericht des k.u.k. 34. Infanteriedivision	1915-1918	0,05 ifm
Gericht des k.u.k. 36. Infanteriedivision	1916	
Gericht des k.u.k. 47. Infanteriedivision	1917	
Gericht des k.u.k. 50. Infanteriedivision	1915-1918	0,02 ifm
Gericht des k.u.k. 55. Infanteriedivision	1916-1917	0,03 ifm
Gericht des k.u.k. 57. Infanteriedivision	1916	
Gericht des k.u.k. 61. Infanteriedivision	1916	
Gericht des k.u.k. 62. Infanteriedivision	1916	
Gericht des k.u.k. 71. Infanteriedivision	1917	
Gericht des k.u.k. 155. Infanteriedivision	1917	
Gericht der Infanteriedivisions Pustertal	1916	
Gericht k.u.k. 130. Inf. Brigadekommandos	1916	
Gericht der K.u.k. 212. Ldst. Inf. Brigade	1917	
K.u.K. Feldgericht Gruppe Oberstleutnant Papp	1915-1917	0,03 ifm
Gericht des k.u.k. Gruppen Kommandos Syrmien	1915	
Militärgericht des K.u.K. Kreiskommandos, Belgrad	1918	0,02 ifm
Militärgericht des K.u.K. Kreiskommandos Novi Pazar	1917	
Militärgericht des K.u.K. Kreiskommandos, Valjevo	1917	

Militärgericht des K.u.K. Kreiskommandos, Janow	1915	
Gericht des K.u.K. Kreiskommandos Smederovo in Palánka	1917	
K.u.K. Feldgericht des Stadtkommando in Lemberg	1917	
K.u.K. Feldgericht Etappenbezirkskommando in Beszterce	1917	
Gericht des K.u.K. Etappenbezirkskommando in Máramarossziget	1915-1918	0,02 ifm

M.KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉKEK 1867-1945

JOGI OSZTÁLY

HONVÉDELMI MINISZTERIUM

1867-1945

22,06 ifm

I. 28. c. állag (1867-1918)

I. 29. d. állag (1918-1919)

I. 30. f. állag (1919)

I. 31. c. állag (1920-1945)

A HM 1867-ben a helytartótanács katonai ügyekkel foglalkozó 2 osztályából alakult meg a változatlan ügykörrel. A második osztály intézte a behívásokat, a szökevények köröztetését és elfogatását.

A m. kir. honvéd főtanosztályok felállításával szükséggé vált, hogy a honvédség fegyelmi és egyéb szolgálati viszonyait rendezzék. Ebből a célból az uralkodó a honvédelmi miniszter előterjesztése alapján a minisztériumba egy törzs-hadbíró-t nevezett ki.

A végleges megszervezésre az 1868-as véderőtörvények alapján 1869-ben került sor. Ekkor a II. ügycsoport 3. ügyosztálya keretébe tartoztak a véderőtörvények elleni vétségek, valamint a bujdosók köröztetésének ügyei. A 4. ügyosztály többek között a honvédség törvény elleni összeütközéseinek és kihágásainak kivizsgálásával foglalkozott.

A Honvédelmi Minisztérium 1872. évi szervezetében a IV. ügycsoport 8. ügyosztály feladatkörébe került a védkötelezettség elleni visszaélések kivizsgálása, és a honvéd szökevények köröztetése. A törzshadbíró felügyelt a honvédség hadbírói személyzetére. Az évenként előforduló bűnesetekről kimutatást készített. A honvédség igazságszolgáltatásáról és a hadbírói személyzet ügyeiben is ő adott véleményt. Mint a Honvéd Főtörvényszék előadója a honvédség összes törvénykezési szolgálatát vezette.

A következő évben azonban megszüntették a törzs-hadbíró működését, teendőit a II. (1873-1875) majd a IX. (1876-1883.) ügycsoportokhoz tartozó 10. ügyosztály vette át.

A Honvédelmi Minisztérium 1888. évi átszervezésekor a 15. ügyosztály lett az igazságügyi teendők intézője. Ide tartozott a honvéd hadbíró személyzet minden személyes ügye, a honvéd büntető igazságszolgáltatásra, a honvéd bíróságok szervezetére, a fegyelmi- és a becsületügyekre vonatkozó törvények és rendeletek szerkesztése, a honvédek, a csendőrtisztek, a havidíjasok, a hadapródok bünfenyítő, fegyelmi, adóssági, végrehajtási és becsületügyei, az időszaki rabkimutatások készítése, a kegyelmi kérvények intézése, a honvéd bíróságok és a fogházak megvizsgálásának elrendelése, valamint intézkedések a katonai kihágások esetében. Az ügyosztály 1910-ig közvetlenül az államtitkárnak volt alárendelve.

A honvédség és a csendőrség fejlődésével és létszámuk gyarapodásával a Honvédelmi Minisztérium 15. osztályának ügyforgalma évről-évre növekedett. 1894-ben 2646 ügyiratot intéztek, ez a szám 1895-ben 3276-ra, 1896-ban 3838-ra, 1897-ben 3850-re emelkedett.

A teendők két külön kategóriára tagozódtak. Az egyiket a büntető igazságszolgáltatással, a katonai bíróságok szervezetével, igazságügyi- rendeletek, törvények, szabályzatok szerkesztésével, és általában a katonai jogi kérdésekkel kapcsolatos ügyek alkották. A másik kategóriához a honvéd- és a csendőrtisztek, a tisztségviselők ill. a havidíjasok nősülési és házassági óvadéki ügyei tartoztak. Ezek nemcsak nagy számuk miatt jelentettek nagy munkát, hanem különös gondosságot is igényeltek, mivel házassági óvadék címén milliókra menő vagyoni jogi és más, sokszor igen bonyolult magánjogi kérdéseket is meg kellett oldaniuk. Ezen kívül még az osztály tevékenységébe tartozott a hadbírák, a gyakornokok, a fogházak személyzetének összes személyes ügye, és a kegyelmi kérvények elbírálása is. Az osztály személyzetét utoljára 1903-ban emelték egy fővel, de már évek óta csak úgy tudta munkáját ellátni, hogy a rendszeresített állományon felül állandóan

két százados hadbíró és egy vizsgázott hadbíró jelöltet foglalkoztattak. Az 1910. évi költségvetési irányzatba a fent említett két százados hadbírói hely kiadásai már bekerültek, így mód nyílt azok végleges rendszerezésére. Ezen kívül szükségesnek ítélte a miniszter az ügyosztály kettéválasztását, ami természetesen a személyzet ismételt növekedését hozta magával. A cs. és kir. közös hadügyminisztériumban és a cs. kir. osztrák Honvédelmi Minisztériumban a házassági ügyek feldolgozására már 1906-ban külön alosztályt (Gruppe) állítottak fel. Az 1909. február 2-i legfelsőbb elhatározás nyomán pedig már mindkét minisztériumban 3 jogi osztály működött.

A Tanácsköztársaság leverése után újjáalakult Honvédelmi Minisztérium sok rokon vonást mutat a dualizmuskorival, mégsem tekinthető egyszerűen annak szerves folytatásának. A békeszerződés alapján az új magyar hadsereg megszervezése a nagyhatalmak katonai ellenőrzése mellett folyt. Az engedélyezett kis létszámú toborzott csapatok helyett továbbra is megmaradt a kötelező katonai szolgálat, csak éppen titokban folytak a sorozások. Így egy egész sor minisztériumi osztályt más tárcák alá rejtettek. A jogi osztály azonban nyílt maradt és a 13. szám besorolást kapta. Ügykörébe tartozott a már megismerteken kívül a hűtlenségi és más államellenes bűnügyek nyilvántartása és felülvizsgálata, fegyverhasználati ügyek, katonai- bűnügyi statisztikák készítése, közkegyelmi és pertörlési ügyek. Az osztály közvetlenül a miniszter alárendeltségébe tartozott. Szervezetében és ügykörében 1945-ig lényeges változás nem történt.

A rendezettség módja: évek szerint, az osztályon belül az elnöki (eln.) sorozatban a jelentősebb, elvi ügyeket, az általánosban (ált.) a mindennapi ügyeket iktatták. E sorozatokon belül iktatási számok alapján.

A kutatás módja: raktárjegyzék alapján. A bűnügyi iratokhoz névmutató készült, az elvi és a házassági ügyek iratait iktatószám alapján, vagy a őrzési egység átnézésével lehet kutatni. /Eredeti segédkönyvek nem maradtak meg./

Iratok:

	1868-1870-ig nincs elkülönítve
1870	IV.osztály ált. 4151-11397.+sz.n.
1871	IV.osztály ált. 194-2939.
1872	II.osztály ált. 37732.
1873	II.osztály ált. 48070.
1875	II.osztály eln. 969-1265.
1882	IX.osztály ált. 50000.
1884	III.osztály ált. 28876.
1885	III.osztály ált. 6022.
1888	15.osztály ált.776-56960.
1889	15.osztály ált. 983-31558.
1890	15.osztály ált. 30587-75563.
1891	15.osztály ált. 598-8175.
1892	15.osztály ált. 129-65682.
1893	15.osztály ált. 498-46975.
1894	15.osztály ált. 168-79121.
1895	15.osztály ált. 322-58225.
1896	15.osztály ált. 878-40427.
1897	15.osztály ált. 343-53689.
1898	15.osztály ált. 8542-56788.
1899	15.osztály ált. 5183-87052.
1900	15.osztály ált. 1042-90371.
1901	15.osztály eln. 2311-6725.+sz.n. ált. 3393-108060.
1902	15.osztály eln. 115-2911. ált. 4794-108833.
1903	15.osztály eln. sz.n. ált. 435-87536.
1904	15.osztály ált. 1513-63975.
1905	15.osztály eln. 484-10409. ált. 3-105071.
1906	15.osztály eln. 409-11070. ált. 60-117441.
1907	15.osztály eln. 7710. ált. 4133-113222.

1908	15.osztály ált. 4841-118333.
1909-től a 15.osztály két alosztályra került szétbontásra, mindkettőnek volt külön eln. és ált. iktatása, terjedelmi korlátok miatt a továbbiakban csak az egy évből származó összes őrzési egység számot tudjuk megadni.	
1909	15 osztály 5 ő.e.
1910	15.osztály 7 ő.e.
1911	15.osztály 4 ő.e.
1912	15.osztály 7 ő.e.
1913	15.osztály 9 ő.e.
1914	15.osztály 7 ő.e.
1915	15.osztály 11 ő.e.
1916	15.osztály 9 ő.e.
1917	15.osztály 32 ő.e.
1918	15.osztály 20 ő.e.
1919	13.osztály 1 ő.e.
1920	13.osztály 8 ő.e.
1921	13.osztály 7 ő.e.
1922	13.osztály 11 ő.e.
1923	13.osztály 7 ő.e.
1924	13.osztály 7 ő.e.
1925	13.osztály 6 ő.e.
1926	13.osztály 5 ő.e.
1927	13.osztály 19 ő.e.
1928	13.osztály 13 ő.e.
1929	13.osztály 9,5 ő.e.
1930	13.osztály 19 ő.e.
1931	13.osztály 28 ő.e.
1932	13.osztály 7 ő.e.
1933	13.osztály 6,5 ő.e.
1934	13.osztály 8 ő.e.
1935	13.osztály 9 ő.e.
1936	13.osztály 9,5 ő.e.
1937	13.osztály 7 ő.e.
1938	13.osztály 7 ő.e.
1939	13.osztály 11 ő.e.
1940	13.osztály 23 ő.e.
1941	13.osztály 39 ő.e.
1942	13.osztály 34,5 ő.e.
1943	13.osztály 51,5 ő.e.
1944	13.osztály 0,01 ifm
1945	13.osztály 0,5 ő.e.

M. KIR. KATONAI TÖRVÉNYSZÉKEK, TÁBORI BÍRÓSÁGOK 1867 - 1945

A kiegyezést követően – 1869-től – a polgári államelméleteknek megfelelően megtörtént az igazságszolgáltatás elválasztása a közigazgatástól. 1867 után a m. kir. honvédség felállításával sor került egy új bírósági rendszer megszervezésére is. A honvéd bíraskodás béke idején két, háború idején három folyamodásban történt.

1868-tól minden honvéd kerületben egy hadbíró, a HM-ben egy törzshadbíró, rendszeresítették. Majd – *béke idejére* – *elsőfolyamodású bíróságok*ként felállították a m. kir. honvéd kerületi bíróságokat, amelyek főnöke a honvéd kerület parancsnoka. Béke idején minden honvédkerület székhelyén „honvéd-kerületi hadbíró” néven egy-egy állandó bíróság működött; hivatásukat csak a „bírói felsőbbbségi jog”-ot gyakorló parancsnok megbízása alapján gyakorolhatták.

Az első folyamodású bíróságok személyzete a következő volt: a bíróság főnöke – a honvédkerületi parancsnok, – egy vagy több hadbíró, társbírák, bírósági tanúk, tolmácsok. A hadbírák közül a legmagasabb rangú a bíróság vezetője, a honvédkerületi parancsnok igazságügyi előadója. Feladata a többi hadbíró írásbeli előadásait (votum informativum) felülbírálni és ellenjegyezni. A bírakat az uralkodó főudvarmesterével egyetértésben a honvédelmi miniszter rendelte ki. A büntető- és megkegyelmezési jog (ius gladii et aggra-

tiandi) az ezzel a joggal felruházott parancsnok kezében volt. Az első folyamodású bíróságok bűnügyekben csak e parancsnok utasítására járhattak el. Ő rendelte el a vádlott üldözését, letartóztatását, a vizsgálat és a haditörvényszéki tárgyalás megtartását. Ő erősítette meg az ítéletet, végrehajtatta azt, ill. enyhíthette vagy megkegyelmezhetett. Ez a jog, álláshoz volt kötve, a m. kir. honvédségnél a főparancsnok gyakorolhatta. Ezredesektől fölfelé azonban a Főtörvényszéket illette a jog. Hasonlóképpen a felségárulási perekben szintén nem a parancsnok döntött. A politikai elítéltek megkegyelmezése az uralkodó hatásköre maradt. Az I. folyamodású bíróságok ellenőrzési joga a Főtörvényszékre hárult. A bíróságok igazságügyi tekintetben függetlenek és önállóak, katonai vonatkozásban a honvéd főparancsnok ill. a honvédelmi miniszter fegyelmi fenytő hatalma alatt állottak. A bírák bármikor áthelyezhetők voltak. A csapattisztekből álló becsületbíróság rangvesztésre ítélték őket, amely ellen jogorvoslat nem volt. Ez pedig egyet jelentett a hadbíró rangjának, és nyugdíjának elvesztésével. Ezek alapján bírói függetlenségről nem beszélhetünk.

A per bírói végzéssel vagy haditörvényszéki ítélettel végződött. A bírói végzés meghozatalára a hadbíróval együtt 8 személyből álló tanács volt hivatva. Legénységi vádlott esetén: 1 rendfokozat nélküli honvéd, 1 őrzetű, 1 tizedes, 1 őrmester, 1 alantos tiszt, 1 százados, és 1 törzstiszt, mint elnök. Főtiszt elleni perben a hadbíró mellett 1 hadnagy, 2 főhadnagy, 2 százados és egy elnöklő törzstiszt (egy legközelebbi magasabb rendfokozatú).

Mozgósítás esetén minden gyalog-, ill. lovas hadosztálynál, valamint minden népfelkelő gyalogdandárnál egy-egy honvéd mozgóbíróságot állítottak fel. A vádlóközeg a dandárbíróságoknál az ügyési tiszt, a hadosztálynál a katonai ügyész. Az első fokról fellebbezés a honvéd főtörvényszékhez volt lehetséges. Bírósági ügyekben az elsőfolyamodású bíróságok a honvéd főtörvényszéknek voltak alárendelve, katonai és közigazgatási ügyekben az illetékes honvédkerületi parancsnokságnak, ill. ezen keresztül a honvéd főparancsnokságnak.

1881-ben a csendőrség felállításával bűnügyeiket a honvéd kerületi bíróság mint csendőrbíróság intézte, fellebbezési hatósága azonban nem a honvéd kerületi parancsnok, hanem a csendőr kerületi parancsnok volt.

A budapesti I. honvéd kerület bírósága mint testőrbíróság is funkcionált.

Másodfolyamodású, 1870-től pedig kizárólag a bűnügyekben *végfolyamodású bíróság*, a Budapesten székelő m. kir. Honvéd Főtörvényszék lett, amelynek vádlóközége a katonai vezérügyész vagy honvéd koro-
naügyész. A másodfolyamodású bíróság személyzete:

egy magasabb rendfokozatú tábornok mint elnök,

egy tábornok-hadbíró mint irodaigazgató,

megfelelő számú ezredes hadbíró,

az ülnökök fele a Honvéd Főparancsnokság által esetről-esetre kivezényelt katonai állományú törzstisztekből is állhatott, akik mint szavazók működtek és a hadbírák után szavazhattak,

egy törzshadbíró mint tanácsjegyző.

A Főtörvényszék határozatait az elnökön kívül 8 bíróból álló tanácsülés szótöbbséggel hozta. Ha a szavazatok egyenlők voltak, az elnök szavazata döntött. Így előfordulhatott, hogy a jogászai megítélés alulmaradt a katonai szavazatokkal szemben. A szavazás rangban felülről lefelé zajlott. A halálos ítélet meghozatalához teljes szótöbbségre volt szükség.

A Honvéd Főtörvényszék bírósági tekintetben önálló és független, fellebbezni ítéletei ellen nem lehetett. Katonai tekintetben a Honvéd Főparancsnokságnak és a honvédelmi miniszternek volt alárendelve.

Háború esetén harmadik és egyszersmind végfolyamodásban a csak akkor felállított Legfőbb Honvéd Törvényszék bíraskodott.

Ez a rendszer állt fenn – némi módosítással – az I. világháború elejéig.

Az új bűnvádi eljárás életbe lépésével 1914-ben a külön csendőrbíróságok megszűntek, és ezek, mint „a m. kir. kerületi ... honvéd bíróság küldöttsége, mint csendőrbíróság” működtek tovább.

Az 1912. XXXIII. tc. 1914. július 1-én lépett hatályba. Ekkor állították fel a dandár- és a hadosztálybíróságokat.

Dandárbírószéket helyeztek Budapestre, Pécsre, Szegedre, Lugosra, Nagyváradra, Kassára, Szatmárnémetibe, Pozsonyba, Nyitrára, Veszprémbe, Kolozsvárra, Nagyszebenbe, Zágrábra és Pozsegába. A hadosztálybírószékek székhelyei Budapesten, Szegeden, Kassán, Pozsonyban, Kolozsváron és Zágrábban voltak. Ami a Pozsegán tervezett dandárbírószéket illeti, annak férőhelyiségét az ott építés alatt álló honvéd gyalogos laktanyában kívánták elhelyezni, így ezt csak az építkezés befejeztével, 1915. március 1-én állították fel.

1919. március 25-én a Forradalmi Kormányzótanács IV.sz. rendelete intézkedett a forradalmi törvényszékek felállításáról. Az igazságügyi népbiztos április 18.-i utasítása a büntető bíróságokat és államügyészségeket alárendelte a forradalmi törvényszék elnökének és a mellette működő vádbiztosoknak. 1919.április 12-én jelent meg a Forradalmi Kormányzótanács LIII.számú rendelete a *forradalmi katonai törvényszékek* felállításáról. Ezek a hadosztályok és dandárok székhelyein álltak fel, elnökét és két tagját a helyi tanácsok választották katonák, katona viselt munkások és földművesek közül. A Tanácsköztársaság honvédő háborújának megindulásával a harcoló alakulatoknál /zászlóaljig/ is működtek forradalmi katonai törvényszékek, amelyeknek felállításáról a Vörös Hadsereg Parancsnoksága 1919.május 7-én intézkedett. Június 10-én a Kormányzótanács XCV. rendeletével lehetővé tette, hogy a forradalmi katonai törvényszék ítéletei panasszal megtámadhatók legyenek, és fellebbviteli bíróságként létrehozta az *Országos Forradalmi Katonai Főtörvényszéket*, amely öt tagú volt, elnök és négy bíró alkotta, akiket a Kormányzótanács választott.

A korábbi bíróságok tényleges működése megszűnt, de szervezeti keretük megmaradt, és rendelkezési állományba nem helyezett tagjaik peren kívüli ténykedést végeztek. Egymás mellett létezett tehát a két apparátus.

A Tanácsköztársaság leverése után tovább működtek a korábbi törvényszékek. Dandárbírószékek működtek: Budapesten, Szombathelyen, Székesfehérváron, Kaposváron, Miskolcon és Debrecenben. 1921-től a dandárbírószék elnevezés helyébe a katonai alsóbírószék, a hadosztály bírószék helyébe a katonai törvényszék elnevezés került. Az illetékes parancsnoki jogok gyakorlása a katonai körletparancsnokok kezébe került. Az 1925.évi XIII.tc. megszüntette az alsóbírószékeket. A bíraskodást I. fokon a *honvéd törvényszékek* vették át. Hét ilyen bíróság került felállításra, célszerűségi okokból /a hadtesteket rejtő szándékkal/ az ún. vegyesdandár parancsnokságok székhelyein /Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc/, illetékességük megegyezett ezek területi hatályával, de nem voltak ezeknek alárendelve. A második bécsi döntés után megszervezték a kassai és a kolozsvári törvényszéket is. Fellebbezési hatóság a *Legfelsőbb Honvéd Törvényszék* volt. Vezetője a tábornoki kar egy magasabb rendfokozatú tagja, akit a honvédelmi miniszter előterjesztésére az államfő nevezett ki. A tanácsülésen kívül a legfelsőbb törvényszék vezető tanácselnökének meghallgatásával ő határoz és intézkedik. A törvényszék bírói működésében független volt, fegyelmi és becsületügyi kérdésekben a vezérkar főnökének alárendeltségébe tartozott. Új alakulás az állam elleni bűncselekmények megtorlására az 1941. okt. 28-án felállított *Vezérkari Főnök Bírósága*, amely a hadműveleti területen és azon kívül katonai és polgári személyek fölött is ítélezhetett.

A II. világháború befejezéséig a katonai bünvádi perrendtartásról szóló törvény rendelkezései többször változtak, de ezek a változások általában az illetékes parancsnokok körére, illetve az eljáró bíróságok hatáskörére és illetékességére vonatkoztak. A hadbírák, a nyomozó valamint az ügyész feladatát is ellátták és a csapatok parancsnokai mellett beosztottként működtek. A bíró egymaga látta el tehát az előkészítő eljárást, emelte meg a vádat és hozta meg az ítéletet. Ítéleteiket az illetékes parancsnok hagyta jóvá.

Az egész katonai igazságügyi szervezet béke idején a hadügyminiszter, háborúban pedig a hadsereg főparancsnokának az alárendeltségében működött.

Ez a rendezés maradt érvényben azután egészen 1945-ig. Az első fokon eljáró bíróságok elnevezése ugyan változott annak megfelelően, ahogyan azt a hadsereg szervezése a két világháború alatt és a köztük eltelt időszakban megkövetelte. Így a katonai törvényszékek helyett hol vegyes-, dandár-, hadosztály-, hadtest-, vagy körletbi bíróságok működtek első fokon, de a másodfokú bíróság változatlanul a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék maradt. E legfelsőbb fórum jelentősége azonban 1939-től fokozatosan csökkent, mivel a hadrakelt sereg bíróságai által meghozott ítéletek ellen fellebbezésnek helye nem volt. A Szovjetunió elleni háborúba lépést követően a katonai bíróságok hatáskörét rendkívüli mértékben kiterjesztették. Nem sokkal a háborút megelőzően, az 1939. évi II. tc-ben (Honvédelmi Törvény), valamint az 1930. évi III. tc-ben (Kbtkt hatályba léptetése) adott felhatalmazás alapján a 7650/1941. M.E. számú rendelettel létrehozták a vezérkari főnök VKF. 2. különbírószékét. E bíróságnak a polgári személyek által elkövetett és már korábban is (4850/1941.M.E.) a katonai büntetőeljárás hatálya alá vont cselekményeinek elbírálásakor, a Kbp. XXVII. fejezetének, a hadrakelt sereg számára rendelt szabályait kellett alkalmaznia. A rendelet szerint a bünvádi üldözés elrendelésére az illetékes parancsnok jogait kizárólag a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnöke gyakorolhatta. Halálbüntetés kiszabása esetén a kegyelmi jog gyakorlása is hatáskörébe tartozott.

A VKF 2. Különbírószékét, illetve annak működését leginkább a Schönherz Zoltánnal szemben, hűtlenség

büntette miatt hozott halálbüntetést kiszabó ítéletéről ismerik. Kevesen tudnak arról, hogy ez a bíróság járt el az újvidéki véres razzia ügyében (hűtlenség büntette miatt) Feketealmay-Czeydner Ferenc és társai ellen is. Feketealmay és három társa az ítélet elől Németországba szöktek, a vád alá helyezett további öt csendőrtiszt szemből viszont 15-15 évi fegyházbüntetést, hat további csendőrtiszt szemből pedig 12-14 évi börtönbüntetést szabott ki ez a különbíróság.

A II. világháborúban a *hadrakelt sereg* igazságszolgáltatását szervezeti szempontból az jellemezte, hogy az ügyészi és az ítélőbírói munkakör nincs különválasztva. Ezt a kis létszámmal való tekintettel nem is lehetett. Az illetékes parancsnok a hadbírák valamelyikét felhatalmazta (ha az eljárás nem tiszt ellen folyt) a nyomozó- és rögtönítélő eljárásra, a vizsgálati fogság elrendelésére, a nyomozásvezetőnek és a vádlónak önálló kijelölésére, a bizonyítékok felkutatására, az önálló vádemelésre stb. A nyomozásvezető intézkedései ellen 24 órán belül az illetékes parancsnokhoz lehetett fellebbezni. A parancsnok határozatai ellen perorvoslat nem volt. Ítélobírósággént egyes bíró vagy a haditörvényszék járt el. Egyes bíró elé tartoztak azok az ügyek, amelyek tárgya kihágás vagy vétség, illetve olyan bűntett, amelyre a törvény öt évet meg nem haladó börtön büntetést ír elő, valamint ha a vádlott nem tiszt állományú. Minden más esetben három tagú haditörvényszék intézkedett, amely állt egy hadbíróból, mint tárgyalásvezetőből és két hivatásos állományú tisztből. Ítélete ellen rendes perorvoslat nem volt, és az illetékes parancsnok megerősítésével váltak jogerőssé.

A rendezettség módja: A békeszervezésű törvényszékek iratanyaga a legtöbb esetben nem választható el a háború idején működő dandár- és hadosztálybíróságok, valamint tábori bíróságok iratanyagától, illetve mindezekről nem különíthetők el az ügyészi sorozatok. Éppen ezért az azonos igazságszolgáltatási hivatal keretei között működő szerveket közös fondszám alatt és állagként elkülönítve csoportosítottuk. /Bár ez a szigorúan vett hivataltörténeti szempontoknak nyilvánvalóan nem felel meg./ Így végül is a m.kir.honvédség igazságügyi szerveinek csoportosítása az 1919 után kialakított közigazgatási szervezetet követi, vagyis a honvéd kerületek szerinti felépítést. Kivételt képeznek a forradalmi katonai törvényszékek, amelyeket külön csoportosításban közlünk. Ugyancsak külön csoportba kerültek a II. világháború alatt a hadrakelt seregnél ítélőbírósként működő tábori bíróságok, illetve a fond hiányában be nem sorolható ügyészi irattöredékek.

A kutatás módja: Az **iratanyag** legnagyobb részben peranyagokat /egyrésznél lajstromokat is/ és a bíróságok iktatott iratait tartalmazza. A kutatást **áttekintő raktárjegyzék** segíti, az elítéltekről legfontosabb adataikat tartalmazó **cédulakatalógus** készült.

IV. 96. M. KIR. LEGFELSŐBB HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, BUDAPEST 1915-1944

1,00 ifm

Iratok:	1943	1-2. ő e
Könyvek:		
iktató és lajstrom	1915-1944	1-28 db

IV. 57. M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, BUDAPEST 1907-1944

8,10 ifm

Iratok:		
a. M. kir. budapesti honvéd dandár-bíróság	1915-1918	0,03 ifm
b. M. kir. budapesti honvéd hadosztálybíróság	1916-1921	0,05 ifm
c. M. kir. budapesti honvéd törvényszék	1923	1. ő.e.
	1932-1935	2. ő.e.
	1936	3. ő.e.
	1937	4. ő.e.
	1938	5-6. ő.e.
	1939	7-8. ő.e.
	1940	8-11. ő.e.
	1941	12-18. ő.e.
	1942	19-24. ő.e.
	1943	25-37. ő.e.
	1944	38-43. ő.e.

össz.: 44 ő.e.

d. M. kir. budapesti I. honvéd kerületi debreceni kiküldöttsége, mint csendőrbíróság	1907	1-2. ő.e.
	1908	2-4. ő.e.
	1909	5-8. ő.e.
	1910	8-11. ő.e.
	1911	11-15. ő.e.
	1912	15-19. ő.e.
	1913	20. ő.e.
M. kir. budapesti hadosztálybíróság II. kaposvári kiküldöttsége /Az iratanyag a IV.71. fondszámon van./	1919-1921	
e. M. kir. I. honvéd hadtest alárendeltségébe tartozó alakulatok tábori bíróságai	1944	0,002 ifm
f. M. kir. budapesti I. honvéd kerület, ill. 1. vegyesdandár, ill. I. hadtest parancsnokának ügyésze	1915-1943	0,05 ifm
g. M. kir. 1. határőrkerület parancsnokának ügyésze	1935	0,001 ifm
h. M. kir. I. csendőrkerület parancsnokának ügyésze	1935-1937	0,001 ifm
könyvek: lajstrom és iktatókönyvek	1910-1938	35 darab

**IV. 78. M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, SZÉKESFEHÉRVÁR
1920-1942**

0,07 ifm

Iratok:

a. M. kir. székesfehérvári hadosztálybíróság	1920	
b. M. kir. székesfehérvári honvéd törvényszék	1925-1939	
c. M. kir. székesfehérvári 2. vegyesdandár parancsnokának ügyésze	1935-1937	
d. M. kir. székesfehérvári 2. határőrkerület parancsnokának ügyésze	1935	
e. M. kir. II. csendőrkerület parancsnokának ügyésze	1935-1937	

Könyvek:

Hb. és Ü lajstromok	1935-1937	10 darab
---------------------	-----------	----------

**IV. 80. M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, SZOMBATHELY
1919-1944**

0,07 ifm

Iratok:

a. M. kir. szombathelyi hadosztálybíróság (benne: Kimutatás a kommün bukása óta 1924.aug. 31.-ig a bűnvádi úton rangjukat veszített tisztekről)	1919-1920	1. ő.e.
b. M. kir. szombathelyi honvéd törvényszék	1922-1944	1. ő.e.
c. M. kir. szombathelyi 3. vegyesdandár parancsnokának ügyésze	1935-1937	
d. M. kir. szombathelyi 3. határőrkerület parancsnokának ügyésze	1935	
e. M. kir. III. csendőrkerület parancsnokának ügyésze	1935-1937	

Könyvek:

Hb. és Ü lajstromok	1935-1937	10 db
---------------------	-----------	-------

**IV. 95. M. KIR. POZSONYI IV. HONVÉD KERÜLETI HADBÍRÓSÁG
1889-1918**

0,12 ifm

**IV. 71. M.KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, PÉCS
1919-1944**

41,50 ifm

Iratok:

a. M. kir. budapesti hadosztálybíróság II. kaposvári kiküldöttsége	1919	1-6. ő.e.
	1920	7-11. ő.e.
b. M. kir. pécsi dandárbíróság, ill. kerületi alsóbíróság	1921	319. ő.e.
	1922	319-320. ő.e.
	1923	321-322. ő.e.
	1924	323. ő.e.

c. M. kir. pécsi hadosztálybíróság	1920	12-27. ő.e.
	1921	28-46. ő.e.
	1922	47-61. ő.e.
	1923	63-74. ő.e.
	1924	75-91. ő.e.
	1925	92-107. ő.e.
d. M. kir. honvéd törvényszék, Pécs	1926	108-119. ő.e.
	1927	120-132. ő.e.
	1928	133-146. ő.e.
	1929	147-162. ő.e.
	1930	163-171. ő.e.
	1931	172-179. ő.e.
	1932	180-186. ő.e.
	1933	187-193. ő.e.
	1934	194-200. ő.e.
	1935	201-209. ő.e.
	1936	210-219. ő.e.
	1937	220-231. ő.e.
	1938	232-241. ő.e.
	1939	242-248. ő.e.
	1940	249-259. ő.e.
	1941	259-271. ő.e.
	1942	271-287. ő.e.
	1943	288-308. ő.e.
	1944	309-318. ő.e.
M iktatású iratok	1941	324. ő.e.
	1942	325-326. ő.e.
	1943	327-328. ő.e.
	1944	329. ő.e.
e. M. kir. 4. honvéd kerületi parancsnokság bírósága	1941	330-333. ő.e.
	1944	334-335. ő.e.
f. M. kir. IV. honvéd hadtest alárendeltségébe tartozó alakulatok tábori bíróságai:		
M. kir.IV. honv.hdt tábori bírósága	1941-1942	336-337. ő.e.
	1943	337. ő.e.
M. kir.10. honv.könnyű ho. táb bírósága	1942-1944	338. ő.e.
M. kir.12. honv.könnyű ho. táb.bírósága	1942	339-340. ő.e.
	1943	341-342. ő.e.
	1944	343. ő.e.
g. M. kir. pécsi 4. vegyesdandár, ill. IV.hadtest parancsnokának ügyésze	1943	0,002 ifm
i. M. kir. IV. csendőrkerület parancsnokának ügyésze	1928	0,002 ifm
Könyvek:		
Db, Hb. és Ü lastromok	1919-1941	1-24 darab

IV. 74. M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, SZEGED
1871-1944

182.50 ifm

Iratok:

a. M. kir. szegedi II. honvéd kerületi hadbíróság

1871-1874	1. ő.e.
1875	2. ő.e.
1876	3-4. ő.e.
1877	5. ő.e.
1878	6. ő.e.
1879	7. ő.e.
1880	8-9. ő.e.
1881	10. ő.e.
1882	11. ő.e.
1883	12-13. ő.e.
1884	14. ő.e.
1885	15. ő.e.

	1886	16. ő.e.
	1887	17. ő.e.
	1888	18. ő.e.
	1889	19-20. ő.e.
	1890	21-22. ő.e.
	1891	23. ő.e.
	1892	24. ő.e.
	1893	25. ő.e.
	1894	26. ő.e.
	1895	27-28. ő.e.
	1896	29. ő.e.
	1897	30. ő.e.
	1898	31. ő.e.
	1899	32-33. ő.e.
	1900	34-36. ő.e.
	1901	37-38. ő.e.
	1902	39-40. ő.e.
	1903	41-42. ő.e.
	1904	43-45. ő.e.
	1905	46-48. ő.e.
	1906	49-52. ő.e.
	1907	53-57. ő.e.
	1908	58-63. ő.e.
	1909	64-68. ő.e.
	1910	69-75. ő.e.
	1911	76-78. ő.e.
	1912	79-83. ő.e.
	1913	84-92. ő.e.
	1914	93-98. ő.e.
b. M. kir. szegedi honvéd dandárbíróság, ill. kerületi alsóbíróság	1914	99-100. ő.e.
	1915	101-103. ő.e.
	1916	104-116. ő.e.
	1917	117-133. ő.e.
	1918	134-146. ő.e.
	1919	146-147. ő.e.
	1920	147-149. ő.e.
	1921	150-153. ő.e.
	1922	154-157. ő.e.
	1923	158-162. ő.e.
	1924	163-165. ő.e.
	1925	166. ő.e.
c. M. kir. szegedi honvéd hadosztálybíróság ikt. iratok	1914-1916	167. ő.e.
	1917	168-169. ő.e.
	1918	169-170. ő.e.
	1919-1920	170. ő.e.
	1921-1923	171. ő.e.
	1923-1925	172. ő.e.
	1925-1927	173. ő.e.
	1927-1929	174. ő.e.
	1930-1942	175. ő.e.
	1914	176-185. ő.e.
	1915	186-224. ő.e.
	1916	224-265. ő.e.
	1917	266-343. ő.e.
	1918	344-432. ő.e.
d. M. kir. szegedi honvéd törvényszék	1919	433-460. ő.e.
	1920	461-528. ő.e.
	1921	528-567. ő.e.

1922	568-592. ő.e.
1923	593-617. ő.e.
1924	618-638. ő.e.
1925	639-661. ő.e.
1926	661-679. ő.e.
1927	680-694. ő.e.
1928	694-711. ő.e.
1929	711-731. ő.e.
1930	732-751. ő.e.
1931	752-765. ő.e.
1932	765-775. ő.e.
1933	776-788. ő.e.
1934	788-794. ő.e.
1935	795-802. ő.e.
1936	802-811. ő.e.
1937	812-823. ő.e.
1938	824-836. ő.e.
1939	837-853. ő.e.
1940	853-878. ő.e.
1941	879-899. ő.e.
1942	900-937. ő.e.
1943	938-978. ő.e.
1944	978. ő.e.

e. M. kir. II. honvéd kerületi hadbírótság,
mint csendőrbírótság

1884-1885	1512. ő.e.
1885-1886	1513. ő.e.
1886-1887	1514. ő.e.
1888-1890	1515. ő.e.
1891-1893	1516. ő.e.
1893-1894	1517. ő.e.
1895-1896	1518-1519. ő.e.
1897-1898	1520. ő.e.
1898-1899	1521. ő.e.
1899-1900	1522. ő.e.
1900-1901	1523. ő.e.
1902	1524. ő.e.
1903	1525-1526. ő.e.
1904	1527. ő.e.
1905	1528. ő.e.
1906	1529-1535. ő.e.
1907	1536-1538. ő.e.
1908	1539-1542. ő.e.
1909	1543-1546. ő.e.
1910	1547-1549. ő.e.
1911	1550-1551. ő.e.
1912	1552-1553. ő.e.
1913	1554-1557. ő.e.
1914	1558. ő.e.

f. M. kir. szegedi II. honvéd kerület illetékessége
alá tartozó alakulatok tábori bíróságai:
107. népfelkelő dd bíróság, Bánáti Rayon pk. bírósága
11. honv. lov. ho. bírósága
20. honv. ho. bíróság
38. honv. ho. bíróság
40. honv. ho. bíróság
51. honv. ho. bíróság
70. honv. ho. bíróság

1914	1559. ő.e.
1914-1917	1560-1562. ő.e.
	1562-1563. ő.e.

g. M. kir. V. honvéd hadtest alárendeltségébe tartozó alakulatok tábori bíróságai: V.honv.hdt pság bírósága

	1941-1942	1564. ő.e.
5.honv.ker.pság kat.bírósága	1941	1565-1566. ő.e.
Gyors hdt tábori bírósága	1941	1567. ő.e.
Déli hds pság bírósága	1941	1568. ő.e.
Szabadka, Zombor, Újvidék thj város katonai pk-ának bírósága	1941	1569-1570. ő.e.
2.honv. gk.dd.pság tábori bírósága		
8.honv.lovass dd.pság tábori bírósága		
2.honv.lovass dd.pság tábori bírósága	1941	1571. ő.e.
12.gy. dd.pság tábori bírósága	1941	1572-1573. ő.e.
13.gy. dd.pság tábori bírósága	1941	1573-1576. ő.e.
14.gy. dd.pság tábori bírósága	1941	1577. ő.e.
15.gy. dd.pság tábori bírósága	1940-1941	1578. ő.e.
1 lovass .ho.tábori bírósága	1944	1580. ő.e.

h. M. kir. szegedi II. honvéd kerület, ill. körlet, majd
5.vegyesdandár, ill. V.hadtest parancsnokának ügyésze
Ü iktatású iratok:

1914	979-987. ő.e.
1915	988-1018. ő.e.
1916	1019-1051. ő.e.
1917	1052-1105. ő.e.
1918	1106-1210. ő.e.
1919	1211-1236. ő.e.
1920	1237-1256. ő.e.
1921	1257-1262. ő.e.
1922	1263-1283. ő.e.
1923	1284-1291. ő.e.
1924	1292-1297. ő.e.
1925	1298-1304. ő.e.
1926	1305-1311. ő.e.
1927	1312-1317. ő.e.
1928	1318-1323. ő.e.
1929	1324-1332. ő.e.
1930	1333-1341. ő.e.
1931	1342-1347. ő.e.
1932	1348-1351. ő.e.
1933	1352-1356. ő.e.
1934	1357-1360. ő.e.
1935	1361-1363. ő.e.
1936	1364-1368. ő.e.
1937	1369-1372. ő.e.
1938	1373-1376. ő.e.
1939	1377-1384. ő.e.
1940	1385-1397. ő.e.
1941	1398-1413. ő.e.
1942	1414-1433. ő.e.
1943	1434-1457. ő.e.
1944	1457. ő.e.

KÜ iktatású iratok:

1915-1917	1458. ő.e.
1918	1459. ő.e.
1918-1921	1460. ő.e.
1921-1922	1461. ő.e.
1923-1924	1462. ő.e.
1925	1463-1467. ő.e.
1926	1468. ő.e.
1927	1469-1478. ő.e.
1928-1932	1479. ő.e.

1933-1934	1480. ő.e.
1935-1936	1481-1482. ő.e.
1937-1938	1483-1484. ő.e.
1939	1485. ő.e.
1940-1941	1486-1487. ő.e.
1942-1944	1487. ő.e.

- i. M. kir. honvéd kerületi parancsnok helyettese, mint illetékes parancsnok, ill. 5. vegyesdandár gyalogsági parancsnok ügyészi tisztje
Üt iktatású iratok:

1914-1915	1489. ő.e.
1915	1490-1491. ő.e.
1916-1917	1492. ő.e.
1917	1492-1494. ő.e.
1918	1494-1499. ő.e.
1919	1499-1500. ő.e.
1920	1501-1504. ő.e.
1921	1505-1506. ő.e.
1922	1507. ő.e.
1923	1508-1509. ő.e.
1924	1510. ő.e.
1925	1511. ő.e.

- j. M. kir. szegedi vámőr-, ill. határőrkerület parancsnokának ügyésze

1922-1935	1263-1264. ő.e.
	1353-1354. ő.e.
	1361-1363. ő.e.
1922	1263-1264. ő.e.

- k. M. kir. V. csendőrkerület parancsnokának ügyésze

1922	1263-1264. ő.e.
------	-----------------

IV. 61. *M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, DEBRECEN* *1924-1940*

0,04 ifm

Iratok:

a. M. kir. debreceni honvéd alsóbíróság	1924
b. M. kir. debreceni honvéd törvényszék	1925-1940
c. M. kir. debreceni 6. vegyesdandár parancsnokának ügyésze	1935-1937
d. M. kir. 6. határőrkerület parancsnokának ügyésze	1935
e. M. kir. VI. csendőrkerület parancsnokának ügyésze	1935-1940

IV. 64. *M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, KASSA, MAJD MISKOLC* *1915-1944*

45,20 ifm

Iratok:

a. M. kir. kassai,	1916-1917	1. ő.e.
	1918	2. ő.e.
majd miskolci honvéd dandárbíróság	1920	26. ő.e.
	1921-1924	27. ő.e.
b. M. kir.kassai honvéd hadosztálybíróság	1915	3-6. ő.e.
	1916	6-8. ő.e.
	1917	9-15. ő.e.
	1918	15-24. ő.e.
	1919	25. ő.e.
M. kir.miskolci honvéd hadosztálybíróság	1921	28-36. ő.e.
	1922	37-43. ő.e.
c. M. kir. miskolci honvéd törvényszék	1923-1927	44. ő.e.
	1928	45-49. ő.e.
	1929	50-58. ő.e.
	1930	59-61. ő.e.
	1931	62-64. ő.e.
	1932	65-66. ő.e.
	1933	67-70. ő.e.
	1934	71-74. ő.e.

1935	75-82. ő.e.
1936	83-87. ő.e.
1937	88-91. ő.e.
1938	92-95. ő.e.
1939	96-103. ő.e.
1940	103-119. ő.e.
1941	120-136. ő.e.
1942	137-166. ő.e.
1943	167-204. ő.e.
1944	205-221. ő.e.

d. M. kir. VII. hadtest alárendeltségébe tartozó alakulatok tábori bíróságai:

M.kir.VII. honv.hdt. pság tábori bíróság	1941-1943	222. ő.e.
	1943-1944	223. ő.e.
M. kir. 19. k. ho. pság tábori bírósága	1943-1944	0,05 ifm
M. kir. 20. honv. gy.pság tábori bírósága	1943-1944	0,05 ifm
M. kir. 21. honv.gy. pság tábori bírósága	1943-1944	0,06 ifm
M. kir. 23. k.ho.pság tábori bírósága	1943	0,001 ifm
M. kir. 25. k.ho. pság tábori bírósága	1943	0,02 ifm
M. kir. 124. honv. k.ho. pság tábori bírósága	1943	0,01 ifm
M. kir. 201. honv. R.M.K. ho. tábori bírósága	1943	0,01 ifm

e. M. kir. miskolci dandár parancsnokának ügyészi tisztje 1918-1924

f. M. kir. kassai III. honvéd kerület, majd miskolci körlet, ill. 7. vegyesdandár, ill. VII. hadtest parancsnokának ügyésze 1915-1944

g. M. kir. 7. határőrkerület parancsnokának ügyésze 1935

h. M. kir. VII. csendőrkerület parancsnokának ügyésze 1935-1937

A kutatás módja: az iratanyag számítógépes feldolgozásra került, így a bevezetőben említett iktatószámok ill. név szerinti kutatáson kívül egyéb tematikus (bűncselekmény, rendfokozat, csapattest) keresésre is alkalmas.

IV. 65. M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, KASSA

1940-1942

0,005 ifm

/M. kir. kassai VIII. hadtest illetékessége/

IV. 66. M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉK, KOLOZSVÁR

1940-1943

0,02 ifm

a. M. kir. kolozsvári IX. hadtest parancsnokának ügyésze 1940-1943

IV. 92. FORRADALMI KATONAI TÖRVÉNYSZÉKEK

1919.ápr.-júl.

0,15 ifm

a. Országos forradalmi katonai törvényszék jún.-júl.

b. Hadseregfőparancsnokság forradalmi katonai törvényszéke máj.-júl.

c. A hátszági katonai szerveknél működő forradalmi katonai törvényszékek ápr.-júl.

d. A Magyar Vörös Hadsereg alakulatainak forradalmi katonai törvényszékei máj.-júl.

IV. 82. M. KIR. HONVÉD VEZÉRKAR FŐNÖKÉNEK BÍRÓSÁGA**1941-1944****1,10 ifm**

A 7650/1941. M.E. rendelettel (1941.okt.30.) állították fel. Egyetlen tényállás, az 1930. III. tc. 59.§-ában rögzített cselekmény, a hűtlenség elbírálására. Tevékenységében az ítékezés mellett a vádemelés és bizonyos fokú nyomozás is helyet kapott. Politikai bíróság volt.

Iratok:

1941	1. ő.e.
1942	2-5. ő.e.
1943	6-9. ő.e.
1944	10. ő.e.

A kutatás módja: az iratanyag számítógépes feldolgozásra került, így a bevezetőben említett iktatószámok ill. név szerinti kutatáson kívül egyéb tematikus (bűncselekmény, rendfokozat, csapattest) keresésre is alkalmas.

PERANYAGOK**IV. 97. I. VILÁGHÁBORÚS FONDTÖREDÉKEK****1915-1918****0,02 ifm**

Különböző hadosztályok és dandárok bírósági periratainak töredékei:

M. kir. 37. honv. gy.ho. parancsnokság bírósága	1917
M. kir. 155. honv. gy.ho. bírósága	1918
M. kir. 202. gy. ddr. bírósága	1915-1916
M. kir. 1. népf. lovasdandár pság. bírósága	1915
M. kir. 28. népf. hegyi dandár bírósága	1918

IV. 98. II. VILÁGHÁBORÚS HADBÍRÓSÁGI FONDTÖREDÉKEK**1940-1945****0,08 ifm**

A magasabbegységek /hadsereg, dandár/ tábori bíróságainak néhány perirata soroltatott ide:

M. kir. 1. hds. pság tábori bírósága	1944
M. kir. 2. hds. pság tábori bírósága	1942
M. kir. honvédség főparancsnokának III. bírósága	1945
M. kir. Megszálló Csoport pság. tábori bírósága	1942
Keleti magyar megszálló csoportparancsnokság tábori bírósága	1942
M. kir. Nyugati Megszálló Csoport pság. tábori bírósága	1942
M. kir. 102. k. ho. pság tábori bírósága	1942-1943
M. kir. 121. k. ho. pság tábori bírósága	1942-1943
M. kir. 1. honv. repülő csoport pság. tábori bírósága	1942
M. kir. 2. honv. repülő ddr. pság tábori bírósága	1943
M. kir. 102. honv. repülő pság tábori bírósága	1943-1944

ÜGYÉSZSÉGI TÖREDÉKEK:**1916-1944****0,25 ifm**

— M. kir. honvédség főparancsnoka ügyésze /Besorolva az I. 77. fond g. állagaként./	1916-1937	0,03 ifm
— M. kir. vezérkar főnökének ügyésze /Besorolva az I. 89. fond n. állagaként./	1919-1944	0,02 ifm
IV.88. M. kir. honvéd légierők parancsnokának ügyésze	1940-1942	0,05 ifm
IV.89. M. kir. folyamórség szemlélőjének ügyésze	1935-1937	0,01 ifm
IV.91. M. kir. határórség felügyelőjének ügyésze	1935	0,01 ifm
— M. kir. csendőrség felügyelőjének ügyésze /Besorolva az I.106. fond b. állagaként./	1935-1943	0,03 ifm
— M. kir. 13. honv. ho. pság. ügyésze	1943	0,02 ifm
— M. kir. 18. ö. ddr. pk. ügyésze	é.n.	0,01 ifm
— M. kir. 18. ö. ddr. pk. ügyésze	é.n.	0,01 ifm
— M. kir. 5. honv. határ vadász ddr. parancsnokának ügyésze	1940	0,02 ifm
— M. kir. 2. honv. lovas ddr. parancsnok ügyésze	1939-1940	0,04 ifm
— M. kir. marosvásárhelyi X. csendőrkörület parancsnokának ügyésze	1941	0,001 ifm

III. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS /1945-1991/

Az általános büntetőjoggal való összetartozás és az ettől való elkülönülés, különállás számos kodifikációs változatban nyilvánult meg.¹⁰⁹ A magyar jogtörténet során, mint már utaltam erre, a katonai büntetőjog hosszú időn át elkülönült a büntetőjogtól, mint önálló jogtól. Ily módon még a XX. század két katonai büntetőtörvénykönyve, az 1930. évi II. törvénycikk és az ezt felváltó 1948. évi LXII. törvénycikk is külön jogalkotás tárgyai voltak, és önálló büntető kódexet alkotva tartalmazták a katonákra vonatkozó általános rendelkezéseket, a katonai büntetteket és vétségeket, továbbá az egyes büntetéseket, valamint a katonákkal szemben alkalmazható egyéb intézkedéseket. - Először a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény volt az, amely az egységes büntetőjog keretén belül tartalmazta a katonákra vonatkozó anyagi jogi szabályokat. A jelenleg hatályos és szintén egységes Büntető Törvénykönyv, a már többször is, eddig /2002.novemberéig/ 52 törvénnyel és 9 alkotmánybíróági határozattal módosított 1978. évi IV. törvény az Általános Rész VIII. fejezetében tartalmazza a katonákra vonatkozó alapvető speciális rendelkezéseket, azt az utasítást, hogy az általános szabályokat velük szemben milyen meghatározott eltérésekkel kell érvényesíteni. Ebből következik az is, hogy katonákra érvényesülnek a büntetőjog általános szabályai is, hiszen a katonák, mint a társadalom tagjai kötelezettek az általános tilalmak betartására is. Ez azt jelenti, hogy a büntetőjogi értelemben vett katonák elkövethetik a köztörvényi bűncselekményeket, de tettesei lehetnek – és csak ők – a speciális katonai bűncselekményeknek. A Különös Rész XX. fejezete pedig az egyes katonai bűncselekményeket, azok törvényi tényállási elemeit, és a büntetési tételeket foglalja magában.

A katonai büntetőjog tehát a katonai élet- és szolgálati viszonyok védelmét szolgálja és a katonai szervezet sajátosságaira tekintettel szabályozza a katonák büntetőjogi felelősségét.

Önállóságát a katonai életviszonyok szervezetszerű elkülönültsége, funkcionális sajátosságai és a katonák sajátos jogi státusa indokolja. A katonai büntetőjog önállósága azonban csak viszonylagos, mert a büntetőjog általános elvei itt is érvényesülnek, így minden speciális vonása ellenére szerves része az általános büntetőjog intézményrendszerének. A külön, az általánostól eltérő intézményei pedig éppen azt a célt szolgálják, hogy az általános elvek a katonai szervezet sajátos életkörülményei között is érvényesüljenek.

Mivel a katonai büntetőjog az általános büntetőjog szerves része, tartalmilag a katonai bűncselekmény fogalma is összhangban áll a bűncselekmény általános fogalmával, vagyis azzal, hogy a bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli (Btk. 10. § (1) bekezdés)

A katonai bűncselekményekkel az azt elkövetők, a büntetőjogilag védett érdek szempontjából elsősorban és közvetlenül a katonai fegyelmet, a katonai szolgálat teljesítésének megállapított rendjét, a katonai élet- és szolgálati viszonyokat támadják.

A katonai bűncselekmény megvalósulásához a katonai érdekek támadása mellett az is szükséges, hogy a bűnös cselekmény vagy mulasztás olyan személy részéről történjék, akinek kötelessége a katonai szolgálat teljesítése és a katonai fegyelem betartása. Ez a személy pedig csak a fegyveres erőknél vagy testületeknél tényleges szolgálatot teljesítő személy lehet.

A katonai bűncselekmény megvalósulásához tehát mindkét sajátos ismérv, a különös tettes (a katona) és a különös tárgy (a katona megállapított rendje, a katonai fegyelem) együttes megléte szükséges, amelyek egyúttal meg is különböztetik a közönséges bűncselekményektől. Szükséges természetesen még az is, hogy a katonai fegyelmet, a katonai szolgálat rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekményt a törvény bűncselekménnyé minősítse. Ennek hiányában ugyanezen cselekmények „csak” katonai fegyelmi vétséget képeznek.

Összegezve: a katonai bűncselekmény a katonai személynek, a katonai fegyelmet és a szolgálat teljesítésének megállapított rendjét sértő vagy veszélyeztető minden olyan bűnös cselekménye vagy mulasztása, amelyre a büntető törvénykönyv katonákra vonatkozó része büntetés kiszabását rendeli, amelyeket csak katonák követhetnek el. Mindez az egységes Büntető Törvénykönyv része, ugyanúgy mint a civil személy által megvalósítható bűncselekmények. Az általános részben határozzák meg, hogy mi vonatkozik a katonákra, ki tekinthető katonának és itt szerepelnek a katonai mellékbüntetések valamint intézkedések is.

109. Felhasznált irodalom:

- A Büntető Perrendtartás Kommentárja, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp.1957.
 Az 1945-1962. közötti, koncepció elemeket tartalmazó büntető ügyek felülvizsgálatára létrehozott Bizottság Jogász Albizottságának jelentése.
 Dr.Gál Attila: Kard és bilincs. Hadtörténelmi Levéltár 52/1999. növedéki naplószám; Tgy. II.C. 285. sz.
 Dr. Kahler Frigyes: A megtorlás történetéhez - a büntetőjog általános részének alkalmazása 1956 után. Magyar Jog, 1991. október, XXXVIII.évf. 10. szám.
 Kubinyi Ferenc: "... és nem vállaltam a statáriumot !" Kapu Könyvek 1990.
 Dr. Mezei László: A katonai normasérések büntetőjogi fenyegetése, Ügyészek Lapja 1994. II. évf. 3. szám.
 Dr. Pap János: Az egységes igazságszolgáltatási rendszer és a katonai igazságszolgáltatás viszonya, Kriminalexpo '93. Katonai Jogi Szekció ülésének jegyzőkönyve, és az Ügyészek Lapja 1994. II. évf. 1. szám.
 Dr. Zinner Tibor: A szociáldemokraták és a katonai vezetők ellen koholt perek közötti kapcsolatról. Ügyészszégi Értesítő, 1990. XXVI. évf. 1. szám.

A katonai igazságügyi szervek alakulása a II. világháború után – mint látni fogjuk – egyrészt követi a hadsereg fejlődésének egyes szakaszait, másrészt tükrözi az általános igazságszolgáltatás és a büntető jogalkalmazás meglehetősen gyakori változásait.

A katonai igazságügyi szervezet 1945 után átmenetileg a régi szervezeti formában, a megváltozott politikai viszonyoknak megfelelő tartalommal kezdte meg működését.

A demokratikus magyar hadsereg megszervezése mindenekelőtt a Honvédelmi Minisztérium újjászervezését tette szükségessé. Ehhez a munkához létrehozták a legszükségesebb csoportokat. Így megtaláljuk a „hadbírói csoportot is” az un. „elvi hadbírói ügyek vitelére”.

Ebben az időben, hasonlóan a m.kir. Honvédségéhez, a katonai igazságügyi szervezetnek egységes személyi állománya volt, az un. „hadbírói kar”. Ez külön állománycsoportot alkotott és a rendfokozat előtt erre a hb. (hadbíró) rövidítés utalt, függetlenül attól, hogy viselője ügyészi vagy bírói beosztásban teljesített szolgálatot.

Még be sem fejeződött a II. világháború, amikor a Debrecenben 1944. december 21–22-én tartott Ideiglenes Nemzetgyűlés határozata („felhatalmazása”) alapján, az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a katonai büntetőbíráskodást is érintő jelentős változtatásokat rendelt el.

Az első ilyen rendelkezés volt, az 1945.február 5. napján hatályba lépett, a népbíráskodásról szóló 81/1945.(II.5.) ME számú rendelet (Nbr), amely kivonta a katonai bíróságok hatásköréből azoknak a katonáknak az ügyét, akiket háborús vagy népellenes bűntett elkövetésével vádoltak és a rendelettel létrehozott politikai bíróságok, a népbíróságok hatáskörébe utalta.

A nemcsak a jogban, hanem a katonai ismeretekben is járattan, a politikai pártok által delegált népbírókból álló népbíróságok számos törvénysértő ítéletet hoztak. Ezek az ítéletek sok, a háborúban felelős beosztást betöltő parancsnokot és egyszerű katonát is, fosztottak meg életétől, vagy hosszú időre szabadságától. Elegendő ha csak utalok a m.kir. Honvédség tábornok karából Szombathelyi Ferenc, Jány Gusztáv, Béldy Alajos, Szügyi Zoltán és más tábornokok népbírósági ügyeire, akiket négy évtized múltán, az 1990-es években a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, felülvizsgálva elítélésüket, felmentett a háborús bűntett vádjá alól.

Érdemes az említettek közül Szügyi Zoltán vezérőrnagy ügyével közelebbről is megismerkedni.

Szügyi Zoltán vezérőrnagy (Huszt 1896. február 8. - 1967. november 23.) nem készült katonának. Az első világháborút mint hadapródörmmester harcolta végig. Arany vitézségi éremmel tüntették ki. 1923-ban századosként reaktiválják. A magyar ejtőernyős csapatokat megteremtő vitéz Bertalan Árpád őrnagy 1942. április 12-i tragikus halála után, az időközben vezérkari törzstiszti vizsgát tett és alezredessé előlépett Szügyi Zoltán lesz a pápai ejtőernyős zászlóalj parancsnoka. 1942 őszén a 43. gyalogezred parancsnokaként a Don menti harcokban vesz részt ezredével. Az 1943 januári szovjet áttörés lassítása és részbeni feltartóztatása miatt kitüntetik. A magyar hadvezetés 1944 augusztusában határozza el, hogy felállítja a Szent László hadosztályt, mint elit alakulatot. Parancsnokává Szügyit nevezik ki. 1944 őszén a Mizunka völgyében megsemmisít egy szovjet hadosztály parancsnokságot és nehézfegyvereiket. 1944. októberében a Kárpátok előtti harcokból hirtelen hadosztályával Budapestre rendelik. A Horthy proklamáció útközben éri a hadosztályt. Itthon tovább szervezi a hadosztályt. Ebben az időben veszi fel báró Atzél Ede útján a kapcsolatot a szovjetellenes nemzeti ellenállással. Céljuk, hogy a hadosztályt Nyugatra mentve az odaérkező brit alakulatok előtt kapituláljanak, megtartva ezzel a hadosztályt a háború utánra. 1945. május 10-én, már a háború európai befejezése után, sikerült alakulatai zömét a Kor-Alpok nehéz hegyi útjain az angol megszállási övezetbe átmenteni. Május 15.-én Twinbergben díszmenetben, fegyveresen és zenekarral vonul el a hadosztály Szügyi és az angol hadosztályparancsnok, valamint törzse előtt. Rendfenntartó alakulatként, fegyveresen, közösen az angol egységekkel látnak el szolgálatot. 1945. júniusában magyar kezdeményezésre a hadosztályt lefegyverzik, a legénységből munkasalakulatokat szerveznek. A magyar hatóságok Szügyit háborús bűnösneként kikérik. Nem él az angol parancsnok által felkínált menekülés lehetőségével. Budapesten a szovjet katonai bíróság büncselekmény hiánya miatt visszaadja az akkori magyar Államvédelmi Osztálynak és népbíróság elé állítják. A Budapesti Népbíróság 1948. február 23.-án háborús bűntett miatt 10 évi fegyházra, 10 évre politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére és teljes vagyonelkobzásra ítéli (Nbr.XII.835/1947.). Miért is volt a háborús bűnös? Mert a népbírósági rendelet szerint „aki az 1939. évi háborúnak fokozottabb mértékben való kiterjedését, vagy Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna.” Az ítélet indokolása tehát Szügyi harctéri tevékenységét és hadosztályát mentő fegyvertényét ennek tekintette. Az ítélet indokolása felér egy kiváló fokozatú minősítéssel.

Szügyi Zoltán említett ítéletét azonban, amelyet ő nem, csak az ügyész fellebbezhetett meg, a Népbíróságok Országos Tanácsa életfogytig tartó fegyházra változtatja és nyugdíjvesztéssel járó állásvesztést is kiszab mellékbüntetésként (NOT.II.1743/21/1948.).

Gosztonyi Péter hadtörténész „A magyar honvédség a második világháborúban” című 420 oldalas munkájában¹¹⁰ mindössze két oldalon foglalkozik az 1944. október 15-t követő időszak magyar ellenállási mozgalmával. Itt Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kiss János és mártírtársaik mozgalmának ismertetése után Szügyi

110. Gosztonyi Péter: i.m. Európa Kiadó, Bp. 1992. 224. old.

Zoltánról így ír: az „... említett ellenállókon kívül voltak mások is, akik egymásról mit sem tudva, megkísérelték a szembeszállást Szálasiék diktatúrájával ... Mi itt most csak három csoportról, illetve személyről emlékezünk meg egészen röviden, elsősorban azért, hogy általuk emléket állítsunk a többi elfeledett vagy szándékosan elfeledtetett ellenállóknak is.” – Majd így folytatja: „Harmadiknak Szügyi Zoltán vezérőrnagyot a Szent László hadosztály parancsnokát említjük, akivel Atzél Ede báró október 18. és 25. között a budapesti Károly lak-tanyában megegyezett, hogy hadosztályát lehetőleg épségben megőrzi a háború végére, amikor majd a remélhetőleg beérkező brit haderő előtt kapitulálhat.

Atzél báró és a mögötte álló nacionalista ellenálló csoport, a magyar Testvéri Közösség terve ugyanis az volt, hogy a háború befejezése után brit lobogó alatt létrehoznak egy ütőképes magyar haderőt, amely a nyugat-kelet összecsapás esetén magja lehet a Magyarországot angolszász segítséggel felszabadító hadseregeknek.

Szügyi Zoltán ennek a megállapodásnak eleget tett. Hadosztályát a reménytelen helyzetből is kimentette, s amint azt a népbíróság ítélete is megállapította éjszaka idején a völgykatlanból zergeutakon keresztül az egész hadosztályt kivezette az orosz gyűrűből és teljes egészével együtt az angoloknak megadta magát.”

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. március 31. napján a népbírósági ítéleteket hatályon kívül helyezte és Szügyi Zoltánt felmentette, mert a terhére rótt háborús büntetést nem követte el (Bfv.X.178/1994/3.). Sajnálatos, és nem tudni miért, Szügyi Zoltán katonai rehabilitációja mindezekig késik.

E helyütt kell hivatkoznom azokra a törvénysértő népbírósági ítéletekre is, amelyeket a katonai szolgálatra behívott, német anyanyelvű de magyar állampolgárokkal szemben hoztak.

Az említett népbírósági rendelet 13.§ 4. pontja szerint „*aki magyar állampolgár létére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS., Gestapo, stb.) kötelékébe lépett*”, az háborús büntetést követett el. És kiket vontak ezen az alapon a népbíróságok felelősségre, kik váltak e törvényi tényállás alapján háborús bűnösökké? Többségük azok a katonaköteles korban levő német ajkú magyar állampolgárok voltak, akiket egy magyar-német államközi szerződés alapján, német katonai alakulathoz hívtak be. A magyar kormány (Sztójay kormány) és a német kormány megbízottai 1944. április 14-én erről megállapodást írtak alá. E megállapodás alapján a magyar honvédelmi miniszter, az 1944. április 27. -én kelt 29.610/el.n.10/1944. számú, a belügyminiszter pedig az 1944. május 16-i 9.083/1944/VII. számú rendeletével elrendelte, hogy azokat az államközi megállapodás alapján behívott személyeket, akik vonakodnak megjelenni az SS sorozóbizottság előtt, a magyar hatóságok idézik be és meg nem jelenésük esetén a magyar csendőrség állítja elő. Ilyen előzmények után ítélték el a népbíróságok másfél - két évi börtönbüntetésre azokat akik, a behívó parancsoknak eleget tettek. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, ugyancsak az 1990-es években felülvizsgálva ezeket az ítéleteket, felmentette az elítélt személyeket. Határozataiban hangsúlyozta, hogy a katonai behívó parancsra történő bevonulás nem tekinthető önkéntes belépésnek a német katonai alakulatokba.

A népbíróságok működését, az 1949. évi XI. törvény felhatalmazása alapján, a 4.261/1949.(X.15.) MT számú, és a 4.312/1949. (XI.12.) MT számú rendeletek 1949. november 1-vel, illetve 1950. január 1-vel megszüntették és a működésük megszűnésekor folyamatban levő ügyeket elbírálásuk végett a Budapesti Büntetőtörvényszék, illetve a felsőbb bíróságok székhelyén működő megyei bíróságok hatáskörébe utalták. Így történhetett meg az, hogy a háborús és népellenes büntetést miatt vád alá helyezett katonák ügye még továbbra is a polgári büntetőbíróságok hatáskörében maradt. Pld. Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredest, távollétében, a Budapesti Büntetőtörvényszék, 1950. március 30-án életfogytig tartó fegyházra ítélte (B.XLV.18164/949/4.). A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága egyébként ezt az ítéletet is 1998. december 7-én súlyos eljárási törvénysértések miatt hatályon kívül helyezte (Bfv.III.2.331/1998/2.), és az ellene folyamatban volt eljárás megszüntetéssel végződött.

A II. világháború befejezése után először 1946-ban került sor a katonai igazságszolgáltatás, ezen belül is az eljárási jog, így az 1912. évi XXXIII. tc. (Kbp.) szabályainak gyökeres megreformálására. Az 1740/1946. számú M.E. rendelet a honvéd kerületi parancsnokságok állomáshelyén honvéd ügyészségek felállítását rendelte el, s megállapította, hogy ezeken a helyeken a honvéd törvényszékek működésüket újra megkezdik. E rendeletben foglaltak végrehajtására a honvédelmi miniszter 1946. június 19-én kiadta a 17.494/el.n.-ig/1946. számú körrendeletét. E rendelet megállapítja, hogy az 1740/1946.M.E. sz. r. rendelkezései 1946. július 15-én lépnek hatályba, tehát ezen a napon fel kell állítani a kerületparancsnokságok székhelyén a honvéd ügyészségeket. A körrendelet 6. §-a értelmében az 1., a 2., a 3. és a 4. Kerületparancsnokság székhelye ekkor Budapest, Székesfehérvár, Szeged és Debrecen volt. Időközben a 2. Honvéd Kerületparancsnokság Pécsre került, így a Székesfehérvárra tervezett honvéd ügyészség Pécsen került felállításra. Az említett időpontban, ugyanezek a helyeken, megkezdtek működésüket a honvéd törvényszékek is.

A rendelet az illetékes parancsnoknak a katonai büntetőeljárásban biztosított jogait megszüntette és azokat egy részében a honvéd ügyészségekre hárította, így:

- az előzetes megállapítást és a nyomozás elrendelését;
- az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság elrendelését valamint megszüntetését;
- a feljelentés félretételét; a bűnvádi eljárás megszüntetését;
- a bűnvádi ügyek áttételét illetékes helyre;
- az eljárások egyesítését;
- beszámítást kizáró elmezavara esetén az eljárás felfüggesztését;

- a vádemelést, a vádirat visszavonását, új vádirat benyújtását;
- a főtárgyalás megkezdése előtt a vádelejtést;
- a vádirat benyújtása előtt az eljárás felfüggesztését a távollevők és a megszököttek elleni eljárásban;
- nyomozó levél kibocsátását és visszavonását a vádirat benyújtása előtt;
- az egy évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtásának nyolc hetet meg nem haladó időtartamra való elhalasztását vagy félbeszakítását;
- pénzbüntetés befizetésére nyolc hétig terjedő halasztás megadását, vagy részletfizetés engedélyezését. Más részében a honvéd törvényszékek hatáskörébe utalta:
- és pedig vádemelés után az elmeállapot megvizsgáztatását katonai vagy más nyilvános egészségügyi intézetben;
- továbbá az eljárás felfüggesztését vádemelés után a beszámítást kizáró elmezavar esetén;
- a jogerős ítélet végrehajtó záradékkal való ellátását;
- távollevők és megszököttek elleni eljárásban a vádirat benyújtása után az eljárás felfüggesztését; a vádirat benyújtása után a nyomozó levél kibocsátását és visszavonását;
- a főtárgyaláson a perorvoslatok előterjesztésekor a vádlott további fogvatartásáról való döntést;
- újrafelvétel során felfüggeszthette a jogerős büntető ítélet végrehajtását;
- határozhatott a büntetés félbeszakításáról vagy halasztásáról.

A honvéd ügyészségek felügyelete alá kerültek a honvéd büntetőintézetek.

Ez a rendelet szabályozta a magasabb parancsnokok (honvéd kerületi- és hadosztályparancsnokok, honvédség főfelügyelője, honvéd határőrség parancsnoka) jogait is.

E rendelet kapcsán említem meg azt a jogi helyzetet, amely ma már jogállamban lehetetlen. Elképzelhetetlen, hogy akkor amikor egy országnak van felelős törvényhozó testülete, parlamentje, egy érvényben levő törvényt, mint az 1912. évi XXXIII. tc. (Kbp) is volt, egy alacsonyabb rendű jogszabállyal, egy M.E. rendelettel megváltoztassanak, módosítsanak.

De nem ez volt az egyetlen ilyen eset. Már az 1945. október 18-án kihirdetett, a katonai büntetőbíráskodásban alkalmazható egyes büntetések végrehajtásának módosításáról szóló 8.820/1945. M.E. számú rendelet is módosította az 1930. évi II. tc.-nek (Kbtbk) a III. fejezetét; az 1946. január 15-én kihirdetett, a büntető igazságszolgáltatás körében szükségessé vált egyes rendelkezések tárgyában kiadott 320/1946. M.E. számú rendelet pedig módosította a Kbp-t, stb.

Az 1946. július 15-én létrehozott honvéd törvényszékek és honvéd ügyészségek önálló szervezetekké váltak, a kerületparancsnokoknak nem voltak alárendelve, azokkal mellérendeltségi viszonyban működtek. A kerületparancsnokságoknak kellett azonban biztosítani – mint utalt alakulatoknak – a honvéd törvényszékek és honvéd ügyészségek működéséhez szükséges anyagi feltételeket. Minden egyéb vonatkozásban – kinevezés, személyügyi kérdések, szervezeti kérdések, szabadságolás, illetékességi összeköttetések, honvéd büntetőintézetekkel kapcsolatos ügyek, hadbírói vizsga, stb. – a honvédelmi miniszternek voltak alárendelve. A honvédelmi miniszter e jogkörét a minisztérium Igazságügyi Osztálya gyakorolta. Az említett osztályon 13 hadbíró tevékenykedett, ők hangolták össze az 5 honvéd törvényszék 4 honvéd ügyészség és a további 5 honvéd ügyészségi kirendeltség munkáját, de a nyomozások menetébe és a vádképviselésbe nem avatkoztak be.

Ebben az időszakban a hadbírákat és a hadbírói karból a honvéd ügyészeket is, a honvédelmi miniszter nevezte ki. A hatályban levő rendelkezések szerint hadbíróvá, így honvéd ügyésszé is, csak olyan hivatásos tisztet vagy tiszthelyettest lehetett kinevezni, aki egységes bírói és ügyvédi vizsgával rendelkezett és letette a katonai jogi szakvizsgát.

Változást hozott a Kúrián is a honvédbírói fellebbviteli tanács szervezéséről szóló 1946. évi III. tc., amely a Legfelsőbb Katonai Törvényszék működését megszüntette és helyette a Kúrián, annak elnöke vezetésével, honvédbírói fellebbviteli tanácsot állított fel. Ennek megfelelően, mivel a katonai igazságszolgáltatásban is a legmagasabb bírói fórum a Kúria lett, a törvény (5. §) a honvéd koronaügyészt megillető jogokat és annak hatáskörét a legfőbb államügyészre ruházta, aki az ezzel kapcsolatos feladatainak ellátásával, a honvédelmi miniszter által kijelölt, de nem kinevezett, hadbíró megbízhatott. A törvény rendelkezéseiből és indokolásából kitűnt, hogy a katonai bírósági fellebbezési eljárás felügyelete a honvédelmi miniszter hatásköréből kikerült.

1946 végén, 1947 elején a hadsereg létszáma a minimumra csökkent. A hadosztályok csak kiképző alakulatként működtek, a tisztek és tiszthelyettesek számára csak átképzés folyt. A csökkenő létszám ellenére a bűncselekmények száma nem változott, ennek oka, hogy a hadseregben morális problémák jelentkeztek, s elsősorban a sorállomány körében nehéz volt tartani a fegyelmet. 1947 végén, politikai döntés alapján olyan határozat született, hogy a hadsereg létszámát emelni kell, azt ütőképessé kell tenni. Ennek következményeként a hadseregben újabb átszervezések történtek. Ezek az átszervezések átmenetileg sem a honvéd törvényszékeket, sem a honvéd ügyészségeket, sem pedig a Honvédelmi Minisztérium Igazságügyi Osztályát nem érintették.

Az 1948 elején-közepén lázas szervező munka indult a hadsereg fejlesztése érdekében, amely elsősorban létszámnövekedésben, másrészt a régi tisztek leváltásában nyilvánult meg. A hadsereg fejlesztése további elengedhetetlen átszervezéseket vont maga után, amelyből most már a katonai igazságszolgáltatás sem maradhatott ki.

Ekkor tűzte napirendre a törvényhozás a katonai büntető eljárás és a katonai anyagi büntetőjogi szabályok újjáalkotását is. Az első lépést e téren az 1948. évi LXII. törvénycikk, az új Kbtbk jelentette.

Az Országgyűlés 1948. december 28-án, illetve december 30-án elfogadta a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. (új Kbtbk) és a katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról szóló 1948. évi LXIII. törvénycikkeket. Az új katonai büntető törvénykönyv 1949. február 15-én, a katonai igazságügyi szervezet módosításáról szóló törvény pedig 1949. január 10-én lépett hatályba. Ez utóbbi törvény alapján végrehajtott módosítások alapjaiban változtatták meg a katonai igazságügyi szervezetet, s az egész katonai igazságügyi apparátus a honvédelmi miniszter alárendeltségébe került.

A törvény a katonai bíráskodás hatálya alá vonta a rendőrség tagjait is, azzal az eltéréssel, hogy velük szemben a lefokozás mellékbüntetés nem volt alkalmazható, helyette az állásvesztést, mint a rendőrség tagjaival szemben alkalmazható különleges mellékbüntetést kellett kimondani.

A törvénymódosítás megszüntette a Kúria Honvédbírószági Fellebbviteli tanácsát és helyette fellebbviteli bírósággént felállította a Katonai Főtörvényszéket, amelynek elnökét és másodelnökét (elnökhelyettesét), tanácselnökeit és ítélőbírjait a honvédelmi miniszter nevezte ki a hadbírák állományából.

A Katonai Főtörvényszék tanácsokban ítélezett. Az öt tagú tanács általában a főtörvényszék elnöke vagy másodelnöke, esetleg az egyik tanácselnök elnöklete alatt, két ítélőbíróból és két ülnökből alakult.

A tanács ülnökeit a katonai állománybeli tábornokok vagy törzstisztek (ma főtisztnak felel meg) közül kellett kirendelni. Az ülnököknek a vádlottnál magasabb rendfokozatúaknak kellett lenniük. Ha ilyen rendfokozatú személy nem állott rendelkezésre, a honvédelmi miniszter határozta meg, hogy ki lépjen helyébe. A rendőrség tagja ellen indított bűnvádi ügyben a katonai állományú ülnökök helyett a rendőrség tagjait kellett kirendelni. Ha katonai és rendőr ellen együttesen folyt az eljárás akkor az egyik ülnököt a honvédség, a másik ülnököt a rendőrség tagjai közül kellett kirendelni.

Az ülnökök e minőségükben fegyelmi felelősségük tekintetében és a büntetőtörvények alkalmazása szempontjából az ítélőbírákra meghatározott jogszabályok hatálya alatt állottak.

A honvéd törvényszékek neve katonai törvényszékekre változott.

A törvény 15. §-a értelmében a Katonai Főtörvényszék mellett a vádlói feladatokat a katonai főügyész látta el, akit a hadbírák állományából szintén a honvédelmi miniszter nevezett ki. A katonai főügyész a volt koronaügyész jogkörében járt el. A honvéd ügyészségek neve katonai ügyészségre változott. A katonai ügyészségek a katonai főügyésznek voltak alárendelve, aki ezen túl még felügyeletet gyakorolt a katonai büntetőintézetek felett is. A katonai főügyésznek az utasítási joga csak szakmai területre terjedt ki.

A katonai igazságügyi apparátus tehát továbbra is a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartozott. A HM 4600/Eln.Hvk.V.1949 sz. intézkedés, a „szervi határozványok” ezt a kérdést a HM Igazságügyi Osztály, majd később a Jogi Csoportfőnökség alárendeltségét és hatáskörét szabályozva rendezte. Az Igazságügyi Osztály közvetlenül a honvédelmi miniszternek volt alárendelve, megállapítva, hogy a kötelek és a hatáskörök tekintetében az osztály gyakorolja a felügyeletet valamennyi katonai igazságszolgáltatási szerv felett. Ezen kívül az osztálynak kellett elkészítenie a katonai büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos törvényjavaslatokat, rendeleteket és szabályzatokat. Büntetőjogi vonatkozású törvényjavaslatok esetén más minisztériumokkal egyeztetett, felmentést adott a szolgálati, illetve hivatali titoktartás alól, nyilvántartotta a tisztek, illetve tiszthelyettesek bűnügyeit. Kiadatási és nemzetközi jogi vonatkozású jogsegély ügyekben intézkedett és véleményt nyilvánított, felügyeletet gyakorolt a katonai büntető intézetek felett, büntetés-végrehajtási, – halasztás, félbeszakítás, stb. – és kegyelmi ügyekben eljár, megszervezte a hadbírák és igazságügyi tisztek képzését, továbbképzését, a hadbírók – így a katonai ügyészek – az igazságügyi tisztek személyi ügyeiben előterjesztéseket, javaslatokat tett.

Ez időben a katonai bíráskodás hatálya alá tartoztak valamennyi bűncselekmény elkövetése esetén:

- a honvédség tényleges szolgálatot teljesítő egyénei;
- a honvédség rokkantjai, akik katonai rokkant házában voltak elhelyezve;
- mindazok, akik a honvédségnél ellenük indított bűnvádi eljárás folytán előzetes letartóztatásban, vagy vizsgálati fogságban voltak, vagy valamely szabadságvesztés büntetést katonai büntetőintézetben töltöttek;
- a honvédség állományában megmaradó mindazok, akik valamely katonai bíróság által rájuk szabott szabadságvesztés büntetést polgári letartóztató intézetben hajtották végre;
- a tényleges szolgálatból eltávozott mindazok a szökevények, akik eltávozásuk idejében katonai büntetőbíráskodás hatálya alatt álltak;
- mindazok, akik mozgósított, vagy olyan honvéd csapatok kíséretéhez tartoztak, amelyek az országon kívül voltak;
- a honvéd csapatok vagy parancsnokságok őrizete alá helyezett hadifoglyok és tűzok.

A katonai büntetőeljárás hatálya alatt álltak továbbá:

- a honvédség nem tényleges egyénei a katonai behívóparancs iránt tanúsított engedetlenség miatt;
- a honvédség nem tényleges egyénei az ellenőrzési szemle alatt elkövetett minden katonai bűncselekmény miatt;
- a honvédség nem tényleges tisztjei azok miatt a katonai bűncselekmények miatt, amelyeket katonai egyenruhában követnek el; végül
- azok a polgári személyek, akik hűtlenség büntetettét követték el.

Az új Katonai Büntető Törvénykönyv 121. §-a értelmében 1949. február 15-től a rendőrség, köztük az Államvédelmi Hatóság tagjai is a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoztak. Hasonló módon rendelkezett az 1950. évi 5. sz. törvényerejű rendelet az akkor már önálló Államvédelmi Hatóság tagjai, az 1950. évi 6. sz. tvr. pedig a letartóztató intézeti alkalmazottak vonatkozásában.

Ha a részesi (felbújtó, bűnsegéd) cselekményt polgári személy követte el, a polgári bíróság előtt tartozott felelősséggel még akkor is, ha katonai bűncselekménynek volt a részese. Ha valaki több bűncselekményt követett el, melyek részint a katonai büntetőbíráskodás, részint a polgári büntetőbíráskodás alá tartoztak, mindegyik illetékes bíróság külön járt el.

1949. nyarán ismét átszervezésre került sor mind a honvédségnél, mind pedig a katonai igazságszolgáltatás szervezetében, így 1949 végére minden ügyészi kirendeltség megszűnt.

Még ez év őszén az Igazságügyi Minisztérium szervezésében létrehoztak egy Büntetőbírói és Államügyészi Akadémiát. Az ide beiskolázottak egy évi képzés után az igazságszolgáltatás, így a katonai igazságszolgáltatás különböző szerveinél is, kaptak bírói, ügyészi beosztást.

Akik a katonai igazságszolgáltatás területén akartak tevékenykedni, azoknak az egy évi képzés után még további hat hetes tartalékos hadbírói tanfolyamot kellett végezni, mielőtt a hadbírói vagy a katonai ügyészi kinevezést megkapták. Később, ezeknek az úgynevezett akadémista bírának, ügyészeknek el kellett végezniük a jogi egyetemet.

Az 1950. évi 38. sz. tvr. tovább bővítette azoknak a körét, akik a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoztak. E törvényerejű rendelet értelmében 1950. október 29-től minden

olyan polgári személy, aki a honvédelmi igazgatás körében, vagy katonai parancsnokságnál, katonai hatóságnál, illetőleg katonai intézetnél, szervnél teljesített szolgálatot;

olyan bűncselekmények felbújtója, bűnsegéde, bűnpártolója, vagy orgazdája volt, amelynek tettese a katonai büntetőbíráskodás alá tartozott; vagy

olyan bűncselekmény tekintetében szegte meg a feljelentési kötelezettségét, amelynek elkövetője a katonai büntetőbíráskodás alá tartozott a katonai büntetőeljárás hatálya alá került.

Ebben az időben látott napvilágot a népi demokratikus jogalkotás legkirívóbb és a legsúlygyenteljesebb jogszabálya, amelynek alapján az emberek százait igen súlyos börtönbüntetésre, nem ritkán halálra ítélték. Ez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának, az ország területének elhagyására vonatkozó büntető rendelkezések kiegészítéséről szóló 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelete volt, amely törvényerejű rendeletet soha nem hirdették ki a Magyar Közlönyben, helyette ott, ezen a számon a Magyar Nemzeti Bankról szóló jogszabály volt található.

Már a legegyszerűbb eset – a katona külföldre szökése, vagy a szökés megkísérlése – is életfogytig tartó börtönnel volt büntetendő. A csoportos vagy a felfegyverkezve történő elkövetés vagy annak kísérlete halálbüntetést vont maga után.

Aki pedig a külföldre szökés elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő előfeltételeket biztosította, az ahhoz szükséges eszközöket vagy kellékeket megszerezte, vagy a büntett véghezvitelét előkészítő bármilyen más cselekményt hajtott végre azt a tvr. tíz évig terjedő börtönnel fenyegette.

Példa nélkül álló volt a tvr. 3. §-ának az a rendelkezése, amely pusztán a hozzátartozói viszony alapján öt évig terjedő börtönnel és teljes vagy részleges vagyonelkobzással rendelte büntetni az elkövető azon hozzátartozóját, aki nem tudott a hozzátartozói viszony alapján. Így részesültek büntetésben – súlyos börtönbüntetésben és teljes vagyonelkobzásban – minden nemű bűnösség nélkül a megszökött vagy a szökni akaró katona szülei, felesége, testvére, stb., tehát kollektíven az egész család! De ítélték halálra magát azt a katonát vagy rendőrt is, aki tiltott határátlépés szándékával a határt megközelítette, ott igazoltatták és őrizetbe vették (pld. Bp. Katonai Törvényszék Kb.I.080/1951. sz. ítélete).

Vonatkozott ez a tvr. azokra a polgári személyekre is, akik repülőgépet vagy bármilyen más légi járművet engedély nélkül szándékosan külföldre vezettek, vagy azon a jármű személyzetének tagjaként engedély nélkül szándékosan külföldre távoztak, vagy e cselekmények bármelyikét megkísérelték. Büntetésük azonos volt a külföldre szökött vagy azt megkísérlő katonáéval, vagyis életfogytig tartó börtön vagy halál.

Valamennyi a tvr.-ben írt cselekmény elbírálása a Budapesti Katonai Törvényszék kizárólagos hatáskörébe és illetékessége alá tartozott.

Ezt a Magyar Közlönyben meg nem jelentetett, tehát ki nem hirdetett tvr.-t a honvédelmi miniszter 02387/Min.Ir.-1950. számú parancsa szerint a rendelettel ellátott parancsnok alakulatánál (parancsnokságánál) három havonta és a nagyobb létszámváltozás alkalmával magának a parancsnoknak vagy helyettesének ki kellett hirdetni, oktatás tárgyává kellett tenni, felhíva a figyelmet a katonai titoktartásra.

E titkos tvr. alapján ítélték halálra és végezték ki, az akkori idők egyik neves labdarúgóját, Szücs Sándort, aki az UTE labdarúgó csapat középhátvédje volt, s minthogy az Újpestben játszott a kor szokásának megfelelően rendőr volt, századosi rangban és ezért a katonai bíráskodás hatálya alá tartozott. Hozzáátartozóját, a neves táncdalénekesnőt, Kovács Erzsébetet pedig börtönbüntetésre ítélte a katonai bíróság.

1950-1951. évekre esett mind a polgári mind a katonai bíróságoknál az úgynevezett koncepciós perek egy jelentős része. A legtöbb koncepciós elem az un. népköztársaság elleni bűncselekmények miatt elítéltek körében volt található. E bűncselekmények törvényi tényállásait eredetileg az 1946. évi VII. tc. szabályozta.

Ezt a törvényt „az 1946. évi I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság” védelmére hozták. Később azonban minden törvényi módosítás nélkül, az Országgyűlés politikai, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottságának 1949. évi augusztus 12-én tartott együttes ülésben tett jelentése azt állapította meg, hogy „az 1946:VII. törvénycikkben a magyar köztársaság védelmére törvénybe iktatott büntető rendelkezések ezután értelemszerűen a Magyar Népköztársaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezésekként alkalmazandók.”

E bizottsági jelentés természetesen nem volt törvény, de mégis ez a jelentés volt az alapja annak, hogy az Igazságügyi Minisztérium által kiadott „A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása” (BHÖ) című kiadvány már a minisztérium által végrehajtott „kiigazításokkal” jelent meg. Ennek a minisztériumi kiadványnak alapján folyt a büntető ítélezés, jártak el az igazságszolgáltatás szervei egészen az 1961. évi V. törvény (Btk) 1962-ben történt hatályba léptetéséig.

A lényeges különbség jól érzékelhető, ha figyelmesen elolvassuk az eredeti törvény szövegét és a BHÖ-ben közzétett megváltoztatott szöveget.

Az eredeti törvény, az 1946. évi VII. törvény 1. § (1) bekezdése így hangzott: „Büntett miatt büntetendő, aki az 1946:I. tc.-ben megalkotott demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesít.”

És így szólt az említett átalakítás után a BHÖ. 1. pont (1) bekezdése: „Büntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott, népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesít.”

Már ezek után sem merülhet fel sok kétség, az említett ügyek során alkalmazott jogszabályok érvényességét illetően. Hiszen az alapul szolgáló szöveget és ezzel a törvény tartalmát is, nem törvénnyel, hanem jogszabálynak sem minősülő állásfoglalással módosították. Az idézett együttes bizottsági ülés nem jogalkotó fórum; együttes ülésben tett jelentése nem módosíthatja az érvényesen megalkotott és hatályba léptetett jogszabályt. Ennek alapján az Igazságügyi Minisztérium sem nevezhette volna „hivatalosnak” az általa kiadott összeállítást.

Sajnálatos, hogy törvénytől módon a polgári és katonai bíróságok nem ritkán hoztak ítéletet az így átirított jogszabályra hivatkozással olyan személyekkel szemben, akiknek tevékenysége éppen az eredeti jogszabályban védelemre méltónak tartott „demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság” visszaállítására irányult. Ezek a cselekmények tehát nem a jogszerűen megalkotott törvény, hanem csak az Igazságügyi Minisztérium által kiadott, de jogszabálynak nem minősülő „hivatalos összeállítás” szerint minősültek bűncselekménynek.

Az átirított 1946. évi VII. tc.-t alkalmazták azokban a katonai bíróságok előtt indított koncepciós perekben is, amelyeket – felhasználva a katonai bíráskodás honvédelmi miniszternek való alárendeltségét – a fiatal demokratikus honvédség régi, a háború előtti tisztekből álló vezetőinek fizikai megsemmisítése vagy a Honvédségből való végleges eltávolítása végett indítottak.

Az ismertebbek: A Rajk László ellen indított népbírósi perben már eleve törvénytől szerepeltettek két olyan személyt, akik ügyének elbírálása az akkori jogszabályok szerint is a katonai bíróság hatáskörébe tartozott; Pálffy György altábornagyot és Korondi Béla rendőr ezredest. Mindkettőt az 1946. évi VII. tc. 1. § (1) bekezdésébe ütköző, folytatólagosan elkövetett, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetével vádolták. Pálffy ellen ezen kívül vádat emeltek az 1930. évi III. tc. 60. § (2) bekezdésébe ütköző és a 61. § (3) bekezdése szerint minősülő hűtlenség büntetékének elkövetése miatt is.

A Budapesti Népbírósi bíróság egészen a Rajk ügyben hozott ítélet meghozataláig, 1949. szeptember 24-ig eljár velük szemben, vádlotként kihallgatta és még az utolsó szó jogán is megnyilatkoztatta őket, jöllehet végig nyilvánvaló volt hatáskörének hiánya. A népbírósi bíróság csak a Rajkékkal szemben hozott ítéletében állapította meg hatáskörének hiányát, ekkor rendelte el ügyük elkülönítését azzal, hogy ügyüket az illetékes katonai bíróság elé utalja.

A katonai bíróság mint ismeretes, mindkettőjükkel szemben, az egész eljárási procedúrát megismételve, hozta meg a halálbüntetést kiszabó ítéletét. Jellemző e korra és a koncepciós ügyekben a felülmúlhatatlan lelki és fizikai kegyetlenkedésekre, hogy az akkor még katonai parádéval végrehajtott kivégzésük levezénylésére, a nem sokkal később ugyancsak koncepciós per áldozatát, Pálffy legjobb barátját, Révay Kálmán vezérőrnagyot vezényelték ki.

Ugyancsak a katonai igazságszolgáltatást használták fel, a demokratikus honvédség régi tisztekből álló vezetőinek likvidálására, a nem sokkal ezután következő perekben, amelyeket Sólyom László altábornaggal és tábornok társaival, továbbá más katonatisztekkel szemben folytattak le.

A hadsereg rohamszerű gyors feltöltése nem tette lehetővé, hogy ezekkel a régi tisztekkel szemben is, a más téren jól bevált „szalámi taktikát” alkalmazva szabaduljanak meg tőlük, mert a honvédelmi miniszter és rajta keresztül a politika attól tartott, hogy bajt okozhatnak a népi demokráciának, ezért gyors cselekvésre van szükség. Be kell bizonyítani, hogy ezek a régi tisztek árulók, meg akarják dönteni a népi demokratikus államrendet, összeesküvők. Ezt a gondolatot építették bele ezeknek a pereknek a koncepciójába, amelyeknek két

fő szála volt, az összeesküvés (szervezkedés) és a kémkedés. E perekben azt rögzítették, hogy ezek a régi tisztek baráti közösséget alkotva, egymást segítették egyre magasabb pozíciókba. Szovjet és pártellenes összeesküvést szőttek annak érdekében, hogy erre alkalmas pillanatban a hadsereget úgy vezethessék, hogy, amint erre a nemzetközi helyzet megfelel, Magyarország a nyugathoz kapcsolódhasson. Azt állították, hogy eltervezték a hadsereg lezüllesztését, így akarták alkalmatlanná tenni a hadsereg hadrafoghatóságát.

Sólyom Lászlókat is a demokratikus államrend elleni összeesküvéssel, hazaárulással és kémkedéssel állították a katonai bíróság elé. A per koncepciójának kulcseleme az volt, hogy Sólyom László a Pálffy-féle vonalat vitte tovább. Mivel sokan tudtak arról, hogy Sólyom a Pálffyék lefogását követő aktív értekezleten élesen bírálta Pálffy, ezért a koncepció egyik elemét képezte az is, ezt azért tette csak, hogy elterelje magáról a figyelmet. Sólyomék célja az volt, hogy a hadsereg felett a hatalmat megszerezve, azt kivonják a pártirányítás alól. Pálffyék kivégzése után maga Rákosi Mátyás is egyre gyakrabban vetette fel azt, hogy Sólyom László vezérkari főnök az angolok beszervezett ügynöke. Ezt azzal támasztotta alá, hogy Sólyom László és társai, akik részben még 1945 előtt kiléptek a m. kir. Honvédség kötelékéből, többnyire az angol érdekeltségű Egyesült Izzóban helyezkedtek el és az Intelligence Service embereivé váltak. A Sólyom László és társai ellen induló eljárás kapcsán Szűcs Ernő ÁVH ezredes, 1950 májusában, a várható vizsgálat kijelölt nyomozói előtt, eligazítást tartva kijelentette, hogy egy Sólyom vezette összeesküvés nyomaira bukkantak és megjelölte azokat a katonai személyeket, akiket őrizetbe fognak venni. El kell velük ismertetni, hogy a népi demokrácia ellenségei és a szervezkedés résztvevői - mondotta az eligazításon.

Ám az összeesküvésre nem állott más „bizonyíték” rendelkezésre, mint a Pálffytól korábban kikényszerített vallomás. A nem sokkal ezt követően lefogott kb. ötven katonát a hadrendek elszabotálásával, a munkáskáderek kiképzésének elhanyagolásával, fasiszta tisztek visszavételével, háborús és népellenes bűncselekmények elkövetésével, bomlasztó magatartással, kémkedéssel és más hasonló bűncselekmények elkövetésével vádolták.

Az 1950. május 23-án a HM-ben megtartott aktív értekezleten Farkas Mihály honvédelmi miniszter már fel is olvashatta a 48 óra leforgása alatt kikényszerített „beismeréseket”, hogy a lefogott tisztek a Pálffy-féle összeesküvés folytatói és kémkedést elkövetők. Farkas Mihály az ott jelenlevő Rákosi szavait is felidézte, aki Rajkék „leleplezésekor” mondotta Nógrádi Sándornak¹¹¹ és társainak: „Pálffy és társai leleplezésével a néphadseregben garázdálkodó ellenség még távolról sincs teljesen felszámolva. A ti kötelességetek ezt elvégezni. Nézzetek körül Sólyom, Belezna, Révay, Pórfy közelében és nem lepődnék meg azon, ha kiderül, hogy mindezek Pálffyval egyhúron pendülnek.” A Farkas által felolvasott beismerések azonosak voltak Rákosi „láttnoki” szavaival.

Erről Szűcs Ernő, saját bűnügyében, 1950. november 7-i kihallgatásakor így nyilatkozott: „... egyes nyílt nyomozási ügyekben, amelyek között a legújabb az 1950 nyarán lefolytatott katonai ügy volt, egy helytelen elgondolást érvényesítettem. Úgy éreztem, hogyha felülről valami véleményt mondanak, akkor arra politikailag szükség van. Ezért, ha voltak arra adataink és a feltevés valószínű volt, egyes esetekben olyan utasítást adtam a kihallgatóknak, hogy a feltevésnek megfelelően vegyék fel a jegyzőkönyvet ... Egyes kisebb esetektől eltekintve ilyen volt az 1950 nyarán lefolytatott Sólyom-féle katonai ügy ... arra vettem irányt, hogy Sólyom és vezetőtársai a Pálffy-féle összeesküvés továbbvivői. Ennek megfelelően adtam ki utasítást és jöttek létre erőszakolt jegyzőkönyvek az összeesküvést illetően, bár ennek is volt némi alapja ...”¹¹²

Az ÁVH vizsgálatát követően két ügyben a katonai bíróság 19, illetve 22 személyt vont felelősségre. Az első koncepció per eredményeként a katonai bíróság 1950. augusztus 10-én halálra ítélte, és végezték ki 1950. augusztus 19-én Sólyom László altábornagyot, vezérkari főnököt, Illy Gusztáv altábornagyot, személyügyi főcsoportfőnököt, Belezna István anyagi főcsoportfőnököt, Pórfy Györgyöt a tüzérség parancsnokát, Révay Kálmánt a páncélos egységek főparancsnokát, vezérőrnagyokat, Dr. Merényi-Scholz Gusztáv orvos vezérőrnagyot, egészségügyi csoportfőnököt és Lőrincz Sándor vezérkari ezredest. A másodfokú bíróság további öt vádlott, Somogyi Imre, Kuthy László, Bodrossy Erik, Dumbovich Emil és Gömör Viktor halálos ítéletét is helyben hagyta, de nekik végül is az Elnöki Tanács megkegyelmezett.

A másik katonai ügy 22 vádlottja közül Vaikó Györgyöt és Dr. Dietrich Lajost, a katonai bíróság ítélete alapján 1950. augusztus 26-án kivégezték, míg a 75 %-os hadirokkant Kászonyi Andrásnak halálos ítéletét az Elnöki Tanács kegyelemből életfogytiglanig tartó börtönre változtatta meg.

A sors fintora, hogy a Sólyom per ítéletét kihirdető, és a kész ítéletet írásban Farkas Mihály honvédelmi minisztertől megkapó, tárgyalást vezető elnök, Dr. Jávor Iván hadbíró ezredes sem kerülhette el a koncepció per szenvedéseit, mert még ebben az évben hosszú börtönbüntetésre ítélte a katonai bíróság vagyron elleni bűncselekmény elkövetésének címén, de valójában azért, mert szóvá tette az általa is felettébb gyanús-nak talált ügyeket.

A Pálffy és a Sólyom per elíteltjeit évek múltán, ügyeikben perújítási eljárást lefolytatva a Legfelsőbb Bíróság felmentette.

111. Nógrádi (Kellerman) Sándor 1944 októberében érkezett Magyarországra a Szovjetunióból partizán-csoportjával. 1949-1956 között a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnökségének főnöke, altábornagyi majd vezérezredesi rendfokozatban. Egy ideig a H.M. Igazságügyi Csoportfőnökségének felügyeletét is ellátta. A kommunista párt Központi Vezetőségének illetve Központi Bizottságának tagja, 1960-1966 között az MSZMP Központi Ellenőrzési Bizottságának elnöke.

112. átvéve: Dr. Zinner Tibor: A szociáldemokraták és a katonai vezetők ellen kololt perek közötti kapcsolatokról című tanulmányából.

A demokratikus államrend megdöntésére irányuló „tevékenységük” miatt kellett felelniük a katonai bíróság előtt, felhasználva az 1946. évi VII. tc. 1 § megváltoztatott szövegét, Mészáros Jenő őrnagynak és Dr. Szántó Elemér orvos őrnagynak a Tatai Páncélos Tiszti Iskola hadtápparancsnokának illetve egészségügyi szolgálata vezetőjének, „A lekváros tészta mint a népi demokrácia megdöntésének eszköze” néven elhíresült és Ehrenberger Róbert által ismertetett perben¹¹³. Mindkettőjüket a Budapesti Katonai Törvényszék, illetve a Katonai Főtörvényszék ítélete (Kb.IX.0151/1950; Katf. 0195/1950.) alapján kivégezték.

A tartalmában önkényesen megváltoztatott 1946. évi VII. törvényt azonban nemcsak az új hadseregben szolgálatot teljesítő régi tisztek eltávolítására használták fel. Eljárás indult más volt régi tisztek ellen is.

Ezt jól szemlélteti a Vattay Antal¹¹⁴ volt altábornagy ellen lefolytatott eljárás és az őt elmarasztaló katonai bírósági ítélet. Vattay Antalt a Budapesti Katonai Törvényszék, 1951. május 2-án, a zárt tárgyalás lefolytatása után hozott Kb.XII.081/1951. számú, szigorúan titkos ítéletében bűnösnek mondta ki egyrészt háborús bűntettben, másrészt az 1946. évi VII. tc. 1. § (2) bekezdésébe ütköző, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben tevékeny tagként való részvételének büntetésében és ezért tíz évi börtönre mint főbüntetésre és tíz évre a közügyektől való eltiltásra, lefokozásra és vagyona teljes egészében való elkobzására, mint mellékbüntetésekre ítélte. Ezt az ítéletet a Katonai Főtörvényszék II. 0218/kat.ftszték.-1951/6. számú, 1951. október 18-án hozott ugyancsak szigorúan titkos határozatával, a fellebbezéseket elutasítva, helybenhagyta. Idézek a marasztaló katonai bírósági ítélet indoklásának a demokratikus államrend megdöntésére irányuló büntettet megállapító részéből: „Vádolt 1945 év folyamán amerikai fogságba esett és a Foucorville-i táborban nyert elhelyezést, kb. 30 magyar, s mintegy 400 német táborkokkal egyetemben. 1945 év júliusában a táborba jött Kisbarnaki Farkas Ferenc v. vezérezredes és Lengyel Béla v. altábornagy, akik a táborban vádlottal egy sátorban laktak. Kisbarnaki Farkas megérkezte után közölte vádlottal, hogy Lengyellel együtt tárgyalásokat folytattak az amerikai katonai hatóságokkal arra vonatkozóan, hogy a nyugaton lévő magyar hadierőket mily módon lehetne felhasználni. Ezt követően vádlott tudomást szerzett arról is, hogy Kisbarnaki Farkas és Lengyel a táborban lévő magyar táborkok között szervezkedést hajtott végre, valamint arról is, hogy amerikai tisztek, s vele bizalmasan tárgyaltak. 1946. januárjában Kisbarnaki Farkas eltávozott a táborból, azonban a táborban maradt tisztekkel, úgyszintén vádlottal levél útján fenntartotta a kapcsolatot. Ezen levelekből megállapítható volt, s vádlott is tudomást szerzett arról, hogy Kisbarnaki Farkas egyre erőteljesebben irányítja, illetve kiszélesíti mozgalmát, népi demokráciánk ellenes célzattal. Kisbarnaki Farkas egyik levelében arra kérte vádlottat, hogy járjon közbe Horthyval az ő fogadása tárgyában. Kisbarnaki Farkasnak az volt a célja Horthyval, s azért kívánt Horthyval beszélni, mert annak személyével még jobban alá akarta támasztani az általa vezetett szervezkedést. Vádolt teljesítette Kisbarnaki kérését, s 1946. májusában felkereste Horthyt, s igyekezett közbenjárni érdekében, illetve kérésének teljesítésében. Vádolt 1946 június havában visszatért Magyarországra, s itt Lengyel Bélával – aki időközben ugyancsak visszatért Magyarországra, – 1947 évben is tartotta még a kapcsolatot. 1946. június havában Dálnoki Veress Lajossal folytatott vádlott megbeszélést, akivel közölte, hogy Kisbarnaki Farkas Ferenc nyugaton Magyarország ellen szervezkedést hajtott végre, beszámolt neki a Horthyval tett látogatásáról, majd a későbbiek folyamán Dálnoki Veress Lajos felszólította a vádlottat, hogy miniszterséget, vagy vezérkari főnökséget vállaljon, az esetlegesen bekövetkező rendszerváltozás esetében. Vádolt ezt a beszélgetés alkalmával – betegségére hivatkozva visszautasította azzal, hogy amennyiben meggyógyul, hajlandó ily tisztségek elvállalására.”

A katonai törvényszék ezt állapította meg tényállásként, és mivel indokolta, hogy ez a tényállás megvalósítja a szóban forgó bűncselekményt? Azzal, hogy az ítéleti tényállás szerint Vattay a népi demokratikus államrend ellen támadt. Ezt így fogalmazta meg az ítélet:

„... vádlott tudomást szerzett egy, a népi demokráciánk ellen irányuló szervezkedésről, a szervezkedés vezetőjével ismételt tárgyalásokat folytatott, annak Horthyval való kapcsolatát igyekezett elősegíteni, éppen a szervezkedés kiszélesítése és nagyobb jelentőségűvé tétele végett. Ezt követően 1946. júniusában, a Dálnoki Veress Lajossal folytatott megbeszélés során ugyancsak tudomást szerzett egy fentihez hasonló célú szervezkedésről...” „...beállítottságát hazánk Felszabadulása után sem változtatta meg, azt követően is oly irányban tevékenykedett, hogy dolgozó népünket megfosszák a Szovjetunió segítségével kivívott szabadságától és függetlenségétől...”

Ha mindez igaz, akkor Vattay nem a törvényben védett demokratikus államrendet akarta megdönteni.

A Vattay Antallal szemben hozott katonai bírósági ítéleteket a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 2001. június hó 25-én felülvizsgálta. A háborús büntett vádja alól Vattay Antalt bűncselekmény hiánya okából felmentette (Bfv. X. 879/2001/5.).

Szervezkedésben való tevékeny részvétel miatt ítélték el hadbírókat is azért, mert enyhe ítéleteket hoztak, mely cselekmények „alkalmasak arra, hogy a demokratikus államrendünket gyengítsék és végső fokon a hatalom megdöntéséhez járuljanak hozzá.” (Bp.Hadbíróság Hb.I.-0417/1952.)

113. Részleteiben ismertetve a per a Hadtörténelmi Levéltár 2001. évkönyvében (Ad acta) 98. oldal Petit Real Könyvkiadó Bp. 2002.

114. Vattay Antal: utolsó beosztása Horthy kormányzó főhadsegéde, a Kormányzói Katonai Iroda vezetője. A kormányzóval együtt a németek 1944. október 15-t követően letartóztatták és őrizetben Németországba hurcolták.

Ezek a szó szűkebb értelmében vett koncepciók perек nemcsak az országosan kiemelkedő ügyekben folytak le. Ilyen pereket nemcsak a politikai pártok képviselői, gazdasági vezetők, katonatisztek, az egyházak vezetői és tagjai ellen folytattak tömegesen, hanem a helyi napi politikai célok elérése érdekében is.

A koncepciók perек legfeltűnőbb sajátossága a bizonyítási eljárás formalizmusa volt. Az eljáró szervek alig törekedtek többre, mint bármi áron, a beismerő vallomás elérésére, amelyet rendszerint egy-egy kiválasztott tanú vallomása erősített meg. Ha tartani lehetett attól, hogy a tanú a nyomozati eljárás során tett vallomását a tárgyaláson esetleg visszavonja, tárgyalási kihallgatása helyett egyszerűen csak felolvasták a korábban, többnyire lelki vagy fizikai kényszer hatására tett vallomását.

Ilyen körülmények között szinte természetes, hogy a perек túlnyomó többségében a bűncselekmény elkövetésének bebizonyítottaságáról beszélni sem lehet. Általánosan követett gyakorlatként érvényesült az a nézet, hogy nem a vádhatóságnak kell a vádlott bűnösségét bizonyítania, hanem a vádlottnak ártatlanságát. E felfogást több bírói ítélet kifejezetten le is rögzítette. Mindezek alapján érthető az is, hogy a vizsgált időszakban beszélni sem lehetett az ártatlanság vélelméről, vagyis arról, hogy a gyanúsított mindaddig nem tekinthető bűnösnek, amíg bűnösségét a bíróság meg nem állapította.

Egy ilyen jogszabályt sértő gyakorlat és annak központból vezérelt mechanizmusa csak olyan légkörben valósulhatott meg, amelyből tűzzel-vassal száműzték a bírói függetlenségnek még a gondolatát is. Ennek ideológiai előkészítése történt meg annak deklarálásával, hogy a bíróság nem más, mint az osztályharc eszköze és a bírói munka politikai tevékenység... Mert – mint az egyik korábbi igazságügyminiszter nyomatékosan leszögezte – „a bíró munkája lényegében politikai tevékenység” és a bíró feladata „az osztályharcos szocialista igazságszolgáltatás”. A törvényt – állapítja meg ez az útmutatás – „nem formálisan, hanem alkotó szellemben kell alkalmazni”. A miniszteri utasítások, felügyeleti tájékoztatók, útmutatások „normatív aktusok, amelyek természetesen minden bíróságra feltétlenül kötelezők” – olvashatjuk a továbbiakban. Mindazokkal szemben pedig, akik az elmondottakat nem akarják tudomásul venni, fegyelmi eljárás kezdeményezését helyezi kilátásba.

És akinek nem volt elég a szóbeli felvilágosítás, azt meggyőzték a bírói függetlenség illúziójáról az időről-időre végrehajtott személyi tisztogatások, az Igazságügyi Minisztériumból menetrendszerű pontossággal érkező felügyeleti tájékoztatók, amelyek még a kíváncsnak tartott ítéletek súlyosságára is tartalmaztak utasításokat.

Az állam elleni bűncselekmények között külön kell szólnunk a lázításról és az izgatásról (BHÖ 2.p.) hiszen a politikai bűncselekmények miatt elítéltek legnagyobb részét ezek miatt ítélték el.

A fentebb már említett törvényellenes lépéssel itt is „a népi demokratikus államrend vagy népköztársaság” került „a demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság” helyébe. Lázítás miatt vonták felelősségre azt, aki az előbb említett intézmények ellen „láztított”, izgatás miatt, aki „a népi demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat”, továbbá, aki „egyes személyek vagy csoportok ellen azok népi demokratikus vagy népköztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre izgat”.

Külön kell szólni, a katonai bíróságok hatáskörébe tartozó és az 1939. évi II. tc. 196. §-ába ütköző honvédelem ellen irányuló izgatás büntetnének korabeli megítéléséről. Ezt a bűncselekményt a BHÖ 70. pontjába vették fel. A bűncselekményt az követte el: „*Aki a jelen törvény ellen vagy a hatóságnak a jelent törvény alapján kiadott rendelete, illetve ennek alapján tett alakilag és tartalmilag egyaránt törvényes intézkedése ellen izgat vagy engedetlenségre hív fel, vétséget követ el és két évig terjedő fogházzal büntetendő.*” Ennek minősített esete volt a 196. § (2) bekezdése, amely szerint: „*Az előbbi bekezdésben meghatározott cselekmény büntetett és öt évig terjedhető börtönnel büntetendő, ha azt háború idején követik el; ha pedig az a honvédelem érdekének súlyos sérelmével járt, a büntetés tíz évig terjedhető fegyház.*”

A törvény helytelen értelmezése folytán a katonai bíróságok, a hitbéli meggyőződésük miatt a katonai szolgálat megtagadását még csak *kilátásba* helyezték is súlyos szabadságvesztés büntetéssel sújtották. Egyik ilyen esetben pld. a Debreceni Hadbíróság, az 1952. október 24-én hozott és nyomban jogerőre emelkedett ítéletével (Hb.I. 424/1952/12.) a honvédelem ellen irányuló izgatás büntetnének minősített esetében mondta ki bűnösnek és ítélte el a maximálisan kiszabható tíz évi börtönbüntetésre azt a fiatalembert, akit otthon a Jehova szektás szülei ebben a szellemben neveltek, s aki behívásra megjelenve a honvéd kiegészítő parancsnokság által kiküldött sorozóbizottság előtt, kijelentette, hogy mint a Jehova szektának tagja, hitbéli meggyőződése miatt nem hajlandó sem a katonai esküt letenni, sem pedig a katonai szolgálatot teljesíteni. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1993-ban, törvényességi óvás folytán a már büntetését letöltött elítéltnak ebben az ügyben felmentő határozatot hozott (B.törv. V.2339/1992/5.). Határozatában a következőkre mutatott rá: „Kétségtelen, hogy a katonai eskü sorozáson történő letételének megtagadása a honvédelmi igazgatási intézkedéssel való szembehelyezkedést jelentett. Az 1939: II. tc. kihirdetésétől kialakult és annak hatályba léte alatt folytatott ítélkezési gyakorlat a katonai eskü letételének sorozáskor, illetve a katonai szolgálat teljesítésének a bevonuláskor történő megtagadását – vallási meggyőződésre hivatkozás esetén – honvédelem ellen irányuló izgatás bűncselekményének tekintette. Emellett – az 1950-es évek eleje kivételével – viszont az is egyértelmű volt, hogy a cselekmény minősített esete a törvény szerint csak a háború idején történő elkövetésnél állapítható meg.

A törvényes szemlélet mellett azonban a katonai eskü letételének sorozáson vallási okból történő megtagadása sem lett volna az adott – honvédelmi izgatással kapcsolatos – törvényes intézkedés elleni izgatásnak, vagy az ellen engedetlenségre felhívásnak tekinthető, miután a megtagadás okának a tényállás szerint történt közlése sem izgató, sem engedetlenségre felhívó tevékenységet nem jelenthetett. Az adott esetben így a terhelt sem az 1939. II. tc. 196. §-ának (1) bekezdésében meghatározott, sem pedig más honvédelem elleni vagy köztörvényi bűncselekmény tényállási elemeit nem valósította meg. Természetesen ilyen esetben a későbbi behívásnak nem volt akadálya, s a behívóparancsra megjelenéssel összefüggésben megvalósított, vallási okokból történő katonai szolgálatmegtagadás, az 1939. II. tc. 181. §-ában meghatározott behívóparancs iránti engedetlenség bűncselekményét már megvalósíthatta.”

Egy másik esetben a Budapesti Hadbíróóság 8 évi börtönre ítélte el azt a hadkötelest, aki amikor 1952. április 24-én katonakönyvének átvételére hívták be a honvéd kiegészítő-parancsnokságra, ott megjelenve arra hivatkozással, hogy mint „Jehova Tanúja” hitbéli meggyőződése alapján lelkiismereti ellenvetést érez, megtagadta a katonakönyve átvételét (KB.VI. 1792/1952.). A Legfelsőbb Bíróság ez ügyben is, törvényességi óvás folytán 1992-ben felmentő határozatot hozott. Indokolásában rámutatott, hogy: „az adott esetben a terheltnek még nem is volt olyan kötelezettsége, hogy katonai szolgálatot teljesítsen. Ugyanis kizárólag a katonakönyv átvételére szóló megjelenési kötelezettségét kellett teljesíteni, amelynek eleget tett azzal, hogy megjelent a parancsnokságon. A katonai szolgálat teljesítésének kötelezettsége csak akkor terhelt volna, ha részére behívóparancsot kézbesítenek. A szolgálat megtagadásának jelentősége is csak ilyen nevesített kötelezettség esetén merülhetett volna fel.” (B.törv.V. 1912/1992/3.).

Az itt említett és idézett rendelkezések tömeges alkalmazásával sikerült a hatalomnak a szabad véleménynyilvánítás lehetőségét kizárni, az általános félelem és bizalmatlanság légkörét kialakítani, az igazságtalanság, az elnyomorodás, az egzisztenciális bizonytalanság láttán kialakult rettegést országos méretűvé fokozni.

Itt jegyzem meg, hogy a Magyar Köztársaság Országgyűlése által hozott, 1990. március 31. napján hatályba lépett 1990. évi XXVI. törvénye, a BHÖ.1. pontja valamint az 1930. évi III. törvény III. fejezetében meghatározott bűncselekmények és más hasonló jellegű bűncselekmények miatt elítéléseket semmisnek nyilvánította.

Miként láthattuk a magyar katonai büntető bíraskodás hosszú időn keresztül a német-osztrák minta alapján működött, és a katonai bíróságok – más-más néven – a rendes bíróságok rendszerén kívül a honvédelmi (hadügy) miniszternek alárendelt különbíróóságokként működtek. E különbíróósági forma 1945. után sem változott, sőt 1948. után is megmaradt. A katonai bíraskodásnak nemcsak szervezete különbözött a rendes bíróságoktól, hanem a katonákra vonatkozó többfelelősséget rögzítő jogszabályok is eltérőek voltak a polgári büntető- és büntetőeljárás törvényektől.

Ezen a helyzeten részben változtatott az 1952. január 1-én hatályba lépett és valamennyi büntető eljárás- ra vonatkozó új eljárás törvény, a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. sz. törvény (Bp), valamint az e törvény hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról szóló 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet. E két jogszabály azért nagy jelentőségű, mert megszüntették a katonai büntető eljárás külön állását és egységessé tették a büntetőeljárás szabályokat, vagyis hatályba lépésüktől kezdve bűncselekmény elkövetése esetén néhány speciális szabálytól eltekintve ugyanazok az eljárási szabályok vonatkoztak a katonákra, mint a polgári személyekre.

A végrehajtásról szóló tvr. a katonai bírósági szervezetek felépítését szabályozó régi jogszabályokat hatályon kívül helyezte, és néhány speciális szabálytól eltekintve, a katonai büntetőeljárás területén az új büntetőeljárás törvény szabályainak alkalmazását rendelte el.

A Bp. 10. §-a rendelkezett a bíróságokról. E szerint az elsőfokon ítélező bíróságok között, a járásbíróság és a megyei bíróság mellett, felsorolta a katonai bíróságot is. A katonai bíróságokhoz tartozó elsőfokú ügyekben pedig másodfokú bíróságként a Legfelsőbb Bíróságot jelölte meg. Meghagyta azonban a katonai bíróságnak a Honvédelmi Minisztériumtól való függését, különbíróósági formájukat.

A törvény azzal, hogy a katonai bíróságokat is felvette a perrendtartásba, azt kívánta kifejezésre juttatni, hogy a katonai bíróságok is az egységes bírósági szervezet részei, különbíróágként ugyan, de ugyanolyan eljárási szabályok szerint kell hogy eljárjanak a hatáskörükbe utalt ügyekben, mint bármely más bíróság.

Ekkor a tvr 20. §-a szerint a katonai büntető eljárás alá tartoztak:

- a) a Néphadsereg,
- b) az Államvédelmi Hatóság,
- c) a rendőrség,
- d) a hivatásos légoltalmi szervezet,
- e) az állami tűzoltóság,
- f) a pénzügyőrség tagjai,
- g) a letartóztató intézeti alkalmazottak, valamint
- h) az a)-e) alatt említett testületek egyéb alkalmazottai

azok miatt a bűncselekmények miatt, amelyeket a szolgálati viszonyuk tartama alatt követtek el.

Katonai büntető eljárás hatálya alá tartoztak továbbá a hadifoglyok és a katonai letartóztatásban levő polgári személyek is, a hadifogságuk, illetőleg a letartóztatásuk tartama alatt elkövetett bűncselekmények miatt.

Továbbra is a katonai büntetőeljárás hatálya alatt maradtak azok a polgári személyek, akik hűtlenség bűntettét követték el.

Az 1951. évi 31. sz. tvr. változtatott a katonai bíróságok elnevezésén is, a Katonai Főtörvényszék neve Katonai Felsőbíróságra, a katonai törvényszékek neve pedig hadbíróságra változott. Ennek megfelelően az elsőfokú katonai bíróság a hadbíróság, a másodfokú katonai bíróság a Katonai Felsőbíróság volt.

A hadbíróság egy hadbíróból, mint elnökből és két katonai ülnökből háromtagú tanácsban járt el. A Katonai Felsőbíróság öttagú tanácsban bíráskodott, amelynek elnöke és két tagja hadbíró, további két tagja pedig katonai ülnök volt.

Szabályozta a tvr. a katonai tanácsokban a szavazás rendjét is. E szerint a katonai tanácsban az alacsonyabb rendfokozatú, illetőleg a rangban fiatalabb ülnök szavazott először.

Az ügyészi teendőket a hadbíróságok mellett a katonai ügyész, a Katonai Felsőbíróság mellett a katonai főügyész látta el.

A tvr lehetőséget adott arra, hogy 20. § (1) bekezdésének a)-g) pontjaiban említett személyek által elkövetett kihágást, továbbá olyan bűntettet amelyre a törvény pénzbüntetést vagy egy évig terjedhető börtönnél nem súlyosabb szabadságvesztés-büntetést állapított meg, az előjáró fegyelmi úton is elbírálhassa, ha a cselekménynek és az elkövető személyének társadalmi veszélyessége csekély és ezért a fegyelmi fenyítés is kielégítőnek mutatkozik.

A katonai ügyész pedig, ha akár közvetlenül a tényvázlat (feljelentés) alapján, akár a nyomozás eredményeként úgy látta, hogy a cselekmény fegyelmi úton is elbírálható, az ügyet a fegyelmi eljárásban való elbírálás végett áttehette ahhoz az előjáróhoz, akinek megfelelő fegyelmi hatalma volt. Az ügyész eme határozata ellen jogorvoslatnak nem volt helye.

Az ügy érdemi elbírálásának mellőzésével a hadbíróság is megtehetette ezt, a Katonai Felsőbíróság pedig a fellebbezési eljárásban hasonló határozatot hozhatott a hadbíróság ítéletének egyidejű hatályon kívül helyezése mellett.

A honvédelmi miniszter is kiadta a büntető perrendtartásnak a katonai büntető eljárás körében való alkalmazásával kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 9.510/1951.(XII.30) H.M. számú rendeletét. Ebben kimondta, hogy az eddigi katonai törvényszékek hadbíróság elnevezés alatt folytatják működésüket. Tehát a Budapesti Hadbíróság, amelynek illetékessége Pest, Komárom, Fejér, Veszprém, Győr-Sopron, Vas, Nógrád Heves és Szolnok megyékre terjedt ki;

a Pécsi Hadbíróság, amelynek illetékességi területe Baranya, Tolna, Somogy és Zala megyék voltak;

a Szegedi Hadbíróság Csongrád, Bács-Kiskun és Békés megyékre kiterjedően és

a Debreceni Hadbíróság Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár és Borsod-Abaúj-Zemplén megyére kiterjedő illetékességgel.

A HM rendelet meghatározta azt is, hogy a hadbíróságok mellett az eddig felállított katonai ügyészségek működésüket folytatják.

Szabályozta azt is, hogy a hivatásos légoltalmi szervezet és a pénzügyőrség tagjai ellen folyó büntető eljárásban a katonai bíróságok tanácsát úgy kell megalakítani, hogy abban egyik ülnökként a hivatásos légoltalmi szervezethez tartozó tisztet, illetőleg pénzügyőri tisztet, másik ülnökként a Néphadsereg tagját kell, a katonai ülnökök vezénylésére vonatkozó szabályok szerint kirendelni.

Ebben az időszakban ha mélyebb szervezeti változásokra nem is, személyi változásokra annál többször került sor. Sok régi hadbíró tartalék állományba helyeztek, s helyüket fiatalok foglalták el, akik jogi képzettségüket már 1945 után szerezték meg.

1952-ben a Honvédelmi Minisztérium Igazságügyi Osztályából Igazságügyi Csoportfőnökség lett, s az élére kinevezett új csoportfőnök egyidejűleg a katonai főügyészi teendőket is ellátta.

Ugyancsak 1952-ben, a katonai büntetőtörvénykönyv, az 1948:LXII. törvény (Ktbtk) kiegészítéseként hozott 1952. évi 6. számú törvényerejű rendelet kisebb változtatásokat rendelt el és kiterjesztette a katonai bíráskodás hatáskörét a pénzügyőrség tagjaira és a pénzügyőrség egyéb alkalmazottaira is.

A honvédelmi miniszter változatlanul teljhatalommal rendelkezett a katonai igazságszolgáltatás felett.

A katonai igazságügyi szervezet külön állása, már az akkori felfogás szerint sem volt tartható, mert nem biztosította az igazságszolgáltatás egységét és a törvénysértések egyik forrásává is vált.

Ha például valaki tiltott határátlépése után visszajött az országba, lényegtelen volt, mi indította erre, megállapították bűnösségét hűtlenség bűntettében is, mivel feltételezték, hogy a tiltott határátlépést követően az idegen államban őt kihallgatták és ennek során az elkövető katonai titkot is elárult. Ilyen esetekben pedig a titok lehetett akár mindenki által is ismert adat vagy tény, pld. szovjet katonai gépjárművek forgalmi rendszára, ezek közlése is elég volt a bűncselekmény megállapításához. E feltételezést egyébként szinte kivétel nélkül egyetlen bizonyíték támasztotta alá, a vádlott nem mindig önként tett beismerő vallomása.

Utalunk itt is a nullum crimen sine lege (nincsen bűncselekmény törvény nélkül) általános büntetőjogi elvének megsértésére. A francia forradalom óta alapvető követelmény volt minden állammal szemben, hogy csak törvény dönthette el, mi tekinthető bűncselekménynek. Egyik legdurvább jogsértésnek minősült már az is, ha egy törvényt rendelet módosít, még súlyosabb, ha minden törvény nélkül csak rendelet szolgál jogforrásként.

Az anyagi jogi jogsértések közé soroljuk az egyébként törvényszerűen bűncselekménynek minősített esetekben az embertelenül kegyetlen és ezért igazságtalan büntetések kiszabását is.

Egy olyan jogszolgáltatásban, amelyben a félelelmeltetés, az elrettentés a cél, természetes a cselekménnyel arányban nem álló, az elkövető bűnösségét csökkentő körülményeket figyelmen kívül hagyó, csak a napi politikai kívánalmakat előtérbe helyező büntetéskiszabási gyakorlat kialakulása. És természetes az ilyen gyakorlat az olyan politikai rendszerben is, amelyben az igazságszolgáltatás az osztályharc megvívásának az egyik eszköze.

A büntetéskiszabás gyakorlata bizonyítja ezt az említett felfogást. Ennek során találhatunk halálos ítéleteket olyan cselekmények miatt, amelyek még büntetést sem érdemeltek. Az viszont nem kis mértékben függött az elkövető osztályhelyzetétől, hogy pld. ügyét rendes vagy statáriális eljárásban tárgyalják-e.

Természetesnek kell tartanunk azt is, hogy egy olyan légkörben, amelyben az elrettentés, a megfélemlítés a cél, nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a cselekmény minősítésének.

Egy elsőfokon halálra ítélt személy fellebbezési tárgyalási jegyzőkönyvében a katonai főügyész az alábbiakat mondta: „Felesleges és céltalan, formális jogi vita az, hogy a jelen esetben szökés, annak kísérlete, vagy csupán előkészületi cselekmény forog-e fenn? Itt a vádlott cselekményének és személyének társadalmi veszélyessége dönti el, hogy milyen büntetést kell kiszabni. Az pedig a legsúlyosabbat kívánja. Figyelembe kell itt venni, hogy a vádlott, aki 1945 óta MKP tag volt, törzsparancsnoki beosztásban szolgált, elárulta azt a munkásosztályt, amely felemelte őt, és az ellenség szolgálatába szegődött. Ezért személye a társadalomra oly veszélyes, hogy dolgozó népünk csak a lehető legsúlyosabb büntetéssel tud eredményesen védekezni ellene.” (Bp. Katonai Főtörvényszék 0220/1951.).

Az osztályhelyzet fokozott jelentőségét mutatja az az ítélet is, amelyben a többszöri hatályon kívül helyezésre azért került sor, mert a bíróság nem tisztázta kellő alaposággal a terhelt osztályhelyzetét. A másodfokú bíróság álláspontja szerint „márpedig enélkül nem mérhető le megfelelően a vádlott által elkövetett cselekmények társadalomra veszélyességének foka, s nem állapítható meg a büntetés mértéke.”

Ebben az időszakban a jogegyenlőtlenséget tükröző gyakorlat nemcsak a polgári bíróságok munkáját jellemezte; ugyanez mondható el a katonai bíróságokéra is. Jól mutatja a származás jelentőségét a Budapesti Hadbíróság egyik ítélete (Hb.III.0387/1952.). Az ügyben egy 22 éves büntetlen előéletű fiataalt – aki katonai szolgálatot sem teljesített, s aki röviddel disszidálása után hazatért és önként jelentkezett – katonai titkok kiszolgáltatása miatt halálra ítélték és kivégezték, mert javíthatatlannak, „Népköztársaságunk veszélyes ellenségének bizonyult”, hiszen „papi iskolában nevelkedett, s mint sváb származású emberre a fasiszta hitleri propaganda is erős befolyást gyakorolt.”

Megemlíthjük még, hogy a származás és neveltetés mellett ugyanilyen értékelésben részesült az is, ha valaki a múlt rendszerben vezető beosztásban dolgozott, sőt elég volt az is, ha hozzátartozója dolgozott korábban vezető beosztásban. E vonatkozásban hivatkozhatunk az egyik korábbi belügyminiszter feleségének az elítélésére is, ahol azt értékelték népellenes büntettnek, hogy a vádlott az Egyesült Női Tábor nevű nőszervezet elnökeként demokrácia ellenes irányzatokat terjesztett a magyar nők körében és olyan beszédeket mondott, amelyek „alkalmasak voltak az akkori fasiszta és demokrácia ellenes rendszer erősítésére”. (Bp. Hadbíróság HB.I.00235/1953.)

Az ezután következő 1953-as év a széles körű változások, elsősorban a politikai változások éve volt. E változások eredményeként 1953. július 30-án az Elnöki Tanács kihirdette „a Magyar Népköztársaság Ügyészségéről” szóló 1953. évi 13. sz. törvényerejű rendeletet, amely önálló ügyészi szervezetről az Alkotmány VII. fejezete már 1949-ben rendelkezett.

A tvr. megszüntette a katonai ügyészi szervezet különállását. E törvényerejű rendelet szerint az új ügyészi szervezet az Országgyűlés által 1953. július 4-én megválasztott legfőbb ügyész irányítása alá került. A 28. § értelmében az ügyészi szervezet részévé vált az e törvényerejű rendelettel felállított Katonai Főügyészség, valamint a katonai ügyészségek. A tvr. végrehajtása tárgyában kiadott 29/1954. Mt. sz. rendelet a katonai ügyészségek működését úgy szabályozta, hogy a Katonai Főügyészség a Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyészségének szervezetén belül fejté ki tevékenységét.

A katonai főügyész működését illetően a legfőbb ügyésznek van alárendelve, annak egyik helyettese. A katonai ügyészségek szervezeti és ügyészi tevékenységükben csakis ügyészi feletteseiknek vannak alárendelve.

Az ügyészségről szóló tvr. hatályba lépésével a katonai ügyészi szervezet tehát kikerült a HM Igazságügyi Csoportfőnökség, illetve a honvédelmi miniszter alárendeltségéből, megszűnt a Honvédelmi Minisztériumtól való függése, hiszen e törvényerejű rendelet, és az ahhoz kapcsolódó más rendelkezések az ügyészi kinevezés jogát, a szervezet szakmai irányítását a katonai főügyészen keresztül a legfőbb ügyész kezébe adták. A katonai ügyészi szervek lényegében ma is az 1953-ban kialakított rend szerint működnek, mint az egységes ügyészi szervezet szerves részei. Ez a rendezés megfelelt az akkori Alkotmány azon rendelkezésének, amely szerint az ügyészek az államigazgatási és a helyi államhatalmi szervektől függetlenül járnak el és megfelel a Magyar Köztársaság mai Alkotmánya 52. § (2) bekezdésének, amely szerint „A legfőbb ügyész az Országgyűlésnek felelős, és köteles beszámolni.”

A katonai ügyészség szervezetének és helyzetének változását rövid időn belül követte a katonai bíróságok megreformálása is. A magyar bírósági szervezetet és annak működését az 1954. február 1-én hatályba lépett törvény, a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvény (BSZ) s az ennek alapján hozott minisztertanácsi rendelet szabályozta. Ez a törvény a rendes bíróságok mellett még külön-bíróságként említi a katonai bíróságokat. Ennek megfelelően a büntető perrendtartás 1954. évi módosítása bíróságokról szóló részében külön-bíróságként felsorolja a katonai bíróságokat is.

A BSZ. törvény felhatalmazása alapján a 3/1955. (I. 11.) Mt. számú rendelet új katonai bírósági szervezetet hozott létre, hatályon kívül helyezve a katonai bíróságokra vonatkozó addig hozott jogszabályokat. Megszüntette a katonai bíróságok honvédelmi minisztériumi alárendeltségét, ítélkezésük elvi irányítását a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma, működésük irányítását pedig az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztálya vette át. Ezzel a döntéssel a katonai bíróságok, még mint külön-bíróságok ugyan, de a magyar állam bíróságainak rendszerébe beépültek, hisz a katonai kollégium és a katonai főosztály szerves egységbe került a Legfelsőbb Bírósággal, illetve az Igazságügyi Minisztériummal. A katonai bíróságok elnökeit, hivatásos bíráit és ülnökeit az igazságügyminiszter és az illetékes miniszter, tehát a honvédelmi miniszter együttes jelölése alapján a Népköztársaság Elnöki Tanácsa választotta meg. A katonai bíróságot az elnök vezette, aki kijelölte a tárgyaláson elnöklő bírakat és maga is elnökölt a tárgyalásokon, továbbá gondoskodnia kellett arról, hogy az ügyeket törvényes módon és időben bírálják el.

A katonai bíróságok határozatai ellen benyújtott perorvoslatokat másodfokon a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának három tagú hivatásos bíróból álló tanácsa bírálta el, akiknek tagjait az Országgyűlés választotta meg öt évre.

Sajnálatos, hogy ha kisebb számban, de az 1954-56-os években is előfordult törvénysértő katonai büntető eljárás. Nem egyszer a legfelsőbb katonai bírósági fórum téves, illetve helytelen, a mindenkor jogelvekkel ellentétes iránymutatásának eredményeként.

Így pld. a nagyobb jelentőségű ügyekben az egyes eljárási szakaszokat célzatosan integrálták. Ez történt a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma I.0093/1955. sz. ügyében is a következőképpen:

Több éves felderítő munka után kb 200 gyanúsított ügyében a több ezer oldalas vizsgálati anyag 1955. februárjában készült el. A terheltek közül 85 személlyel szemben vádemelést javasoltak. A szervezkedés 11 tagú vezetőségének, a központi magnak a felelősségre vonására a nyilvános tárgyaláson Budapesten került sor, míg a többi vádlottat pedig – cselekményük összefüggése ellenére – 7 csoportra felosztva működési területükön vonták felelősségre.

A nagy kiterjedésű ügyek ilyen felszabdálását több kisebb ügyre, az érthető perteknikai okok mellett alapvetően az indokolta, hogy ilyen módon vált lehetővé az, hogy az egymással összefüggő bűnügyekben az egyik ügy vádlottjai a másik ügyben tanúként szerepelhessenek.

A bírói döntésekben csak az maradt figyelmen kívül, hogy nem a vádlottnak kellett volna „kizárni” a vád tárgyává tett cselekmények elkövetését, hanem a vádnak kellett volna azt bizonyítani.

Ez a Legfelsőbb Bíróság által is követett felfogás természetesen nem maradt hatás nélkül az alsóbb fokú bíróságok ítélkezésére sem. A Budapesti Hadbíróság HB.IV.00242/1953. sz. ítéletében már az alábbi mondatot olvashatjuk: „... e védekezése nem elfogadható, mert azt hitelt érdemlő bizonyítékokkal bizonyítani nem tudta.” Olyan magától értetődően írja le a bíróság e megállapítást, mintha a vádlottnak lenne kötelessége „hitelt érdemlő bizonyítékokkal bizonyítani” ártatlanságát!

Igaz, ezeket a központból jövő elképzeléseket és kívánságokat a nyomozó hatóságok, az ügyészségek és a bíróságok tagjai váltották valóra. Miért vállalták ezt a szerepet olyan esetekben is, amikor kétségük sem lehetett afelől, hogy ezzel esetleg ártatlan emberek tönkretételében működnek közre? Ma már nehéz erre általános érvényű választ kapni. Feltételezhető, hogy voltak köztük olyanok, akik rosszul értelmezett párthűséből tettek ennek eleget. Voltak talán olyanok is, akiket, eléggé el nem ítélhetően, karrier-vágyuk vezetett erre az útra. Azt hiszem nem tévedünk azonban akkor, ha azt állítjuk, hogy legtöbbjüket a félelem, a családjuk és saját jövőjükért való aggodalom késztetett arra, hogy – feladva bírói függetlenségüket – nem merték a központból irányított gépezet munkáját akadályozni.

Meggyőződhattünk arról, hogy ez a félelem nem volt alaptalan.

A Budapesti Hadbíróság HB.I.0417/1952. sz. ítéletében lényegében azt rótták a vádlott hadbíró ezredes, korábban katonai főügyész terhére és ítélték el ennek alapján 12 évi börtönre, hogy különböző vezető beosztásaiban nem képviselte minden hűtlenségi és egyéb politikai ügyben a legsúlyosabb álláspontot. Többször, ma már láthatóan eltúlzott, törvénysértő, nem ritkán koncepciós ügyben, a politikai nyomozó hatóságok álláspontjánál enyhébb minősítést, az első fokú ítéletnél enyhébb büntetést tartott helyesnek. A vád és az ítélet felrója, hogy a „kártevő tábornokok” ügyeiben sem járt el kellő eréllyel. Olvashatjuk az ítéletben azt is, hogy tettének mozgató rugója az volt, hogy a várható rendszerváltozás esetére jó pontokat akart szerezni. Mindezek után már nem is meglepő, hogy a vádlottat a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben mondták ki bűnösnek, mivel „cselekménye ... alkalmas arra, hogy a demokratikus államrendünket gyengítsék és végső fokon a hatalom megdöntéséhez járuljon hozzá.”

A politika mint láttuk erős befolyással volt az igazságszolgáltatás szerveire, így különösen a kezdetben még névlegesen sem független – hiszen a honvédelmi miniszternek alárendelten működő –, majd csak a nevében függetlennek mondott katonai bíróságokra is.

Az 1956-os forradalom vérbefojtása után a bíróságok, különösen pedig a katonai bíróságok, a rendes hivatásszerű működésük mellett, ismét kaptak olyan szerepet, amely őket nem az igazságszolgáltatás, hanem a megtorlás egyik eszközeként is felhasználta.

Egy 1969. november 11-én, az Igazságügyi Minisztériumban készült statisztika szerint 1956. október 23 - 1958. december 31 között 10.016 személyt ítéltek el a polgári és katonai bíróságok politikai okokból. A halálra ítélték száma e szerint 259 volt.¹¹⁵

De Zinner Tibor történész kutatásai szerint ez utóbbi adat nem pontos, mert a halálra ítélték száma 367 volt, akik közül 152 személyt a katonai bíróságok ítéltek halálra.¹¹⁶

Már rövidebb idővel a forradalom elfojtása után, 1956. december 11-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa meghozta, és nyomban hatályba is léptette az 1956. évi 28. számú törvényerejű rendeletét a rögtönbíráskodásról. Végrehajtásában nagy szerepet szánt a katonai bíróságoknak, hiszen 4. §-ának (2) bekezdése kimondotta, hogy a „rögtönbíráskodási eljárás a katonai bíróság hatáskörébe tartozik”. Igaz felhatalmazta az Elnöki Tanács önmagát arra, hogy „más rögtönítélő tanácsok kijelölése iránt is tehet intézkedést.”

A törvényerejű rendelet indoklás szerint a rögtönítélő bíráskodás bevezetését a következők indokolták: „Az a körülmény, hogy nagymennyiségű lőfegyver van ellenforradalmi elemek, hivatásos bűnözők, felelőtlen zavarkeltők és fegyvertartásra nem jogosult más személyek birtokában, akadályozza a rend helyreállítását és veszélyezteti az állampolgárok személyi, valamint vagyonbiztonságát. Népköztársaságunk ellenségei fegyverek birtokában gyilkosságok elkövetésétől sem riadnak vissza és megfélemlítik azokat a becsületes dolgozókat, akik békés alkotó munkájukkal egész népünk érdekeit kívánják szolgálni. A becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket ennek a türhetetlen állapotnak megszüntetése érdekében.” – Magyarul: a statárium elrendelését a dolgozók kérték. Mosom kezeimet!

Az 1956. december 11-én 18 órától elrendelt statárium a gyilkosságra, a szándékos emberölésre, a gyújtogatásra, a rablásra (fosztogatás), a közérdekű üzemek és a közönség életszükségletének ellátására szolgáló üzemek szándékos megrongálására, a lőfegyver, lőszer, illetőleg robbanóanyag engedély nélküli tartására, az ezek elkövetésére irányuló szövetségre és szervezkedésre valamint azokra terjedt ki, akik másoknak a lőfegyver, lőszer, robbanóanyag tartása feljelentését elmulasztották.

Jellemző arra a sietségre, amely a rögtönbíráskodás bevezetését jellemezte, hogy a tvr.-ben elfelejtették szankcionálni a rögtönbíráskodás alá eső bűncselekményeket, vagyis nem rendelkeztek arról, hogy a rögtönítélő bíróság milyen büntetést szabhat ki eljárásában. Csak néhány nappal később, az 1956. december 13. napján kihirdetett és nyomban hatályba is léptetett 1956. évi 32. számú törvényerejű rendelettel pótolták ezt, amikor ez a tvr. kimondotta, hogy „a rögtönítélő bíróság, ha a terheltet a rögtönítélő eljárás alá tartozó valamely bűncselekményben bűnösnek nyilvánítja, ítéletében egyúttal halálbüntetést szab ki.”

A rögtönbíráskodásról szóló tvr. végrehajtásának részletes szabályait a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 6/1956. (XII.11.) számú rendelete határozta meg. Ennek lényege szerint: a rögtönítélő bíróságot egy hivatásos bíróból és két népi ülnökből kellett összeállítani. Kivételes esetben lehetőség volt arra, ha a köznyugalom helyreállítása és a társadalom rendjének védelme a halálbüntetés alkalmazását nem tette szükségessé, valamint arra a terheltre, aki a bűncselekmény elkövetésekor még nem volt húsz éves, hogy a rögtönítélő bíróság halálbüntetés helyett tíztől tizenöt évig terjedő börtönbüntetést szabjon ki, ha pedig az elkövető a 18-ik életévét sem töltötte be, annál öttől tíz évig terjedő börtönbüntetést kellett kiszabni. További enyhítésekre azonban nem volt lehetőség. Fellebbezni a rögtönítélő bíróság határozatai ellen nem lehetett. Ha a rögtönítélő bíróság a terheltet halálra ítélte, nyomban határoznia kellett arról, hogy az elítéltet kegyelemre ajánlja-e vagy sem. Elutasító határozatot csak egyhangúlag lehetett hozni. Ha az elítéltet nem ajánlották kegyelemre, a halálbüntetést a kihirdetésétől számított két órán belül végre kellett hajtani. Amennyiben az elítéltet kegyelemre ajánlották a kegyelem kérdésében való döntésig az ítélte végrehajtását fel kellett függeszteni.

A rögtönítélő bíráskodás bevezetése azonban nem volt elegendő a forradalom megtorlására. Már a negyvenes évek második felében jó eszköznek bizonyult a háború előtti rendszer felszámolásában a népbíróság intézménye. Újra ehhez folyamodtak. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa, 1957. június 15-én meghozta a népbírósági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. számú törvényerejű rendeletét. Érdemes idézni ennek a tvr.-nek praeambulumából is: „... az ellenforradalmárok elleni további következetes küzdelem, az ellenforradalmi elemek végleges felszámolása, valamint általában a közrend és a közbiztonság fenntartása, valamint általában a közrend és a közbiztonság fenntartása, a szocialista törvényesség további megszilárdítása érdekében – a dolgozók kívánságára – a fővárosi bíróságon és a megyei bíróságokon is indokolt a gyorsított eljárás szabályai szerint ítélkező népbírósági tanács felállítása. ... az állam érdekeit különösen sértő bűntettekben pedig a védő közreműködésére vonatkozó szabályok nem felelnek meg a jelenlegi követelményeknek.

Ezért a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az alábbi törvényerejű rendeletet alkotja.

1. § A budapesti fővárosi bíróságon és a megyei bíróságokon népbírósági tanácsot kell felállítani.
2. § (1) A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságán népbírósági tanács működik.

115. IM Bírósági Főosztály, Törvényelőkészítő Főosztály számnélküli feljegyzése.

116. Zinner: Politikai bíráskodás Magyarországon 1956 tele és 1963 tavasza között. Közhírnök I. 4.p.3.

(2) A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának népbírószági tanácsa (továbbiakban: a Legfelsőbb Bíróság népbírószági tanácsa) tanácsvezetőből és négy népbíróból áll.”

A tvr. azonban a katonai büntető eljárásra is tartalmazott utasítást, mivel a népbírószágokra vonatkozó rendelkezéseket a katonai büntető eljárás alá tartozó, a rendeletben meghatározott bűncselekmények elbírálására is kiterjesztette, azzal, hogy a népbírószági tanács hatáskörében az egyes katonai bíróságoknál és a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumánál alakított külön tanácsok járnak el (24. §). Az így működő külön tanácsokban a népbírák helyett a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által határozatlan időre választott katonai ülnökök vettek részt. A Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumánál alakított külön tanács öt tagú volt, egy szakbíró, aki a tanács vezetője volt és négy katonai ülnök. A tvr. rendelkezése szerint ha a terhelt előzetes letartóztatásban volt a katonai bíróságok, illetve a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának külön tanácsa, ügyészi indítványra a következő büntettek esetében járt el:

- a) A Népköztársaság vagy a népi demokratikus államrend elleni szervezkedés (BHÖ. 1. pont) és az erre irányuló szervezkedés (BHÖ 8. pont),
- b) lázadás (BHÖ 17-24. pont),
- c) robbanóanyag, illetőleg lőfegyver vagy lőszer engedély nélküli tartásával stb. /BHÖ 33. pontjának (1) bekezdése és 34. pontjának (1) bekezdése /, továbbá robbanóanyag használatával, illetőleg lőfegyver jogtalan használatával /BHÖ 33. pontjának (3) bekezdése és 34. pontjának (3) bekezdés / elkövetett büntett,
- d) hűtlenség (BHÖ 35., 37-40. pont),
- e) vizet, gázt vagy villamosságot szolgáltató közérdekű üzemnek, vagy a közönség életszükségletének ellátására szolgáló közérdekű nélkülözhetetlen üzemnek, továbbá nyilvános közlekedési üzemnek vagy a honvédelem céljára szolgáló üzemnek szándékos megrongálásával elkövetett büntett, /BHÖ 73. pontja (1) bekezdésének e törvényerejű rendeletben kiemelt tényállásai/, vagy aki ilyen cselekményre izgat, vagy más ilyen cselekmény elkövetésére felhív /BHÖ 73. pont (2) bekezdése /; a jelen pontban említett büntettek esetében azonban csak akkor jár el, ha a cselekmény tömeges munkabeszüntetésre irányul vagy egyébként nagy veszéllyel fenyeget,
- f) gyújtogatás (BHÖ 162-164. pont),
- g) közlekedés veszélyeztetésével elkövetett szándékos büntett (BHÖ 172. pont),
- h) gyilkosság és szándékos emberölés (BHÖ 349., 351. és 352. pont),
- i) fosztogatás (betöréses lopás: BHÖ 427. pontjának c) alpontja),
- j) rablás (BHÖ 433-437. pont) büntette.

A Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának külön tanácsa bármely bűnügyben elsőfokú bíróságként is eljárhatott, ha a Legfelsőbb Bíróság elnöke az ügyet a külön tanács hatáskörébe vonta, vagy ha a legfőbb ügyész ott emelt vádat.

Ha a Legfelsőbb Bíróság elsőfokon olyan büntett miatt járt el, amelynek elkövetésében polgári és katonai személy vett részt, a Legfelsőbb Bíróság elnöke az ügyet – annak jellegéhez képest – akár a Legfelsőbb Bíróság népbírószági tanácsához, akár a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának külön tanácsához utalhatta.

Ennek a rendelkezésnek az alkalmazásával vonta felelősségre a Legfelsőbb Bíróság népbírószági tanácsa az 1956-os forradalom honvédelmi miniszterét Maléter Pál vezérőrnagyot és Budapest rendőrfőkapitányát Kopácsi Sándor rendőr ezredest, a mártír halált halt Nagy Imre miniszterelnök és más polgári személyek népbírószági ügyében. Egyébként mindketten a katonai bíróság hatáskörébe tartoztak volna.

Ebben a ma már széles körben ismert népbírószági ügyben is a régi módszerhez folyamodtak, itt is az 1946. évi VII. törvény önkényesen megváltoztatott tartalmát vették a felelősségre vonás alapjául, a BHÖ. 1. pont (1) bekezdésébe felvett, az előzőekben ismertetett szövege alapján. Mint ismeretes Maléter Pált halálbüntetésre, Kopácsi Sándort pedig életfogytiglani börtönre ítélték a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett büntett, valamint zendülés büntette miatt. (TB.NB.003/1958-18.) A Nagy Imre ügy kapcsán kiadott Fehér Könyv V. kötete ezt ki is fejtette, amikor megállapítja: „Nagy Imre és bűntársai ellen az ügyészség nem új, az ellenforradalom után hozott törvények alapján emelt vádat – s nem újkeletű törvény alapján hozta meg ítéletét a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanács – hanem még 1946-ban, az Országgyűlés által hozott, az állam belső biztonságának büntetőjogi védelméről intézkedő VII. törvény alapján.” (7. oldal.).

A népbírószági tanács és a katonai bíróságok külön tanácsai előtti eljárásban az 1954. évi V. törvénnyel és az 1957. évi 8. számú törvényerejű rendelettel módosított 1951. évi III. törvény (Bp.) rendelkezéseit a következő eltérésekkel kellett alkalmazni:

Az ügyész vádirat mellőzésével, úgynevezett gyorsított eljárással a terheltet a megyei népbírószági tanács, illetve a katonai bíróság külön tanácsa elé állíthatta. Ebben az esetben a bírósági tanács az ügy tárgyalására nem tűzött ki határnapot s idézéseket sem bocsátott ki; a tanúk és a szakértők előállításáról, valamint a szükséges egyéb bizonyítékoknak a bírósági tanács elé tárásáról az ügyésznek kellett gondoskodni. Az ügyész a vádat a tárgyaláson szóval terjesztette elő.

Ha az ügyész vádiratot nyújtott be, a tárgyalást a lehető legrövidebb időn belül meg kellett tartani. Ilyen esetben a Bp.-nek az előkészítő ülésre és a tárgyalás kitűzésének határidejére vonatkozó rendelkezéseit nem lehetett alkalmazni.

Ha a legfőbb ügyész a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának különtanácsa előtt emelt vádat és gyorsított eljárás lefolytatását indítványozta, az előzőekben említett rendelkezéseket kellett alkalmazni.

A Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának különtanácsa, a másodfokú eljárás során, a terheltet akkor is elítélhette, illetőleg a büntetését akkor is súlyosbíthatta, ha a terhére az ügyész fellebbezést nem jelentett be.

Ha a népbíróági tanács vagy a katonai különtanács a terheltet halálra ítélte, az ügyész meghallgatása után zárt ülésben kellett, indokolt véleményt nyilvánítani arról, hogy az ítéletet meghozó tanács a terheltet kegyelemre ajánlja-e vagy sem.

Ha a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának különtanácsa az elítéltet egyhangúan, illetőleg szótöbbséggel kegyelemre ajánlotta, az ügy iratait az esetleg benyújtott kegyelmi kérvénnyel, valamint a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiuma különtanácsának véleményével együtt azonnal az igazságügy miniszterhez kellett eljuttatnia, hogy az a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elé terjessze.

Amennyiben a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának különtanácsa az elítéltet nem ajánlotta kegyelemre, a halálbüntetés végrehajtása iránt kellett intézkednie.

A megyei népbíróági és a katonai bíróságok külön tanácsai, illetve a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumának különtanácsa, ha elsőfokon járt el, a hatáskörükbe tartozó bűncselekmények miatt halálbüntetést kellett hogy kiszabjon. A bíróság az eset összes körülményeihez képest halálbüntetés helyett életfogytiglani vagy öt évtől tizenöt évig terjedhető börtönbüntetést is kiszabhatott; további enyhítésnek azonban helye nem lehetett.

A Legfelsőbb Bíróság népbíróági tanácsa vagy a katonai kollégiumának különtanácsa a másodfokú eljárásban vagy ha rendkívüli perorvoslat alapján járt el, a büntetést szintén az előzőekben foglaltaknak megfelelően szabhatta ki.

Ebben az évben a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 14/1957. (III.2.) sz. rendelete alapján változás következett be a katonai bíróságok szervezetében. A rendelet megszüntette a fegyvernemi és az egyes magasabb katonai parancsnokságok mellett működő katonai bíróságokat és ügyészségeket. Ennek megfelelően 1957. március hó 1. napjától hazánkban a következő elsőfokú katonai bíróságok működtek:

- a Budapesti Katonai Bíróság Pest, Fejér, Komárom, Nógrád, Heves és Szolnok megyék területére;
- a Kaposvári Katonai Bíróság Zala, Somogy, Tolna és Baranya megyék területére;
- a Győri Katonai Bíróság Győr-Sopron, Vas és Veszprém megyék területére;
- a Szegedi Katonai Bíróság Bács-Kiskun, Csongrád, és Békés megyék területére;
- a Debreceni Katonai Bíróság Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, tovább Borsod-Abaúj-Zemplén megyék területére kiterjedő illetékességgel.

A katonai büntető eljárásban a bíróság illetékességét változatlanul elsősorban a bűncselekmény elkövetésének a helye szabta meg, a katonai ügyész azonban vádat emelhetett a terhelt lakóhelye szerint illetékes bíróság előtt is.

A 14/1957. (III.2.) számú rendelet a katonai ügyészségek illetékességét is meghatározta. Minden katonai bíróság mellett, azokkal azonos székhellyel és illetékességgel elsőfokú katonai ügyészség működött. A Határőrség Katonai Ügyészségének – amely Budapest székhellyel működött – a Határőrség valamennyi szervére és tagjára kiterjedő illetékessége volt azzal, hogy a Határőrség tagjai által elkövetett bűncselekmények bírósági eljárás tekintetében az általános szabályok szerint területi illetékességgel felruházott katonai bíróságok elé tartoznak.

Ha katonai bíróság joghatósága alá tartozó személy olyan büntetett követett el, amelyek elbírálására a budapesti fővárosi bíróság kizárólagos illetékességgel rendelkezett, e személyek felett kizárólagos illetékességgel a Budapesti Katonai Bíróság ítélezhetett (1955:26.tvr.).

A katonai bíróságok elsőfolyamodású bíróságok. Határozataikat a Legfelsőbb Bíróság bírálta el, megszüntetve az elkülönült katonai fellebbezési fórumot. A BSZ, illetőleg az 1957. évi 8. tvr. 6. §-ának (2) bekezdése szerint a Legfelsőbb Bíróság hivatásos bírái büntető, polgári és katonai kollégiumot alkottak. A kollégiumok tagjai – így a katonai kollégium tagjai is – egyben a Legfelsőbb Bíróság teljes ülésének és a Legfelsőbb Bíróság elnökének kijelölése alapján esetleg a Legfelsőbb Bíróság elnökségi tanácsának is tagjai voltak. Ebben a minőségükben részt vettek a bíróságokra kötelező irányelveket megállapító elvi döntések meghozatalában is. Minthogy az elvi döntések nemcsak a polgári, hanem a katonai bíróságokat is kötelezték, az említett szervezeti változtatás az igazságszolgáltatás egységét is biztosítja.

A katonai bíróság hatásköre kiterjedt arra a polgári személyre is, aki a honvédelem érdekét közvetlenül sértő vagy veszélyeztető hazaárulást, kémkedést vagy egyéb büntetett követett el, ideértve az ilyen büntetett előmozdítása vagy leplezése végett elkövetett büntetteket is, továbbá, aki a katonai bíráskodás hatálya alá tartozó személy által elkövetett büntett felbujtója, bűnsegéde, bűnpártolója vagy orgazdája volt és aki olyan büntetettre vonatkozóan szegte meg feljelentési kötelezettségét, amelynek elkövetője a katonai büntetőbíráskodás hatálya alá tartozott.

A katonai bíróság hatáskörébe tartozott az eljárás az egységes karhatalom keretében fegyveres szolgálatot teljesítő személyekkel szemben is, mert ők a katonákkal estek egy tekintet alá.

Az 1956-os forradalmi eseményeket követően a fegyveres szolgálatot ellátó nemzetőr, ha bűncselekményt követett el, nem a katonai, hanem a rendes bíróság bírálta el cselekményét, feltéve, hogy a nemzetőri szolgálatot teljesítő személy nem volt a hatásköri szabályoknál felsorolt fegyveres testületnek, illetve szervezetnek tagja.

A teljességhez tartozik, hogy az 1956-os forradalommal kapcsolatos elítéléseket az időközben megalkotott 1989. évi XXXVI. törvény és a 2000. évi CXXX. törvény semmisnek nyilvánította.

Rátérve napjainkra: A jelenleg is hatályos büntető eljárási törvényünk, az 1973. évi I. törvény már konszolidáltabb időszakban született meg. Rendelkezéseivel az igazságszolgáltatás egységességét hangsúlyozta. A XV. fejezetében, valamint a XVIII. fejezetének III. címében (ez utóbbit az 1991. évi LVII. tv. 13. § /2/ bek. hatályon kívül helyezte) intézkedik a katonai büntető eljárásra vonatkozó azon sajátos rendelkezésekről, amelyeket a fegyveres szervek szolgálati viszonyaiból eredő specifikumok elkerülhetetlenül szükségessé tesznek.

Az 1989-ben megkezdett igazságügyi reformok idején, majd az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltozáskor a katonai bíróságok és ügyészségek az 1954-55-ben kialakított viszonylagos önállósággal az egységes bírósági illetve ügyészi szervezetek integráns részeként működtek, s végezték a jogszabályokban meghatározott feladataikat.

1989. őszén a „különbíróságok” megszüntetésének igényére hivatkozva módosították a Büntető Törvénykönyvet és a büntetőeljárásról szóló törvényt. Az így 1990. március 1-jei hatállyal bevezetett módosításokkal a katonai bíróságok, ezen keresztül a katonai ügyészségek hatásköre is szűkült, mert ez időtől fogva katonával szemben csak katonai bűncselekmények elkövetése esetén járhattak el. Ez a szűkítés azt eredményezte, hogy ettől fogva katona bűnügyével, – attól függően, hogy hivatásos-e vagy sorkatona és attól függően hogy hol és milyen bűncselekményt követett el, – a korábbi 5 katonai ügyészség és 5 katonai bíróság helyett, több mint 350 igazságügyi szerv, ill. a nyomozóhatóság foglalkozott.

A sok jó mellett, példák sokaságát lehet sorolni, hogy milyen anomáliákat szült a katonák ügyeinek a polgári bíróságok által történt szakszerűtlen elbírálása. Itt nem a polgári bírák tudását lehet kétségbe vonni, hanem azt az egyébként mindenki által megszerezhető plusz tudást lehet hiányolni, amellyel a katonai bírák sajátos helyzetüknél fogva rendelkeztek. Azt hiszem senki előtt nem lehet kétséges, hogy az általánosnál – ismét hangsúlyozom, az idővel mindenki által megszerezhető – több ismeret szükséges annak megítéléséhez, hogy a katona vádlott által megvalósított köztörvényi bűncselekmény elkövetésekor milyen, a honvédségre jellemző okok és körülmények játszottak közre, vagy az milyen hatással volt a katonai rendre és fegyelemre, az elkövető a katonai szolgálatban megtartható-e vagy sem, az esetleg kiszabott katonai mellékbüntetés milyen hatással lesz az elkövető további szolgálatára, vagy az adott katonai alakulat belső szervezetére.

A II. világháború befejezése óta eltelt időszak alatt a katonai igazságszolgáltatást ugyanazok a politikai befolyások érték, mint a polgári igazságügyi szervezetet. Története híven tükrözi azokat a változásokat, amelyek a társadalomban, főként az országot irányító politika miatt, végbementek.

Az adott korszak különböző politikai irányzatának felfogását és elvárásait a bírói függetlenséget illetően, jól mutatja az írásos Alkotmányunk erre vonatkozó változó szövege, rendelkezése. Az 1949. augusztus 20-án megalkotott és a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény erről még így rendelkezett: „A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alávetve.” (41. § (2) bekezdése). Ezt a minden garancia nélküli és csak papíron létező bírói függetlenséget deklarálta az Alkotmány az ezt követő hosszú évek során, legfeljebb 1972. április 26-tól annyi változás történt, hogy az Alkotmány 50. § (2) bekezdéseként szerepelt az idézett rendelkezés és parányi előre lépésként egy új rendelkezést is beiktattak az 50. § (3) bekezdéseként, nevezetesen, hogy: „A bíróságokra vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg.”

1989 október 23-t, a Magyar Köztársaság kikiáltását, követően változott meg először jelentősen a bírói függetlenséget kinyilvánító alkotmányi rendelkezés, megadva a bírói függetlenségnek nem csekély jelentőségű garanciáját, amikor a megváltoztatott Alkotmány 50. § (3) és (4) bekezdése már így szólt.

„(3) A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve. A bírák nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak.

(4) A bíróságokra vonatkozó szabályokat alkotmányerejű törvény állapíthatja meg.”

A jogállamiság, az önálló harmadik hatalmi ág, a bírói hatalom erősödése nyomán az Alkotmány 50. § (4) bekezdése, az 1990. június 25-i Alkotmány módosítással így egészült ki.

„A bíróságokról szóló törvény elfogadásához a jelenlevő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.”

Az áttekintésem során felhozott konkrét esetek azt mutatták, hogy a katonai igazságszolgáltatás munkáját végzők és e munkát irányítók egy része nem vonta ki magát a változásokat meghatározó, sokszor az egész magyar népre káros politika hatása alól, és e politika elvárásainak megfelelően, sőt nem egyszer azt is meghaladóan ténykedtek. Nekik lelkiismeretükkel kell elszámolni, mert az minden ember akaratától független, hogy milyen korszakban él, de azért felelősséggel tartozik, legalább is önmagának, hogy egy adott korban mit tett vagy mit mulasztott el megtenni. Az igazságszolgáltatásban részt vevők nagy többség és ez áll a katonai igazságszolgáltatásban tevékenykedőkre is, akik a hosszú ideig tartó és őket a bírói függetlenségtől teljesen megfosztó alárendeltségüknél fogva, még nehezebb körülmények között végezték munkájukat, tisztességgel, lelkiismeretüknek és bírói esküjüknél megfelelően végezték munkájukat. S, hogy voltak ilyenek, azt mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy sokan közülük életükkel, egzisztenciájukkal, vagy hosszú börtönökkel fizettek érte. Befejezésül tisztelegjünk előttük!

KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEI 1945 - 1991

JOGI OSZTÁLYOK

HONVÉDELMI MINISZTERIUM

A Dunától keletre eső területeken tartott választások nyomán 1944 december 21-én összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés Debrecenben. Így a minisztérium is ott, a pénzügyi palotában kezdte meg működését. Ekkor természetesen – a háborús körülmények miatt – a munka még igen kezdetleges körülmények között folyt. Nem volt fegyverzet, felszerelés nem voltak szabályzatok, s a miniszteren kívül alig néhány vezérkari tiszt jelentette a minisztériumot.

Az első szervezeti felépítésre vonatkozó irat egy 1945. január 12-i miniszteri naplóbejegyzés, majd január 19-ről az első érvényes rendelkezés. A márciusi módosítás szerint az elnökségen kívül hét csoport létezett. A szervezet folyamatos átszervezésen ment keresztül 1948-ig, a negyedévenkénti átalakításokat részben politikai, részben szakmai okok indokolták.

1947. február 10-én, a magyar békeszerződést aláírták. A Honvédelmi Minisztérium helyzete a hidegháborús körülményektől függött, ez maga után vonta az erőteljes hadseregfejlesztést és ezzel a szovjet rendszer alkalmazását. Ennek megfelelően 1949 elejétől a minisztérium szervezete egyre bonyolultabb és átláthatatlanabb lett.

1953-ban a Minisztertanács elnökévé kinevezett Nagy Imre beruházás-csökkentő és a hadsereget is alapvetően érintő, erősen megszorító intézkedései megrokknyódást váltottak ki. 1953 őszén a Minisztertanács határozata alapján megkezdődött a Magyar Néphadsereg személyi állományának csökkentése, a csapatok leépítése, valamint miniszteri parancs alapján a minisztérium átszervezése.

Az 1956. évi forradalom leverését követően – a csapatok szintjén érvényesülő átalakítással összhangban – 1957 folyamán a minisztérium állományát is jelentősen csökkentették, és szervezeti változások történtek, elsősorban az egyszerűsítés irányában. 1972-ben a minisztérium államigazgatási és jogszabály-előkészítési feladatainak minőségi javítása érdekében létrehozták a HM jogi és igazgatási főosztályát.

VIII. 15. HM JOGI CSOPORTFŐNÖKSÉG

1945-1949

45,60 ifm

Iratok:

HM 1945-1950	1256-1264. 1358-1373. 1522-1523. ő.e.
HM 1947	1265-1357. ő.e.
HM 1948	1374-1521. ő.e.
HM 1949	1524-1635. ő.e.

VIII. 16. HM IGAZSÁGÜGYI CSOPORTFŐNÖKSÉG

1949-1952

1,08 ifm

Iratok:

1949	T 14. ő.e.
1950	T 268/b ő.e.
1951	T 294/a-294/d ő.e.
1952	T 369-372. ő.e.

VIII. 17. HM HADBÍRÓI CSOPORTFŐNÖKSÉG

1949

0,02 ifm

Iratok:

1949	T 14. ő.e.
------	------------

VIII. 70. HM JOGI ÉS IGAZGATÁSI FŐOSZTÁLY

(1966) 1972-1980

1,09 ifm

Iratok:

1966	Kárt. 1-71. ő.e. (Magyar-szovjet bizottság iratai: az orosz katonák károkozásának és a kártérítések vizsgálatának iratai)
1978	14/26-20/36. ő.e. (1972-1980. évi iratok)

KATONAI BÍRÓSÁGOK

A honvéd büntetőbíráskodás szervezeti változásait tükrözi a főcsoport csoportosítása. Az elsőfolyamodású bíróságok között 1945-46-ban az újonnan alakult hadosztályok tábori bíróságai szerepelnek. 1952-től ismét létrehozták egyes magasabb egységek bíróságait, illetve 1953-tól felállították az úgynevezett fegyvernemi bíróságokat is, amelyek 1956-ig működtek, majd 1956-1957-ben egy egységes fegyvernemi bíróság vette át ezek feladatát.

A területileg illetékes bírósági szervezet több szervezésen ment át, több néven szerepelt /kerületi parancsnokság bírósága, honvéd törvényszék, katonai törvényszék, hadbíró, katonai bíróság/, de mindig az adott katonai kerület székhelyén működött. Kezdetben hét ilyen bíróság volt: Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc székhellyel. A katonai büntetőbíráskodás elsőfolyamodású bíróságaként működtek. Később számuk csökkent, 1957-től Budapesten, Kaposvárott, Szegeden, Debrecenben és Győrött működött katonai bíróság az 1991-ben történt megszüntetésükig.

Fellebbviteli, végfolyamodású bírósággént kezdetben nem önálló katonai szerv működött, hanem a Kúrián szervezett Honvédbírói Fellebbviteli Tanács. Az 1948. évi LXIII. tc. rendelte el ismét az önálló felsőfokú katonai ügyészség és Katonai Főtörvényszék felállítását, amely utóbbi 1952-től Katonai Felsőbíróság, 1956-tól a Legfelső Bíróság Katonai Kollégiuma néven működött.

A Levéltár megőrzésébe két módon kerültek az iratok: a peranyagokat /és esetenként különböző bírói segédleteket/ közvetlenül az illetékes katonai bíróságok adták le a Levéltárnak, míg a bírósági szervezetek működésével kapcsolatos ügyviteli iratok a hadseregnél szokásos úton, a Központi Irattárból kerültek levéltári megőrzésbe. A katonai ügyészségeknek csak ügyviteli iratanyaguk van, amely a Központi Irattár évenként leadott anyagával került Levéltárunkba. Ebből adódóan e fondok anyaga két különböző rendezési elv szerint külön található, de természetesen a fondcédulák teljes képet adnak az egyes bírósági szervezetekről és anyagukról.

A bírósági szervezet átalakításakor – 1991-ben – teljes iratanyagát leadta az Igazságügyminisztérium Katonai Főosztálya. A többi katonai bírósági szervezet teljes anyagának leadása is várható az elkövetkező években, és akkor a bírósági fondfőcsoport is lezárt levéltártest lesz.

A rendezettség módja: az anyag évek szerint, ezen belül titkos és nyílt sorozatokban ikatószámok alapján rendezett.

A kutatás módja: áttekintő raktárjegyzék alapján kutatható. Az irategyűttes jó segédletekkel rendelkezik. A peranyagok lajstromai és névmutatói teljes körűen megmaradtak. Az iratokat kiegészítik a belső ügyviteli iratok is.

FELSŐBÍRÓSÁG

XI. 1. LEGFELSŐBB BÍRÓSÁG KATONAI KOLLÉGIUMA

1949-1982

77,40 ifm

Periratok:

Katonai Főtörvényszék	1949	1-8. ő.e.
	1950	1-16. ő.e.
	1951	1-30. ő.e.
	1952	1.,6-8. ő.e.
Katonai Felsőbíróság	1952	1-5.,9-29. ő.e.
	1953	1-20. ő.e.
	1954	1-29. ő.e.
	1955	1-44. ő.e.
Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma	1956	1-20. ő.e.
	1957	1-21. ő.e.
	1958	1-25. ő.e.
	1959	1-6.,1-16. ő.e.
	1960	1-15. ő.e.
	1961	1-19. ő.e.
Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróság	1961	1-2. ő.e.
Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma	1962	1-14. ő.e.
	1963	1-11. ő.e.
	1964	1-18. ő.e.
	1965	1-22. ő.e.

	1966	1-18. ő.e.
	1967	1-18. ő.e.
	1968	1-11. ő.e.
	1969	1-14. ő.e.
	1970	1-16. ő.e.
	1971	1-14. ő.e.
	1972	1-20. ő.e.
	1973	1-14. ő.e.
	1974	1-15. ő.e.
	1975	1-16. ő.e.
	1976	1-16. ő.e.
	1977	1-16. ő.e.
	1978	1-17. ő.e.
	1979	1-15. ő.e.
	1980	1-15. ő.e.
	1981	1-16. ő.e.
	1982	1-19. ő.e.
Belső ügyviteli iratok:	1949	T 33. ő.e.
	1950	T 531. ő.e.
	1951	T 1116-1117.
	1952	T 802-804. ő.e.
	1953	T 643. ő.e.
	1954	T 451. ő.e.
	1955	T 93. ő.e.
	1956	T 100. ő.e.
	1956	Ny 28. ő.e.
	1958	T 50. ő.e.
Könyvek:		
Titkos iratok főljajstroma	1950-1961	7 darab
Titkos iratok névmutatója	1949-1961	3 darab
Nyílt iratok főljajstroma	1949-1961	10 darab
Nyílt iratok névmutatója	1949-1961	4 darab
Főljajstrom	1962-1982	7 darab
Névmutató	1962-1982	7 darab

XI. 30. IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM KATONAI FŐOSZTÁLYA
1953-1991

62,18 ifm

Periratok:

1955	1-6. ő.e.
1956	7-9. ő.e.
1957	10-25. ő.e.
1958	26-51. ő.e.
1959	52-68. ő.e.
1960	69-84. ő.e.
1961	85-101. ő.e.
1962	102-124. ő.e.
1963	125-145. ő.e.
1964	146-175. ő.e.
1965	176-204. ő.e.
1966	205-228. ő.e.
1967	229-251. ő.e.
1968	252-261. ő.e.
1969	262-271. ő.e.
1970	272-279. ő.e.
1971	280-286. ő.e.
1972	287-297. ő.e.
1973	298-309. ő.e.
1974	310-322. ő.e.
1975	323-333. ő.e.
1976	334-345. ő.e.
1977	346-356. ő.e.

1978	357-368. ő.e.
1979	369-379. ő.e.
1980	380-390. ő.e.
1981	391-402. ő.e.
1982	403-414. ő.e.
1983	415-428. ő.e.
1984	429-443. ő.e.
1985	444-458. ő.e.
1986	459-472. ő.e.
1987	473-485. ő.e.
1988	486-499. ő.e.
1989	500-503. ő.e.
1990	504-506. ő.e.
1991	507-508. ő.e.

Ügyviteli iratok

1953	T 268. ő.e.
1954	T 172. ő.e.
1955	T 41. ő.e.
1956	T 49. ő.e.
1957	T 164. ő.e.

Könyvek:

Klgs. iktatókönyvek	1957-1990	4 darab
Klgs. névmutatók	1955-1990	2 darab
K. iktatókönyvek	1959-1991	15 darab
K. névmutatók	1957-1991	9 darab

TÁBORI BÍRÓSÁGOK

XI. 2. MAGYAR 1. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG TÁBORI BÍRÓSÁGA **1945-1946**

0,65 ifm

Iratok:

1945	1-3. ő.e.
1946	4-5. ő.e.

Könyvek:

H. lajstrom	1945-1946	össz.: 2 darab
-------------	-----------	----------------

XI. 3. 5. HONVÉD HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG TÁBORI BÍRÓSÁGA **1945**

0,18 ifm

Iratok:

1945	1-2. ő.e.
------	-----------

Könyvek:

H. lajstrom	1945	össz.: 1 darab
-------------	------	----------------

XI. 4. 6. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG TÁBORI BÍRÓSÁGA **1945-1946**

0,44 ifm

Iratok:

1945	1-2. ő.e.
1946	3-4. ő.e.

Könyvek:

H. lajstrom	1945-1946	össz.: 4 darab
-------------	-----------	----------------

XI. 5. 1. MŰSZAKI HADOSZTÁLY HADBÍRÓSÁGA **1945-1946**

1,08 ifm

Iratok:

1945	1-6. ő.e.
1946	7-9. ő.e.

FEGYVERNEMI BÍRÓSÁGOK**XI. 6. BUDAPESTI TŰZÉRPARANCSNOKSÁG HADBÍRÓSÁGA, ill. KATONAI BÍRÓSÁGA
1953-1956****1,78 ifm**

Iratok:

1953	1-2. ő.e.
1954	3-5. ő.e.
1955	6-9. ő.e.
1956	9. ő.e.

Könyvek:

Hb. lajstrom	1953-1954	2 darab
Kb. lajstrom	1956	2 darab
Tüzér névmutató	1953-1956	2 darab
Névmutató a pénzbüntetésre ítéletekről		1 darab

**XI. 7. MN MŰSZAKI PARANCSNOKSÁG HADBÍRÓSÁGAI
(1955-től katonai bírósága)
1953-1956****1,46 ifm**

Iratok:

1953	1-2. ő.e.
1954	3-4. ő.e.
1955	5-8. ő.e.
1956	8. ő.e.

Könyvek:

Hb.lajstrom	1953-1955	1 darab
Kb.lajstrom	1955	1 darab
B. lajstrom	1956	1 darab
Hb.névmutató	1953-1955	1 darab
Beutalókönyv	1956	1 darab

**XI. 8. LÉGIERŐPARANCSNOKSÁG BÍRÓSÁGA, BUDAPEST
1952-1956****6,16 ifm**

Iratok:

1952	1. ő.e.
1953	2-4. ő.e.
1954	5-8. ő.e.
1955	9-10. ő.e.

Könyvek:

Munkanapló	1952-1955	1 darab
Hb. névmutató	1952-1955	1 darab

ORSZÁGOS LÉGVÉDELMI PARANCSNOKSÁG BÍRÓSÁGA, BUDAPEST

Iratok:

1952	11. ő.e.
1953	12-17. ő.e.
1954	18-23. ő.e.
1955	24-36. ő.e.

ORSZÁGOS LÉGVÉDELMI ÉS LÉGIERŐ PARANCSNOKSÁG KATONAI BÍRÓSÁGA

Iratok:

1955	37. ő.e.
1956	38. ő.e.

Könyvek:

Hb.lajstrom	1952-1956
Névmutató	1953-1955
Bűnjel letéti napló	1953-1955
Bűnjel nyt.könyv	1953-1956
Szvn.nyt.napló a börtönbüntetésre ítéletekről	1956
Szvn.nyt.napló a fogdabüntetésre ítéletekről	1956
Szvn.nyt.napló fegyelmező zlj-ba utaltakról	1956

Javító-nevelő munkára ítélték ügykönyve	1956	
Pénzbüntetések 1956.évben, nyilvántartó könyv		
Névjegyzék	1956	össz.: 12 darab

XI. 9. FEGYVERNEMI PARANCSNOKSÁGOK KATONAI BÍRÓSÁGA
1956-1957

1,37 ifm

Iratok:

1956	1-9. ő.e.
1957	10-11. ő.e.

Könyvek:

B. lajstrom	1956-1957	
B. névmutató	1956-1957	össz.: 2 darab

XI. 10. BM HATÁRŐRSÉG ÉS BELSŐ KARHATALOM KATONAI BÍRÓSÁGA
1955-1957

1,57 ifm

Iratok:

1955	1-7. ő.e.
1956	8-11. ő.e.
1957	11. ő.e.

Könyvek:

B.lajstrom	1955-1957	
Hb.lajstrom névmutatója	1955-1957	
Kimenő okmányok nyt.naplója	1955-1956	
Érkező okmányok nyt.naplója	1955-1957	
Büntetés végrehajtási nyilvántartás	1955	
Szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló		
Börtönbüntetés végrehajtás		
Polgári bíróság büntetésvégrehajtása	1956-1957	
Szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló		
Fegyelmező zlj. bírósági fogda	1956-1957	
Polgári bíróságok által kiszabott szabadságvesztés végrehajtási napló		
Szvn. beutalókönyv	1956-1957	
Szvn. névmutató	1956-1957	
Letéti napló	1955-1957	
Pénzbüntetés végrehajtási napló		
Névmutató a pénzbüntetés végrehajtási naplóhoz	1955	össz.: 14 darab

MAGASABBEGYSÉGEK BÍRÓSÁGAI

XI. 11. HONVÉDSÉG PF.: 7115. HADBÍRÓSÁGA, KECSKEMÉT
(3.lövész hadtest)
1954-1957

2,88 ifm

Iratok:

1954	1-4. ő.e.
1955	5-12. ő.e.
1956	13-14. ő.e.

Pf.: 7115. Helyőrségi Katonai Bíróság

1956	15-18. ő.e.
1957	19-24. ő.e.

Ügykörét és számkörét a Szegedi Katonai Bíróság folytatja.
 Könyvei a Szegedi Katonai Bíróság 1957. év után.

XI. 12. HONVÉDSÉG PF.: 4815. BÍRÓSÁGA, SZÉKESFEHÉRVÁR
(6.lövész hadtest)
1952-1957

3,60 ifm

Iratok:

1952	1. ő.e.
1953	2-6. ő.e.
1954	7-11. ő.e.
1955	12-20. ő.e.

	1956	12-20.21-26. ő.e.	
	1957	21-26.27. ő.e.	
Könyvek:			
Hb.lajstrom	1952-1954		
Hb.lajstrom névmutató	1952-1954		
Kb.lajstrom	1955		
Kb.lajstrom névmutató	1955-1956		
B.lajstrom	1956		
B.lajstrom névmutató	1957		
Bűnjellajstrom	1955-1957		
Kegyelmi kérelmek lajstrom	1955-1957		
Iktatókönyv	1952-1957		
Elnöki iktatókönyv	1955-1956		
Iktatókönyv tárgymutató	1952-1957		
Beutalókönyv a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról	1954		
A javító-nevelő munkára ítélték ügykönyve	1954		
Szabadságvesztés-büntetés végrehajtás könyv	1955-1957		
Szvn.névmutató elítéltekről	1954-1957		
Beutaló könyv	1955		
Beutaló könyv a börtönbe	1956-1957		
Beutaló könyv a katonai fogdába	1956-1957		
Beutaló könyv a fegyelmező zászlóaljba	1956-1957		
Lakhelykutatások és elfogató parancsok nyt.könyve	1954		
Mellékbüntetések jegyzéke	1955-1957		
Pénzbüntetés nyt.	1956		össz.: 31 darab

XI. 13. HONVÉDSÉG PF.: 1717. HADBÍRÓSÁGA, DEBRECEN

(9.lövész hadtest Debrecen,majd Budapest)

1952-1956

4,32 ifm

Iratok:

1952	1. ő.e.
1953	2-8. ő.e.
1954	9-15. ő.e.
1955	16-29. ő.e.
1956	30-33. ő.e.

Könyvek:

Hb.lajstrom	1952-1954	
B. lajstrom	1955-1956	
Névmutató a Kb.lajstromhoz	1952-1956	
Tárgymutató	1952-1956	
Beutalókönyv	1954-1956	
Névjegyzék a börtönbe utaltakról	1954	
Szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló a börtönbe utaltakról	1954	
Szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló a katonai fogdába utaltakról	1954-1956	
Szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló a fegyelmező zászlóaljba utaltakról	1956	
Polgári büntetés végrehajtás naplója	1956	
Pénzbüntetés végrehajtási napló	1955-1956	
Letéti napló	1952-1956	össz.:19 darab

XI. 14. HONVÉDSÉG PF.: 9537. BÍRÓSÁGA, BUDAPEST

(11. gépesített hadtest)

1952-1954

1,00 ifm

Iratok:

1952	1. ő.e.
1953	2-5. ő.e.
1954	6-8. ő.e.

Könyvek:

Hb. lajstrom.	1952-1954	
Névmutató	1952-1954	
Számmutató	1952-1954	
Iktatókönyv	1952-1954	össz.: 4 darab

XI. 15. HONVÉDSÉG PF.: 1394. KATONAI BÍRÓSÁGA, GYÖNGYÖS

(4. gépkocsizó lövész hadosztály)

1955**0,60 ifm**

Iratok:

1955 1-3. ő.e.

Könyvek:

Hb. Lajstrom	1955	
Névmutató a Hb. lajstromhoz	1955	
Tárgymutató az ikt.könyvhöz	1955	
Beutalókönyv a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásához	é.n.	
Börtön szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló	é.n.	
Fegyelmező zászlóalj szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló	é.n.	
Javító-nevelő munkára ítélték ügykönyve	é.n.	
Pénzbüntetés lajstrom	1955	
Névmutató a pénzbüntetés lajstromhoz	1955	
Letéti napló	1955	össz.: 10 darab

XI. 16. HONVÉDSÉG PF.: 2918. BÍRÓSÁGA, KECSKEMÉT

(5. lövész hadosztály)

1952-1954**0,48 ifm**

Iratok:

1952	1. ő.e.
1953	2-3. ő.e.
1954	4. ő.e.

XI. 17. HONVÉDSÉG PF.: 7203. BÍRÓSÁGA, MARCALI

(9. gépkocsizó lövész hadosztály)

1952-1953**0,14 ifm**

Iratok:

1952-1953 1. ő.e.

Könyvek:

Bíróági lajstrom	1952-1953	
Iktatókönyv	1952-1953	össz.: 2 darab

XI. 18. HONVÉDSÉG PF.: 5471. HADBÍRÓSÁGA, KESZTHELY

(9. lövész hadosztály)

1953-1954**0,36 ifm**

Iratok:

1953	1. ő.e.
1954	2-3. ő.e.

Könyvek:

Hb. Lajstrom	1953-1954	
Betűsoros névmutató a Hb.lajstromhoz	1954	
Iktató lajstrom	1954	
Beutalókönyv a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásról	1954	
Szabadságvesztés-büntetés végrehajtási napló (fegyelmező zászlóalj)	1954	
Javító-nevelő munkára ítélték ügykönyve	1954	
Lakhelykutatások és elfogatóparancsok		
Nyilvántartókönyve	1954	
Mellékbüntetési értesítések jegyzéke	1954	
Szabadságvesztés napló (börtön)	1955	össz.: 10 darab

XI. 19. HONVÉDSÉG PF.: 1709. BÍRÓSÁGA, KALOCSA

(12. lövész hadosztály)

1952-1954**0,72 ifm**

Iratok:

1952	1. ő.e.
1953	1-3. ő.e.
1954	4-6. ő.e.

XI. 20. HONVÉDSÉG PF.: 3519. BÍRÓSÁGA, KISKUNFÉLEGYHÁZA

(27. lövész hadosztály)

1952-1954**0,36 ifm**

Iratok:

1952	1. ő.e.
1953	1. ő.e.
1954	2-3. ő.e.

XI. 21. HONVÉDSÉG PF.: 2437. BÍRÓSÁGA, CEGLÉD

(30. tüzér dandár)

1952**0,12 ifm**

Iratok:

1952	1. ő.e.
------	---------

XI. 37. HONVÉDSÉG PF.: 4891. KATONAI BÍRÓSÁGA, ZALAEGERSZEG

(8. gépkocsizó lövészhadosztály)

1968**0,25 ifm****KERÜLETI BÍRÓSÁGOK****XI. 22. BUDAPESTI KATONAI BÍRÓSÁG****1945-1978****190,01 ifm**

Periratok:

Budapesti 1. honvéd kerületi parancsnokság bírósága

1945	1-5. ő.e.
1946	6-16. ő.e.
1947	17-30. ő.e.
1948	31-46. ő.e.
1949	47-96. ő.e.

Budapesti Honvéd Törvényszék

-

Könyvek:

H.lajstrom

1945-1946.jan.- júl.

Hb.lajstrom

1946-1949

H. névmutató

1945-1946

Névmutató

1947-1949

össz.: 9 darab

Periratok:

Budapest Katonai Törvényszék

1950	97-160. ő.e.
1951	161-266. ő.e.
1952	267-354. ő.e.

Könyvek:

Kb. lajstrom

1950-1951

Kb. névmutató

1950-1952

Névmutató

1952

Szigorúan titkos Kb lajstrom

1950

Titkos B. lajstrom

1950-1952

Titkos névmutató

1949-1952

össz.: 9 darab

Periratok:

Budapesti Hadbíróóság

1953	355-417. ő.e.
1954	418-459. ő.e.
1955	460-520. ő.e.

Könyvek:

Hb. lajstrom	1953-1954
Hb. névmutató	1953-1955
Titkos Hb. lajstrom	1953-1954
Titkos Kb. lajstrom	1955
Kb. lajstrom	1955

össz.: 9 darab

Periratok:

Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága	1956	521-557. ő.e.
	1957	574-661. ő.e.

Könyvek:

Titkos B. lajstrom	1956-1957
Titkos névmutató	1953-1957
Lajstrom	1956-1957
Névmutató	1956-1957

össz.: 4 darab

Periratok:

Budapesti Helyőrség Rögtönítélő Bíróság	1956	558-559. ő.e.
	1957	560-573. ő.e.

Könyvek:

B. lajstrom rögtönítélő ügyekről	1956-1957
Rögtönítélő ügyek névmutatója	1956-1957

össz.: 2 darab

Periratok:

Budapesti Katonai Bíróság	1958	662-745. ő.e.
	1959	746-833. ő.e.
	1960	834-886. ő.e.
	1961	887-938. ő.e.
	1962	939-1003. ő.e.
	1963	1004-1024. ő.e.
	1964	1025-1050. ő.e.
	1965	1051-1092. ő.e.
	1966	1093-1139. ő.e.
	1967	1140-1197. ő.e.
	1968	1198-1215. ő.e.
	1969	1216-1251. ő.e.
	1970	1252-1286. ő.e.
	1971	1287-1323. ő.e.
	1972	1324-1358. ő.e.
	1973	1359-1388. ő.e.
	1974	1389-1427. ő.e.
	1975	1428-1462. ő.e.
	1976	1463-1480. ő.e.
	1977	5 ő.e.
	1978	9 ő.e.

Könyvek:

Titkos főljajstrom	1958-1978
Titkos névmutató	1958-1961
Kb. lajstrom	1958-1972
Kb. névmutató	1958-1972
Főljajstrom	1960-1974

össz.: 18 darab

Belső ügyviteli iratok:

	1950	T 532. ő.e.
	1951	T 1117. ő.e.
	1952	T 805. ő.e.
	1953	T 643. ő.e.

Ügyviteli és bírói segédletek:

Kt. Iktató	1945-1951
Kt. Névmutató	1945-1949
Kt. Tárgymutató	1949-1951
Iktató	1949-1953
Ikt. tárgymutató	1953

Irattári mutató	1950-1957	
Titkos iktatókönyv	1958-1959	
Nyílt iktatókönyv	1958-1959	
Beérkező okm.nyilvántartó naplója	1954-1957	
Kimenő okm.nyilvántartó naplója	1954-1957	
Polgári bíróságok megkeresésének ikt.könyve	1954	
Polgári bíróságok megkeresésének névm.	1954	
Parancsjavaslati könyv	1958	
Parancsjavaslati könyv (gazd.o.)	1958	
Szvn. napló	1954-1961	
Szvn.napló névmutatója	1954-1958	
Beutalókönyv	1955	
Fegyelmező zlj.napló	1955	
Fegyelmező zlj.napló névmutató	1955	
Pénzbüntetések nyilvántartó könyve	1954-1958	
Pénzbüntetések névmutatója	1954-1960	
Bűnjelletéti napló	1950-1959	
Bűnjelletéti napló névmutatója	1950-1959	
I-VII.Tanács tárgyalási naplója	1958-1959	
I-VII.Tanács bírói lajstroma	1958-1959	
I-VII.Tanács munkakönyve	1958-1959	
Kegyelmi ügyek mutatója	1957-1958.május	
Kegyelmi lajstrom	1958.máj-1959.dec.	
I-VII. Tanács kegyelmi kis-lajstroma	1958-1967	
Titkos kegyelmi lajstrom,	1960-1962	
Titkos kegyelmi névmutató,	1960-1961	
Nyílt kegyelmi lajstrom,	1960-1961	
Névmutató,	1960-1961	
Feltételes szabadlábra helyezésilajstrom,	1962-1964	
I-VII. Tanács-tárgyalási napló,	1960-1963	
I-VII. Tanács-bírói kislajstrom,	1960-1963	
I-VII. Tanács-tanácsnapló,	1960-1963	
Tanácsnapló	1964-1970	össz.: 154 darab

XI. 23. SZÉKESFEHÉRVÁRI 2. HONVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG BÍRÓSÁGA
1945-1946

0,20 ifm

Iratok:

1945-1946 1 ő.e., 3 könyv

XI. 24. SZOMBATHELYI 3. HONVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG BÍRÓSÁGA
1945-1946

0,40 ifm

Iratok:

1945 1-2. ő.e.
1945 3. ő.e., 3 könyv

XI. 25. PÉCSI, III. KAPOSVÁRI KATONAI BÍRÓSÁG
1945-1973

28,50 ifm

Iratok:

Pécsi 4. honvéd kerületi parancsnokság bírósága	1945	1. ő.e.
	1946	2. ő.e.
Pécsi Honvéd Törvényszék	1946	3-5. ő.e.
	1947	6-8. ő.e.
	1948	9-10. ő.e.
Pécsi Katonai Törvényszék	1949	11-21. ő.e.
	1950	22-38. ő.e.
	1951	39-54. ő.e.
	1952	55-62. ő.e.

Könyvek:

H.lajstrom	1945-1946	
Hb.lajstrom	1945-1949	
M.lajstrom	1948	össz.: 10 darab

Pécsi Hadbíróóság	1953	63-66. ő.e.	
	1954	67-70. ő.e.	
	1955	72. ő.e.	
Pécsi Helyőrségi katonai bíróság	1955	71.,73-74. ő.e.	
	1956	75. ő.e.	
Belső ügyviteli iratok:			
	1949	T 33. ő.e.	
	1950	T 533. ő.e.	
	1951	T 1119. ő.e.	
	1952	T 806. ő.e.	
	1953	T 643. ő.e.	
	1955	T 93. ő.e.	
	1956	T 100. ő.e.	
Könyvek:			
„T” B.lajstrom	1950		
„T” Hb. ”	1951-1955		
Kb. ”	1950-1951		
BT. ”	1952-1955		
Hb.,III.Kb. ”	1955-1956		
Kb.lajstrom névmutatója	1950-1955		
7203. helyőrségi katonai bíróság, Kaposvár	1956	76. ő.e.+ 1 db könyv	
Kaposvári Katonai Bíróság	1957	77-88. ő.e.	
	1958	89-96. ő.e.	
	1959	97-101. ő.e.	
	1960	102-106. ő.e.	
	1961	107-112. ő.e.	
	1962	113-117. ő.e.	
	1963	118-122. ő.e.	
	1964	123-130. ő.e.	
	1965	131-137. ő.e.	
	1966	138-148. ő.e.	
	1967	149. + 8 ő.e.	
	1968	10 ő.e.	
	1969	13 ő.e.	
	1970	10 ő.e.	
	1971	11 ő.e.	
	1972	8 ő.e.	
	1973	10 ő.e.	
Könyvek:			
B. lajstrom	1957-1971		
B. lajstrom névmutatója	1956-1958		
„T” B. lajstrom	1955-1962	össz.: 7 darab	
XI. 26. SZEGEDI 5. HONVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG BÍRÓSÁGA			
1945-1973			31,75 ifm
Periratok:			
	1945	1-7. ő.e.	
	1946	8. ő.e.	
Szegedi honvéd törvényszék			
	1946	9. ő.e.	
	1947	10. ő.e.	
	1948	11. ő.e.	
Szegedi katonai törvényszék			
	1949	12-16. ő.e.	
	1950	17/a-25. ő.e.	
	1951	26-40. ő.e.	
Szegedi hadbíróóság			
	1952	41-54. ő.e.	
	1953	55-57. ő.e.	

	1954	58-59. ő.e.
	1955	60. ő.e.
Szegedi helyőrség katonai bírósága		
	1955	61-62. ő.e.
	1956	63. ő.e.
Szegedi helyőrség rögtönítelő bírósága		
	1956	64-70. ő.e.
Szegedi Katonai Bíróság		
	1957	71-89. ő.e.
	1958	90-102. ő.e.
	1959	103-113. ő.e.
	1960	114-131. ő.e.
	1961	132-144. ő.e.
	1962	145-153. ő.e.
	1963	154-161. ő.e.
	1964	162-172. ő.e.
	1965	173-182. ő.e.
	1966	183-194. ő.e.
	1967	195-203. ő.e.
	1968	204-209. ő.e.
	1969	210-218. ő.e.
	1970	219-225. ő.e.
	1971	226-234. ő.e.
	1972	235-239. ő.e.
	1973	240-246. ő.e.
Belső ügyviteli iratok:	1949	T 33. ő.e.
	1950	T 543. ő.e.
	1951	T 1120. ő.e.
	1952	T 805. ő.e.
	1954	T 593. ő.e.
Könyvek:		
B. lajstrom	1945-1972	
B. lajstrom névmutatója	1945-1971	
Hb. névmutató	1949	
„T” Kb. lajstrom	1950-1953	
„T” Hb. lajstrom	1955-1957	
Rögtönítelő eljárásos lajstrom	1956-1957	
Rögtönítelő eljárások névmutatója	1956-1957	
B. lajstrom (Pf.7115.,Pf.2918., Pf.3519.,Pf.1709.)	1952-1956	
B. lajstrom névmutatója (Pf.7115)	1954-1957	
B. lajstrom névmutatója (Pf.2918.)	1952-1954	
B. lajstrom névmutatója (Pf.3519.)	1952-1954	
B. lajstrom névmutatója (Pf.1709.)	1952-1954	
Kb. lajstrom	1964	
Kegyelmi ügyek lajstroma	1958-1961	
Kegyelmi ügyek névmutatója (2db)	1958-1961	
Feltételes szabadlábra helyezési lajstrom	1962-1964	
Feltételes szabadlábra helyezési névmutatója	1962-1964	
Sz.v.sz.(Pf.7115.,Pf.2918., Pf.3519.,Pf.1709.)	1954-1956	
Pénzbüntetések nyilvántartása (Szeged,Pf.7115.,Pf.1709.)	1954-1957	
Főnyilvántartó könyv Bv.iktatókönyv	1954-1961	
Főnyilvántartó könyv névmutatója	1954-1961	
Sz.v.sz.(beutalókönyv)	1957-1958	
Sz.v.sz.(katonai fogda és jav.nev.munka)	1959-1963	
Sz.v.sz.(börtönbünt.és fegy. zlj.)	1959-1964	
Sz.v.sz-k névmutatója	1957-1971	
Pénzbüntetések nyilvántartása	1958-1963	
Pénzbüntetések nyilvántartásához névmutató	1958-1963	
Javító-nevelő munkára ítélték ügykönyve	1965-1971	össz.: 44 darab

XI. 27. DEBRECENI 6. HONVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG BÍRÓSÁGA
1945-1961

10,76 ifm

Periratok:

	1945	1-2. ő.e.
	1946	3. ő.e.
Debreceni honvéd törvényszék	1946	4-5. ő.e.
	1947	6-7. ő.e.
	1948	8. ő.e.
Debreceni katonai törvényszék	1949	9-14. ő.e.
	1950	15-21. ő.e.
	1951	22-33. ő.e.
Debreceni Hadbírószág	1952	34-38. ő.e.
	1953	39-40. ő.e.
	1954	41-42. ő.e.
	1955	43. ő.e.

Könyvek:

H. Lajstrom	1945-1946	
Hb. lajstrom	1946-1949	
Kb. lajstrom	1950-1954	
Kb. lajstrom titkos	1950-1954	
Névmutató a Hb.lajstromhoz	1946-1949	
Elszámolás a honvéd büntető bíraskodásban befolyt összegekről	1947-1950	
Debreceni helyőrség katonai bírósága		
ill.katonai bíróság	1955	44-46. ő.e.
	1956	47-49. ő.e.
	1957	50-52. ő.e.
Debreceni Katonai Bíróság	1957	53-69. ő.e.
	1974	70-74. ő.e.
	1975	75-79. ő.e.
	1960	80-85. ő.e.

Belső ügyviteli iratok:

1949	T 33. ő.e.
1950	T 533. ő.e.
1951	T 1118-1119.
1952	T 806. ő.e.
1953	T 643. ő.e.
1954	T 451. ő.e.
1956	T 100. ő.e.

XI. 28. MISKOLCI 7. HONVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG BÍRÓSÁGA
1945-1946

2,20 ifm

Iratok:

1945	1-13. ő.e.
1946	14-18. ő.e.

Utólagos segédlet:

Iktató	1945-1946.
Névmutató	1945-1946

XI. 29. GYŐRI KATONAI BÍRÓSÁG RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁGA
1957-1964

8,04 ifm

Iratok:

	1957	1. ő.e.
Győri Katonai Bíróság	1957	2-16. ő.e.
	1958	17-26. ő.e.
	1959	27-36. ő.e.
	1960	37-44. ő.e.
	1961	45-56. ő.e.
	1962	57-63. ő.e.

Könyvek:

Titkos lajstrom	1957-1959	
„B” lajstrom	1957-1961	
I-II.Tanács tárgynapló	1957-1961	
I-II.Tanács kislajstroma	1957-1961	
„B” Szvn./Börtön/	1957-1959	
katonai fogda szvn.	1957-1959	
Fegyelmező zlj.szvn.	1957-1964	
Javító-nevelő munka szvn.	1957-1964	
Polgári büntetés szvn.	1957-1958	
Polgári szvn.névmutató	1957	
Pénzbüntetések nyt.könyve	1957-1961	
Névmutató pénzbüntetés nyt.-hoz	1957	össz.: 33 darab

ÜGYÉSZSÉGEK**XI. 31. KATONAI FŐÜGYÉSZSÉG
1949-1957****0,56 ifm**

Iratok:

1949	T 33. ő.e.
1951	T 1120-1121. ő.e.
1952	T 807. ő.e.
1953	T 644-645. ő.e.
1955	T 93. ő.e.
1956	T 100. ő.e.
1957	T 156. ő.e.

**XI. 32. BUDAPESTI KÖZPONTI KATONAI ÜGYÉSZSÉG
1950-1956****0,35 ifm**

Iratok:

1950	T 534. ő.e.
1951	T 1121. ő.e.
1952	T 808. ő.e.
1953	T 646. ő.e.
1954	T 451. ő.e.
1955	T 93. ő.e.
1956	T 100. ő.e.
1956	Ny 28. ő.e.

**XI. 33. PÉCSI, ILL. KAPOSVÁRI KATONAI ÜGYÉSZSÉG
1949-1953****0,46 ifm**

Iratok:

1949	T 33. ő.e.
1950	T 535. ő.e.
1951	T 1123-1125. ő.e.
1952	T 810. ő.e.
1953	T 647. ő.e.

**XI. 34. SZEGEDI KATONAI ÜGYÉSZSÉG
1949-1953****0,37 ifm**

Iratok:

1949	T 33. ő.e.
1950	T 536. ő.e.
1951	T 1125-1126. ő.e.
1952	T 810. ő.e.
1953	T 647. ő.e.

XI. 35. DEBRECENI KATONAI ÜGYÉSZSÉG
1949-1953**0,46 ifm**

Iratok:

1949	T 33. ő.e.
1950	T 535. ő.e.
1951	T 1122-1123. ő.e.
1952	T 809. ő.e.
1953	T 646. ő.e.

XI. 36. GYŐRI KATONAI ÜGYÉSZSÉG
1956-1964**0,14 ifm**

Iratok:

1956	Ny 28. ő.e.
1957	T 157. ő.e.
1958	T 49. ő.e.
1963	Ny 340. ő.e.
1964	T 428. ő.e.
1964	Ny 261. ő.e.

Tartalomjegyzék

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉSEK	5
I. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS (XVIII. század-1867)	
(Farkas Gyöngyi)	6
<u>KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEI 1802 - 1867 /1871/</u>	
(Dr.Böhm Jakab, Dr.Lenkefi Ferenc)	8
JOGI OSZTÁLYOK	9
I.1.k.állag K.k.General Commando in Ungarn Departamentum T Justiz Abteilung 1805-1848	9
I.2. K.K. III. Armee Commando für Ungarn und Siebenbürgen	10
I.2.f.állag T. Abteilung, später III/4., I/2. Justiz Abteilung 1849-1859	11
I.2.fond r.állag K.k. III.Armeekorps Commando Justiz Section 1848-1851	11
I.3.b.állag K.k. General Commando 2.Abteilung - Justiz Abteilung 1860-1868	12
I.3.i.állag Militär Abteilung 1869-1882	12
II.40.a.állag K.u.k. IV. Armeekorps, Militär Abteilung 1883-1914	12
KATONAI TÖRVÉNYSZÉKEK	13
IV.1. Iudicium Delegatum Militare, 1802-1871	14
IV.3. K.k. Ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad 1849	15
IV.4. K.k. Kriegsgericht zu Kaschau 1849-1854	16
IV.5. K.k. Kriegsgericht zu Klausenburg 1850	17
IV.6. K.k. Kriegsgericht zu Grosswardein 1850-1855	17
IV.7. K.k. Kriegsgericht zu Pest 1849-1855	17
IV.8. K.k. Kriegsgericht zu Fünfkirchen 1849	18
IV.9. K.k. Kriegsgericht zu Pressburg 1849-1854	19
IV.38. K.k. Kriegsgericht zu Temesvár 1850	19
IV.19. K.k. Militär-Bezirks-Gericht für Pest-Ofen 1861-1865	19
HELYŐRSÉGI BÍRÓSÁGOK	20
IV.20. K.k. Garnisons Auditoriat Arad 1852-1857	20
IV.21. K.k. Garnisons Auditoriat zu Ofen 1853	20
IV.22. K.k. Garnisons Auditoriat zu Kaschau 1852-1855	20
RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁGOK	21
IV.13. K.k. Militär Standgericht zu Gyöngyös 1852	21
IV.14. K.k. Militär Standgericht zu Raab 1853	21
IV.39. K.k. Militär Standgericht zu Kaposvár 1864	21
IV.15. K.k. Militär Standgericht zu Kecskemét 1852	21
IV.16. K.k. Militär Standgericht zu Grosskanizsa 1852-1854	21
IV.17. K.k. Militär Standgericht zu Veszprém 1863-1865	21
VIZSGÁLOBIZOTTSAÁGOK	22
IV.2. K.k. Militär- und Politische Central Commission, Untersuchungs Commission zu Pest 1849	22
IV.10. K.k. Militär Sichtung (Untersuchungs) Commission zu Pressburg 1849	22
IV.11. K.k. Militär-Politische Untersuchungs Commission zu Ödenburg 1849	22
IV. 12. K.k. Gemischte Untersuchungs Commission zu Losonc 1850	23
IV.18. K.k. Delegierte Special Militär Untersuchungs Commission zu Altofen 1856-1857	23
PERANYAGOK	23
IV.40. Különböző személyek peranyagai	23
RENDŐRI NYILVÁNTARTÁSI LAPOK	26
IV.25. A Bach-korszakban politikai szempontból rendőri megfigyelés alatt álló gyanús személyek nyilvántartási lapjai	26
IV.26. A Bach-korszakban politikai szempontból rendőri megfigyelés alatt állt nem gyanús személyek nyilvántartási lapjai	27

II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS (1867-1945) (Farkas Gyöngyi, Dr.Gál Attila)	28
<u>KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEI 1867 – 1945</u>	
<u>K. U. K. KRIEGSGERICHTE, FELDGERICHTE 1867 – 1918</u> (Farkas Gyöngyi)	44
HELYŐRSÉGI BÍRÓSÁGOK	44
IV.50. K.u.k. Garnisonsgericht zu Arad 1910-1913	44
IV.49. K.u.k. Garnisonsgericht in Budapest 1875	44
IV.94. K.u.k. Garnisonsgericht zu Kaschau 1901-1902	44
IV.93. K.u.k. Garnisonsgericht zu Miskolc 1901-1902	44
IV.42. K.u.k. Garnisonsgericht in Temesvár 1909-1915	45
TÁBORI BÍRÓSÁGOK	45
IV.52. K.u.k. Feldgerichte 1914-1918	45
IV.56. K.u.k. Divisionsgericht in Budapest 1915-1917	45
IV.43. K.u.k. Divisionsgericht in Pozsony 1915-1917	45
IV.44. K.u.k. Divisionsgericht in Komárom 1916-1918	45
IV.63. K.u.k. Divisionsgericht in Kaschau 1914-1918	45
IV.46. K.u.k. Divisionsgericht in Temesvár 1915-1918	45
IV.47. K.u.k. Divisionsgericht in Nagyszeben 1916-1918	45
IV.41. K.u.k. Marinegericht in Pola 1913-1916	45
PERANYAGOK	46
IV.51. Kikülönített peranyagok	46
<u>M. KIR. HONVÉD TÖRVÉNYSZÉKEK 1867-1945</u>	47
JOGI OSZTÁLY	47
I.2. Honvédelmi Minisztérium jogi osztálya 1867-1945	47
KATONAI TÖRVÉNYSZÉKEK	49
IV.96. M.kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék, Budapest 1915-1944	52
IV.57. M.kir. honvéd törvényszék, Budapest 1907-1944	52
IV.78. M.kir. honvéd törvényszék, Székesfehérvár 1920-1942	53
IV.80. M.kir. honvéd törvényszék, Szombathely 1919-1944	53
IV.95. M.kir. pozsonyi IV. honvéd kerületi hadbíróság 1889-1918	53
IV.71. M.kir. honvéd törvényszék, Pécs 1919-1944	53
IV.74. M.kir. honvéd törvényszék, Szeged 1871-1944	54
IV.61. M.kir. honvéd törvényszék, Debrecen 1924-1940	58
IV.64. M.kir. honvéd törvényszék, Kassa, majd Miskolc 1915-1944	58
IV.65. M.kir. honvéd törvényszék, Kassa 1940-1942	59
IV.66. M.kir. honvéd törvényszék, Kolozsvár 1940-1943	59
IV.92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 1919.ápr.-júl.	59
IV.82. M.kir. Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága 1941-1944	60
PERANYAGOK	60
IV.97. I. világháborús fondtörödékek 1915-1918	60
IV.98. II. világháborús hadbírószági fondtörödékek 1940-1945	60
Ügyészségi törödékek	60
III. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS (1945-1991) (Dr.Gál Attila)	61
<u>KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEI 1945-1991</u> (Dr. Szijj Jolán, Laczovics Erika)	79
JOGI OSZTÁLYOK	79
VIII.15. HM Jogi Csoportfőnökség 1945-1949	79
VIII.16. HM Igazságügyi Csoportfőnökség 1949-1952	79
VIII.17. HM Hadbírói Csoportfőnökség 1949	79
VIII.70. HM Jogi és Igazgatási Főosztály 1966-1980	79

KATONAI BÍRÓSÁGOK	80
FELSŐBÍRÓSÁG	80
XI.1. Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma 1949-1982	80
XI.30. Igazságügyminisztérium Katonai Főosztálya 1953-1991	81
TÁBORI BÍRÓSÁGOK	82
XI.2. Magyar 1.honvéd gyaloghadosztály parancsnokság tábori bírósága 1945-1946	82
XI.3. 5. honvéd hadosztály parancsnokság tábori bírósága 1945	82
XI.4. 6. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság tábori bírósága 1945-1946	82
XI.5. 1. műszaki hadosztály hadbíróháza 1945-1946	82
FEGYVERNEMI BÍRÓSÁGOK	83
XI.6. Budapesti Tüzérparancsnokság Hadbíróháza, ill. Katonai Bírósága 1953-1956	83
XI.7. MN Műszaki Parancsnokság Hadbíróháza 1953-1956	83
XI.8. Légierőparancsnokság Bírósága, Budapest 1952-1956	83
XI.9. Fegyvernemi Parancsnokságok Katonai Bírósága 1956-1957	84
XI.10. BM Határőrség és Belső Karhatalom Katonai Bírósága 1955-1957	84
MAGASABBEGYSÉGEK BÍRÓSÁGAI	84
XI.11. Honvédség Pf.: 7115. Hadbíróháza Kecskemét 1954-1957	84
XI.12. Honvédség Pf.: 4815. Bírósága Székesfehérvár 1952-1957	84
XI.13. Honvédség Pf.: 1717. Hadbíróháza Debrecen 1952-1956	85
XI.14. Honvédség Pf.: 9537. Bírósága Budapest 1952-1954	85
XI.15. Honvédség Pf.: 1394. Katonai Bírósága Gyöngyös 1955	85
XI.16. Honvédség Pf.: 2918. Bírósága Kecskemét 1952-1954	85
XI.17. Honvédség Pf.: 7203. Bírósága Marcali 1952-1953	86
XI.18. Honvédség Pf.: 5471. Hadbíróháza Keszthely 1953-1954	86
XI.19. Honvédség Pf.: 1709. Bírósága Kalocsa 1952-1954	87
XI.20. Honvédség Pf.: 3519. Bírósága Kiskunfélegyháza 1952-1954	87
XI.21. Honvédség Pf.: 2437. Bírósága Cegléd 1952	87
XI.37. Honvédség Pf.: 4891. Katonai Bírósága, Zalaegerszeg 1968	87
KERÜLETI BÍRÓSÁGOK	87
XI.22. Budapesti Katonai Bíróság 1945-1978	87
XI.23. Székesfehérvári 2. honvéd kerületi parancsnokság bírósága 1945-1946	89
XI.24. Szombathelyi 3. honvéd kerületi parancsnokság bírósága 1945-1946	89
XI.25. Pécsi, ill. kaposvári katonai bíróság 1945-1973	89
XI.26. Szegedi 5. honvéd kerületi parancsnokság bírósága 1945-1973	90
XI.27. Debreceni 6. honvéd kerületi parancsnokság bírósága 1945-1961	92
XI.28. Miskolci 7. honvéd kerületi parancsnokság bírósága 1945-1946	92
XI.29. Győri katonai bíróság rögtönítélő bírósága 1957-1964	92
ÜGYÉSZSÉGEK	93
XI.31. Katonai Főügyészség 1949-1957	93
XI.32. Budapesti Központi Katonai Ügyészség 1950-1956	93
XI.33. Pécsi, ill. kaposvári Katonai Ügyészség 1949-1953	93
XI.34. Szegedi Katonai Ügyészség 1949-1953	93
XI.35. Debreceni Katonai Ügyészség 1949-1953	94
XI.36. Győri Katonai Ügyészség 1956-1964	94

A HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR CÍME ÉS NYILVÁNTARTÁSI IDEJE

Cím: 1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2-4.

Levélcím: 1250 Budapest, Pf. 7

Telefon/fax: 356-9258

Telefon: 356-9522

E-mail: hadileveltar@freemail.hu

<http://www.hm-him.hu>

Ügyfélfogadás:

kedd 09.00–15.00

szerda 09.00–15.00

csütörtök 09.00–15.00

Kutatószolgálat:

kedd 09.00–15.00

szerda 09.00–16.00

csütörtök 09.00–16.00

9 789632 066349